VÄÄRTUSPÄDEVUS
Täienduskoolitus kakskeelsete koolide õpetajatele

ЦЕННОСТНАЯ КОМПЕТЕНЦИЯ
Курсы повышения квалификации для учителей двуязычных школ

Koolitusmaterjalid

Toimetanud: Jelena Rootamm-Valter

Narva 2013

TARTU ÜLIKOOL
NARVA KOLLEDŽ
1632

Euroopa Liit
Euroopa Sotsiaalfond

Eesti tuleviku heaks

Koostajad: Jelena Rootamm-Valter, Rein Veidemann, Marek Strandberg, Ene Kurme, Nelly Randver, Elina Rääsk-Durrani.

Tõlkisid ja toimetasid: Vadim Semenov, Nelly Ranver ja Jelena Rootamm-Valter.

Metoodiline materjal valmis Tartu Ülikooli Narva kolledžis meetme „Kooli poolelijätmise vähendamine, haridusele juurdepääsu suurendamine ning õppe kvaliteedi parandamine“ alameetme „Põhikooli ja gümnaasiumi riiklikele õppekavadele vastav üldharidus“ toetusel valminud projekti „Väärtuspädevus (kakskeelse kooli õpetajatele)“ nr 1.1.0706.11-0236 raames.

Projekti koostööpartner on Tartu Ülikooli eetikakeskus.

Projekti rahastati Euroopa Sotsiaalfondi vahenditest ja see viidi läbi septembrist 2011 kuni veebruarini 2013.

Materjali elektrooniline versioon on leitav Narva kolledži koostatud õppematerjalid alt: http://www.narva.ut.ee/et/687247/teadus/858591/858595

Euroopa Liit
Euroopa Sotsiaalfond

Eesti tuleviku heaks

ESF

TARTU ÜLIKOOL
NARVA KOLLEDŽ
1632

Narva 2013

Sisukord

Saateks: projektist ja kursusest 5
Väärtuspädevus – õpetajate täienduskoolituse ainekava 6
Väärtuskasvatusest kooliaine õppimisel 9
Tänapäeva Eesti ühiskond 11
Общество современной Эстонии 17
Maailmamajanduse kümme lootust 25
Десять чаяний мировой экономики 29
Vastutustundlik ettevõtlus 35
Ответственное предпринимательство 39
Väärtushoiakute kujundamine läbi väärtuskasvatuse lasteasutuses ja koolis 43
Pereväärtused 53
Demokraatlikud väärtused ja ühiskonnakorraldus 63
Õppurite iseseisvad tööd 77
Всё начинается с детства 79
Väärtuskasvatus ehk väärtushinnangute kujundamine koolitunnis 81
О положительном опыте развития толерантности 83
Об упорстве и целеустремленности 85
О дружбе 87
Глазами школьного администратора 89
Математика как учение о человеческих ценностях 91
Опыт ценностного воспитания в начальной школе 93
О бескомпромиссности, к которой учителю надо стремиться 95
Teemakohast kirjandust 97

Saateks: projektist ja kursusest

Projekti „Väärtuspädevus (kakskeelse kooli õpetajatele)“ raames töötati välja õpetaja väärtuspädevuse koolituse ainekava. Ainekava rakendati õpetajate täienduskoolitusel Tallinnas ja Narvas.

Oleme tänulikud Tartu Ülikooli eetikakeskuse abile ainekava koostamise nõustamisel ja lektorite valikul. Lisaks täname Narva Kesklinna Gümnaasiumi õpetajaid-metoodikanõukogu liikmeid ainekava aprobeerimisel aktiivse osalemise ja asjalike soovituste eest.

Kursuse lektoriteks olid ajaloolane David Vseviov ja kirjandusteadlane Rein Veidemann, psühholoogid Kalle Laane, Nelly Randver ja Natalja Zorina, ajakirjanik ja säästva arengu propagerija Marek Strandberg ning kohalik keskkonnahariduse eest kõneleja Bruno Uustal, ühiskonnateaduste ja eesti keele õpetaja Ene Kurme ja ettevõtte sotsiaalse vastutuse liikumise eestvedaja Elina Rääsk ning ka käesoleva teksti autor.

Kursuse korraldajatena hindame kõrgelt osavõtjate aktiivsust ja siirast huvi väärtuskasvatuse ja väärtuspädevuse arendamise vastu aine õpetamisel. Kursuse lõpetamisel esitasid osavõtjad oma kogemuslood – nii õnnestumiste kui ka ebaõnnestumiste kohta õpilaste väärtuste kujundamisel. Sellesse kogumikku valisime need tööd, mis enim vastasid kursuse vaimule. Enamik lugusid jutustab ainetunni võimaluste kasutamisest lapse väärtuste kujundamisel. Mõned kogumikku valitud kirjatööd väljuvad ainetunni raamidest, jagades väärtuskasvatuse kogemusi koolielu teistes tüüpilistes situatsioonides. Mõnes mõttes kujutab kogumik endast kindlasti metoodilist materjali, teises mõttes aga kannab aja märki, kõneldes just tänase päeva õnnestumistest, kitsaskohtadest ja muredest.

Kogumiku eesmärgiks on kogemust jagada: jagatud rõõm on mitmekordne, jagatud mure leiab kiiremini leevendust. Koostajad loodavad, et õpetajate kogemuslood argitavad lugejat millelegi kaasa elama, millelegi vastu vaidlema, millegi üle imestama või kurvastama – oma kogemust teiste kogemustega võrdlema, mõtisklema ja tegutsema. Tegutsema oma igapäevases rollis - õpetaja ja õpetlasena ning igavikuliste üldinimlike väärtuste kandjana.

Siira austusega kogumiku kaasautorite ja lugejate vastu koostaja Jelena Rootamm-Valter.

Projekti meeskond on tänulik lugejatele, kes saadavad kogumiku kohta kriitikat, soovitusi ja arvamusi aadressil Jelena.Rootamm-Valter@ut.ee.

Väärtuspädevus – õpetajate täienduskoolituse ainekava

Väärtuste kujunemine

Loeng: Väärtuste kujunemine läbi ajaloo. Aktuaalsed väärtused täna.
4 ak.t
Küsitlus. Töörühmade moodustamine ja iseseisva töö (kodutöö) ülesannete valimine. Valdkonnad: isiku- ja pereväärtused, ühiskondlikud ja demokraatlikud väärtused, loodushoid ja säästev areng, ettevõtlikkus ja kodanikualgatus, loodushoid ja säästev areng, kultuuriväärtused, kodumaalised väärtused. 2 ak.t
Seminar: Aktuaalsed väärtused täna. Küsitluse tulemuse esitlus ja arutelu. Teemade kinnitamine. „Kaks juhtumit – kaks väärtust“. 2 ak.t

Väärtused õppekavas

Loeng: Kuidas väärtuskasvatust riikliku õppekava osana lahti mõtestada. Kuidas seda õppekava osa kavandati, miks ta just selline sai, millele tuleb lapsi õpetades erilist tähelepanu pöörata. 4 ak.t

Tänapäeva ühiskond

Loeng: Kuidas tänapäeva Eesti ühiskond funktsioneerib. Mõtisklusi. 4 ak.t
Seminar: rühmaliikmete reflektsioon isiklikukust kogemusest. 2 ak.t

Loodus ja keskkond

Loeng: Loodushoidlikkus ja säästev areng, väärtuste kujundamine ainetundides. 2 ak.t.
Seminar: isikliku kogemuse analüüs. 2 ak.t

Isiksuse väärtushoiakud

Loeng: Isiksuse väärtushoiakute kujunemine. Psühholoogiline aspekt. 8 ak.t
Seminar: Isikliku kogemuse reflektsioon ja väärtuste kujundamine ainetundides, 4 ak. t.

Ühiskondlikud väärtused

Loeng: Ühiskondlikud ja demokraatlikud väärtused. 2 ak.t
Seminar: Reflektsioon 2 ak.t

Pereväärtused

Loeng: Pereväärtused ja koostöö perega. 4 ak.t.
Seminar: Väärtuste kujundamine ainetundides. Isiksuslikud ja pereväärtused. Rühmaliikmete positiivne kogemus. 2 ak.t.

Vastutustundlik ettevõtlus

Loeng: Sotsiaalselt vastutav ettevõtlus. 4 ak.t.
Seminar: Reflektsioon, väärtuste kujundamine ainetundides, ettevõtlikkus ja kodanikualgatus. Rühmaliikmete positiivne kogemus. 2 ak.t.

Vene kirjandus

Loeng: Alguses oli sõna. Vene kirjandus. Kirjanduslike vormide mitmekesisus. 2 at
Seminar: Isikliku kogemuse kasutamine, väärtuste kujundamine ainetunnis. 2 ak.t

Kodumaalised väärtused.

Loeng: Kultuuriväärtused. Isamaalised väärtused. 2 ak.t.
Seminar: Väärtuste kujundamine ainetundides. Rühmaliikmete positiivne kogemus. 2 at.

Iseseisvate tööde arutelu.

Kursuse lõpetamine ja tagasiside.

Väärtuskasvatusest kooliaine õppimisel

Endise õpilase mälestusi

Jelena Rootamm-Valter

„Mõtlemine on väga tülikas tegevus“ – ajaloo õpetamise üle arutledes.
David Vseviov 2009 Aja vaimud. Kirjutisi 1996-2009. Tallinn: Valgus

Arutledes õpetajatega koolilaste väärtuste kujunemist ja kujunemist läksin mõtetes tagasi 1960ndatesse iseenda kooliaega. Kuigi mõtlemine on tülikas tegevus, kannab see aeg-ajalt vilja ning sellele ma lootma jäingi.

Püüdsin oma õpetajate väärtuskasvatustöö tolle aja koolielus ära tunda ja lahti mõtestada. Nõukogude aeg, vene õppekeelega uhke pealinna kool. Meile õpetati süvendatult reaalaineid. Nagu nüüd – tagantjärele – selgub, õpetati süvendatult ka ajalugu, kirjandust ja eesti keelt.

Mäletatavasti õpetati tol ajal eesti keelt vene koolis alates teisest kuni kaheksanda klassini, kaks korda nelikümmend viis minutit nädalas. Õpikud olid nõukogude-aegselt igavad, meeles on vaid hallid lühikeste tekstidega leheküljed. Ometi õppisid eesti keele ära kõik mu klassivennad ja klassiõed, ka need, kes kolisid Eestisse alles siis, kui viiendasse või isegi kuuendasse klassi tulid.

Eesti keelt õpetas Tartu Pedagoogiumist õpetajahariduse saanud Helene Grass, *Jelena Avgustovna,* kes samas oli ka ühele algklassi põhiõpetajaks ning klassijuhatajaks ühele keskkooliklassile. Ei tea mina, millise metoodika abil tal õpetamine käis. Mõte eesti keele „mittevajalikkusest“ ei tulnud kellelegi pähe, sest selle äraõppimine tundus koolis, kus ma käisin ja õpetaja Grassi klassis iseenesest mõistetav. Nagu iseenesest mõistetav on aastaaegade vahetumine või mingi muu loomulik elu osa.

Mäletan *Jelena Avgustovnat* alati eri vanuses lastest ümbritsetuna, ent distantsi hoidvana. õpilased pelgasid ta rangust ja nõudlikkust, kodused ülesanded pidid olema korralikult tehtud. Lapsevanemad jumaldasid teda, sest vilistlased jõudsid elus kindlalt edasi.

Ent meie klass oli kõike muud kui eliit. Kuulsin tol ajal juhuslikult vanemat naist õpetaja Grassi palumas: *„Возьмите его к себе, пожалуйста! Совсем ведь от рук отобьется, без отца, без матери!“* Meie klassis oli alati paralleelidest rohkem õpilasi ning klassiruumis polnud kunagi vaba istekohta.

Nüüd, juba pea 50 aasta kauguselt, mõistan õpetaja Helene Grassi paindumatut usku vabaduse võitu vaimuvõõra üle ja igapäevast meisterlikku tegutsemist oma õpilaste ettevalmistamisel tulevaseks eluks Eesti Vabariigis. Suur osa õpetaja Grassi õpilastest lahkus Venemaale kohe pärast kooli lõpetamist – jäädavalt, mõttega Venemaa ülikoolides õppida ja sinna ka elama jääda. Need, kes Eestisse jäid, ei kahetse seda

*****

Meie kodunduse ja käsitöö õpetaja Kazimira Golitsõna, nagu ta abikaasagi, kes samas majandusjuhatajana koolis töötas, oli Poolast pärit. Teise maailmasõja keerises sattusid nad mingil viisil Eestisse, Tallinnasse elama. Kummaline küll, aga oma igapäevased perenaiseoskused omandasin suurel määral just kooliõpetaja, mitte käsitöö harrastajast ema ja meisterkokast vanatädi käest. Korra ja puhtuse tähtsustamine, köögitoimingute kõikide pisiasjade põhjalik läbimõtlemine ja kavandamine lubasid mul kooli kokandustundidest õpitult ehitusmalevas koka ametit edukalt pidada!

Õppisin ka seda, et kogu kodutehnika ja muu majapidamises vajaminev peavad alati töökorras olema. Kujutage ette – 1960ndate aastate algelist õmblusmasinat või gaasiahju Kui sõbranna, kes teises koolis õppis kurtis, et kogu kodunduse klassi kohta on vaid üks töökorras õmblusmasin, olin siiralt üllatunud: tundus võimatu olevat. Ka tunni ajal ei läinud mitte midagi meie kodundus- või õmblusklassis katki. Kooli majandusjuhataja oskas täita peremehe kohust. Vastutustundlikult.

Ilmselt oli igapäevaelus vajamineva põhjalik õpetamine pealiskaudsemast keerulisem. Või vastupidi – halvemini lihtsalt ei osatud. Aga võib-olla oli põhjuseks poola uhkus? Või karmidel aegadel kogetu ja õilis soov need noored igal võimalikul viisil valmis panna? Mis see ka ei olnud, aga sajad tütarlapsed omandasid kulda väärt oskused ja enamgi väärt suhtumise ja arusaamad.

*****

Kirjandustundides õppisime me kodanikujulgust. Tundub kummaline, ent just seal kogesin esimest korda, et peavoolust kõrvalekaldumist aktsepteeriti ja kiideti heaks. „Kui sa just nii arvad, siis kirjuta pealegi Sonjast kui naise ideaalist," lausus õpetaja klassivennale, kes keeldus heitlikus „Sõja ja rahu" Nataša Rostovas positiivset kangelannat nägemast. Minule tuli seeläbi tähtis teadmine, et igaühel on oma arvamusele õigus ning teisiti arvata võib.

Meie kirjanduse õpetaja Aleksandra Gromova on nüüd juba väga kõrges eas ja elab juba palju aastaid Peterburis. Selles linnas elavad ka mitmed ta õpilased, kes käivad sageli oma õpetajat vaatamas. „Räägime elust ja kirjandusest, ta endiselt eelistab vene klassikat," kirjutas mulle Peterburist klassivend. Palusin enda poolt tervitused ja parimad soovid edasi anda.

*****

Kus lõpeb elu ja algab ajalugu? Kas on mõtet selle üle pead murda? Vist ikka on, et lõpuks ikkagi ammu tuntud järelduseni jõuda: vaid väärtused püsivad igavikulistena. Ja need, mis ei püsi, pole õiged väärtused.

Tänapäeva Eesti ühiskond

Rein Veidemann

I Kui palju keeli on eesti kultuuris ja ühiskonnas?

See küsimus tähendab ühtlasi küsimust „eesti teksti“ olemuse kohta. „Eesti tekst“ ei ole ainult eestikeelne tekst, vaid kultuurisemiootiliselt võttes kogu Eesti semiosfäär. Semiosfäär võib hõlmata erinevates keeltes tekste ja semiosfääril on ajalooline dimensioon. Esimene tekst, mis osaleb eesti kultuuri (ja ka ühiskonna) kujundamises, on 1227. aastal ilmunud Läti Henriku Liivimaa kroonika. Tekst on kirjutatud ladina keeles ja selle grammatika ehk siis kultuuriline kood koosneb 1) monoteismi läänekristlikust substraadist ja 2) saksa kultuuriruumi „nihutamisest“ Narva jõeni (keelelis-kultuuriline kolonisatsioon), mis sai aluseks hilisema balti-saksa ruumi kujunemisele. See hakkas mõjutama ka eesti kultuuri, kui kroonika saksakeelset tõlget kasutas eesti rahvusliku liikumise üks juhte Carl Robert Jakobson oma 1868. aastal kirjutatud „Esimeses isamaakõnes“.

Henriku kroonika kõrval omab mõistagi suurt tähendust eesti kultuurile piibel. Uus Testament oli tõlgitud saksa keelest kõigepealt Lõuna-Eesti keelde (1686) ja täispiiblina Põhja-Eesti keelde (1739). See fakt osutab sellele, et eesti kultuur jagunes ise pikka aega (sisuliselt 19. sajandi keskpaigani, kui nn „keelesõja“ käigus ja Fr. R. Kreutzwaldi eepose „Kalevipoja“ ilmumist 1861 põhjaeestikeelsena jäi domineerima kirja- ja ühiskeelena põhja-eesti ehk tallinna keel) keeleliselt kaheks.

Eesti kultuuri „polüglotismi“ näiteks võib tuua ka Soome rootslasest pastori Kristfried Gananderi 1789. aastal ilmunud rootsikeelse „Mythologia Fennica“, mille tõlkis saksa keelde 1819. aastal Kristjan Jaak Peterson ja mis tekstina oli eeskujuks Fr. Robert Faehlmanni saksa keeles kirjutatud „Eesti muistenditele“ ning Kreutzwaldi „Kalevipoja“ ainestikule. Saksa keel oli eesti esimese põlve haritlaseliidile suhtlemiskeeleks.

Nii keelelise kui tekstilise plahvatusena tuleb käsitada Noor-Eesti kultuuriliikumist 20. sajandi algul. Nii „keelerevolutsionäär“ Johannes Aavik kui ka mitmed teised nooreestlased mõistsid eesti keelt nüüd kui teksti. Eesti keel pidi olema üks suur tähendustervik, eesti kultuuri embleem. Kuid paradoks on selles, et ka see eesti keel kui tekst loodi teiste kultuurkeelte (soome, prantsuse) malli (st teksti kui mudeli) järgi.

Missugune on aga vene keele asend eesti tekstis? Võib-olla tundub see intrigeeriv, aga minu hinnangul oli esimesteks venekeelseteks tekstideks, mis osalesid eesti kultuurifaktorina talupoegade pärisorjusest vabastamise aktid 1816 Eestimaa kubermangus ja 1819. aastal Liivimaal. Nende tõlkimine eesti keelde ja erinev tõlgendus kirjaoskajate eesti talupoegade ning mõisnike poolt intensiivistas õigusteadvuse arengut eestlaste seas, viis konfliktideni kohaliku baltisaksa võimkonnaga. 1819. aasta talurahvaseadusega eestlastele antud isikuvabadus oli pool sajandit hiljem „tekstiks“, millele rajati üldlaulupeo traditsioon Eestis (1869. aasta üldlaulupidu oli „priiuse“ tähistamine!). 1849. ja 1856. aasta uued talurahvaseadused tõid aga kaasa talurahvarahva rahutused

Mahtras 1858 just nimelt tõlgenduse pinnal. Levisid kuuldused, et nende seadustega „annab keiser vabaduse ja maa“, et maa saab kohe talupoegade pärisomandiks. Kuid talupojad jäid endiselt sõltuvusse mõisnikest. Rahulolematusega kaasnes maalootuses usuvahetus, 1858. aastal kogunesid talupojad prohvet Maltsveti (Juhan Leinberg) juhtimisel Lasnamäele „valget laeva“ ootama, mis pidi pettunud talupoegi tõotatud maale viima. Algas ka usuvahetus ja väljaränne Venemaale. Omaette nähtuseks on talupoegade kollektiivsete palvekirjade saatmine otse keisrile Peterburi 1860-ndatel aastatel.

Vene keel omandas eesti tekstis nii 19. sajandi lõpus ja 20. sajandi vahetusel kui ka 1950.- 80. aastatel kahesuguse staatuse. See oli ühelt poolt hariduse omandamise keeleks (vrd Peterburi osa eesti haritlaskonna kujunemisel ja eestlaste kolooniat Peterburis 20. sajandi algul, aga ka maailmakultuuri saavutuste tõlkimist vene keele kaudu eesti keelde 1950. aastatel), teiselt poolt oli see võimu keel.

Kui palju on aga tänases eesti tekstis keeli? Eestikeelse ja tema allkeeleliste (dialektiliste) kultuuride kõrval on esindatud mitmed rahvusvähemused, kelle emakultuuridest kõige lähemal on siinsetele venelastele vene kultuur. Kuid nende kõrval kõneleb üks osa eesti kultuurist täna inglise keeles. Näiteks suurem osa teadustekstidest ilmub inglise keeles (80 % TÜ-s kaistavatest väitekirjadest kaitstakse inglise keeles). Niisamuti on inglise keel domineerivas asendis popmuusika ja popkultuuri keelena, aga ka interneti suhtluskeelena.

II Avalikkus (obštšestvennostj) ja meedia.

Ajalooliselt oli esimeseks avalikkuseks Ateena polis’es (kuni aastani 500 eKr) ehk linnriigis korraldatav rahvakoosolek. Vanas Roomas toimus see kõik linna keskväljakul, Forum Romanumil. Seal toimusid nii kõnekoosolekud, valimised, aga ka pidulikud kogunemised. Sõnast polis tuleb ka sõna poliitika kui riiki ja ühiskonda puudutavate eesmärkide saavutamise kunst. Nüüdseks on „poliitika“ tähendus sügavalt muutunud. See pole enam ammugi kunst, sest kunst eeldab loovust ja loovisikute (jah, ka poliitikud võivad olla loovisikud!) olemasolu. Nüüd räägitakse poliittehnoloogiast. Poliitika allutatakse tehnoloogiliste võtetele. Poliitika „tehnologiseerumine“ algas 1950. aastate lõpus koos tehnoloogilise revolutsiooniga, Eestisse jõudis see koos Eesti iseseisvuse taastamisega. Nagu ka „turg“. Poliittehnoloogia lähtubki oma strateegias turureeglitest (nõudmine – pakkumine) ja massimeedia (mis nüüd on arenenud internetivõrgustikeks ja multimeediateks) võimalustest. Vanad roomlased eristasid ühiskonnaelus kahte sfääri, avalikku (res publica) ja erasfääri (res privata). Erasfäär oli allutatud avalikule sfäärile, mida reguleeris seadus.

Keskajal olid avalikkuse kohad üksteisest rangelt isoleeritud (ülikoolid – sealt pärit niisugune mõiste nagu „skolastika“). Oli olemas ka näiline avalikkus: teatrid, turuväljakud oma laatade ja vaatemängudega. Näiteks olid avalikud hukkamised tõelised vaatemängud. Tänapäeval tunneme seda reality show nime all.

Tänapäeval tunneme ka selliseid mõisteid nagu „avalik arvamus“ ja „avalik huvi“, mis sageli vastandub isiklikule arvamusele ja erahuvile.

Jällegi, siin on toimunud olulised muutused, kui näiteks mõtleme Eesti ühiskonnaelu peale. On kujunenud täiesti uus elukutse – spindoctor – need isikud, kes erakondade huvi (erakonna huvi on ka erahuvi!) nimel manipuleerivad avalikkusega. Nad organiseerivad ühtedele või teistele erakondadele või ka poliitikutele soodsaid uudiseid (sündmusi). Nõnda imestatakse sageli, et avalik arvamus ei lähe poliitikutele korda. Omakorda on oluline siin teada, kuidas üldse avalikku arvamust mõõdetakse (sotsioloogilised küsitlused). Kuid samas, need küsitlused omakorda alluvad tõlgendustele. Neis tõlgendustes osalevad peale spin doctori'te ja avalike suhete korraldajate (PR teenistus – public relation) ka erinevad meediaväljaanded. Siit tuleneb üks oluline järeldus: avalikkus on paljuski konstrueeritud avalikkus. Tegelik elu erineb sellest elust, mida kujutatakse meedias. See erinevus algab juba valikust: millistest tegelikkuse faktidest saavad sündmused, see tähendab: millest jutustatakse, kes jutustab ja kuidas jutustatakse.

Tavalist inimest huvitab, kas ka tema häält võetakse kuulda. On oluline meeles pidada, et turuseadustele (NB! kuigi turg on avalik koht, toimivad seal erahuvid!) allutatud erameedia „müüb" tavalise inimese huve reklaamiandjatele. Nii et kuulda võetakse inimesi küll, eriti siis, kui nende probleemid on nii dramaatilised, et nad äratavad tähelepanu ja tähelepanu kaudu toovad meediatele reklaami (tulu!). Avaliku huvi teenistuses on avalik-õiguslikud meediad (Eesti Raadio ja Eesti Televisioon). Aga Eestis probleem selles, et kuigi nad on sõltumatud, sõltub nende eelarve riigieelarvest. Tegelikult peaks olema meie eesmärk avalik-õigusliku meedia rahastamine sõltumatust fondist või siis – nagu Soomes ja teistes Põhjamaades, aga ka Inglismaal (BBC!) rahastatakse avalik-õiguslikku meediat spetsiaalse meediamaksu kaudu.

Tänapäeval – ja see ei puuduta ainult Eestit, vaid ka teisi Lääne demokraatlikke riike (oligarhidele allutatud meediatest ma ei räägigi) – on probleemiks see, et avaliku suhtlemise adressaadiks pole enam ühiskond kui tervik, vaid eraisikud publikuna. Neid eraisikuid ühendab avalikkuses vaid üldinimlik huvi – human interest (romantika, lapsed, loomad, raha, tervis, religioon), siis toob see meediasse tugeva meelelahutusliku komponendi. Meelelahutus toimib „madalaima keskmise" printsiibil. Miks meil on niipalju naisteajakirju? Aga sellepärast, et naised on kõige usinamad lugejad. Enamus neist aga on „üles ehitatud" klišeedele ja formaatidele. Üks osa meediast on nišimeedia – paraku on selleks saanud just kultuuriajakirjandus.

20. sajandi lõpust alates räägime multimeediate ajastust. Uus avalikkusesfäär ongi internetiavalikkus (internetiportaalid, blogid, sotsiaalmeedia). Selle avalikkuse üheks omapäraks on suurenenud anonüümsus (anonüümsed kommentaarid!), fragmentaarsus (jututoad, tšättimine jms) ning kaootilisus. Samas võimaldab sotsiaalmeedia ning virtuaalmaailma iseorganiseeruv kaos tekitada kõikvõimalikke liikumisi (laikimiste kaudu) ja isegi väljuda tegelikkusesse (näiteks uuema aja noorte osavõtul toimuvad meeleavaldused, „araabia kevade" nime all tuntud revolutsioonilised liikumised, meie oma mastaabis ACTA-protest). Kuid reaalsusse väljudes peab virtuaalmaailm ikkagi arvestama reaalse organiseerumisega, mis vajab reaalseid identiteete, juhte ja organisatsiooni.

III Eesti (kultuuri) põhilaused.

Kui ollakse sündinud eesti keelde, siis ollakse sündinud ka ühte teatavasse kultuuri. Me ei märkagi ehk selle toimemehhanisme, enne kui koolis hakkame õppima oma emakeele grammatikat. Saame teada sõnaliikidest, õpime käänamist ja pööramist, lauseehitust ehk süntaksi. See viimane on eriti oluline, sest sõnu võime ju teada, aga nende tähenduslik jõud vallandub lausetes. „Lause on keelelise suhtluse põhiüksus“, kuulutab „Eesti keele käsiraamat“. Lausetest omakorda saab kõne, kirjutatud kõnest tekst. Igal lausel on oma koht. Kuid laused, mis viitavad teistele lausetele või millele teised alluvad, võtavad sisse pealause positsiooni. Need teised jäävad kõrvallauseteks. Kõnes või tekstides endis märkame sageli lauseid, mis juhivad või ilmestavad terveid kõneüksusi. Neid kutsutakse fraseologismideks.

Siin ongi koht, kus läheme üle keelelt kultuurile. Kultuurilgi kui tekstil on niisiis oma grammatika ja selles grammatikas oma lauseõpetus. Kultuuri, antud juhul eesti kultuuri põhilaused on erinevatest allikatest käibele läinud fraseologismid, mis jagavad mingit informatsiooni selle ühiskonna ja kultuuri ajaloo, aga ka hoiakute kohta. Kultuuri põhilaused on selle kultuuri metafoorsed žestid. Nad ei ole käsulauad, kuigi ma olen järgnevalt valinud mitu niisugust žesti, mis ei tähenda, et neid ei võiks järgida või et nad kuidagi ei mõjuta meie käitumist. Kui nad juba kord on käibele läinud ja korduvad erinevates suhtlusolukordades, siis võib neid võtta kui teatavaid usalduslikke paroole, mis raamivad meie kollektiivset äratundmisruumi.

Olen teinud nüüd ühe valiku järgides nende paroolide, eesti põhilausete ajaloolist järgnevust.

Taara, avita Tharaphita – esmalt kirja pandud Henriku Liivimaa kroonikas, 1227 – eestlaste dramaatiline, saatuslik ristimislugu, käsikiri avastati 1862, saksa keeles 1867 (ilmselt kasutas seda tõlget C. R. Jakobson oma I isamaakõnes 1870, sealtpeale rahvuslik ajaloomütoloogia, eestlaste ja lätlaste ajaloo esmane ja tähtsaim allikas, eesti keeles 1883, teine tõlge 1962 prof Julius Mägiste tõlkes Rootsis. Kolmas tõlge Richard Kleisilt ilmus 1982.

Eestlased astuvad ajalukku ohvritena, kuid samas ka kangelastena, arvestades, kuidas Henrik nende vaprust kirjeldab ja tunnustab. „Taara, avita“-le eelneb teine eesti keele kirjalik mälestis „Laula! Laula! Pappi“ (lk. 155, Vredelandist tahab laevaga mööda jõge oma õpilastega Riiga sõita Saksamaalt Magdeburgi lähedalt Alt-Zellest pärit tsistertslaste ordu preester Frederic. Aga Jõesuus tulnud talle vastu saarlased, röövisid ta ning viisid ta Age (Ogre) jõel kaldale, piinasid teda ja tapsid ära. „Tharaphitat“ kohtame Henriku kroonika neis peatükkides, kus sakslased võitlevad saarlasetega. Nimekuju „Tharapita“’t peetakse saarlaset sõjahüüu „Taara, avita!“ moondunud sõnakujuks. See on vihje eestlaste muistsele usule, mille keskmes oli Taara, võimalik et skandinaavia muinasjumala Thor eesti „edasiarendus“. Skandinaavia mütoloogias oli Tor (taani Thor) kõigist tugevam äikesejumal, kes rändas ringi kaarikul.

Kas siis selle maa keel…

Lause pärineb Kristjan Jaak Petersoni oodist „Kuu“, 1819. Aga Eesti kultuuriruumis hakkab kaasa mängima see alles ligemale sada aastat hiljem, kui Gustav Suits hakkas Noor-eesti albumites Petersoni luulet esma-avaldama, nimetades teda luulerevolutsionääriks. Tähelepanu väärib, et see

luuletus on öö kuninga Kuu ülistamine, kelle valgel tähed kustuvad ja langevad maha. Kuu on siin inimvaimu metafoor. Aga esimest korda nõutakse siin eesti keelele, st „meie“ või siis „selle maa keelele“ igavikulist eluõigust. Kõigepealt oli see eesti keele kui kultuurkeele retooriliseks argumendiks – sellele tugines Noor-Eesti keeleuuendus (Johannes Aavik ja Villem Grünthal-Ridala). Hiljem laienes kogu rahvuse keelelise eneseteadvuse ülistuseks. Rahvuslik manifest. Keeleseadus 1989 ja EV Põhiseaduse preambulas Eesti riigi mõte kui eesti keele ja kultuuri säilimise ja arendamise tagatis. Eesti keel kui eestlaste olemise koda. Kuid siin on oluline vahet teha eesti keele kui riigikeele ja Eestis elavate teiste rahvaste keeleliste õiguste vahel.

Aga ükskord algab aega…

Nii algab F.R. Kreutzwaldi „Kalevipoja“ lõpuepisood – kaheksa rida, mida Felix Oinas nimetab mikroeeposeks. Selle juured viivad tagasi Kaukaasiasse, kus maavärisemiste seletuseks loodi vastav müüt. Seal aheldati Amirani nimeline tegelane tema üleannetuste pärast kalju külge, kust ta siis vaevles. Sama müüt kordub Prometheuse loos, kelle maksa kokas nokib. Ahelad küll muutuvad, kuid ei katke kunagi. Niisiis jääb üksnes puhas lootus, et kangelane kord siiski naaseb oma ahelaist ja vabastab ka rahva või toob talle rahu ja õnne. Mis aeg see on, millal Kalevipoeg tagasi tuleb. „kus kõik piirud kahel otsal /lausa lähvad lõkendama“. See on Kreutzwaldi looming lootuse rõhutamiseks. Muidugi tekib küsimus, miks Kalevipoeg seal üldse ahelais on. Põhjuseks kaks tõsist pattu, Soome sepa tapmine ja süütu neiu vägistamine. Aga Kalevipoeg on nende pattude eest juba maksnud. Ta on jalgadest ilma jäänud. Eeposes ei kehti aga mõtteloogika. Eepose lugu on suunatud väljapoole, ta ei seleta, eepos peab lugejaid (rahvast) koondama. Eepose südamik on alati tema sakraalne ideoloogia. Kalevipoja müütiline eeskuju on tema üleloomulikkuses, kuigi Kreutzwald pole teda heroiseerinud. Oma eksimustes jääb Kalevipoeg inimeseks.

Kalevipojas oodatav ja kuulutatav aeg on paradiislik aeg, igavik, millele ju lõpuks igaühel on põhjust loota. Eesti ajaloos on seda kuulutust siiski ka vabaduse metafoorina kasutatud nii 19. sajandi „Kalevipoja“ õhtutel Eesti Üliõpilaste Seltsis ja meile lähimas minevikus transformeerus see eepose jutustaja lubadus kunstnik Heinz Valgu hüüdes 11. septembril 1988 Tallinna Lauluväljakul „Ükskord me võidame niikuinii!“

Olgem eestlased, aga saagem eurooplasteks

Omistame selle lause Gustav Suitsule Noor Eesti esimeses albumis 1905. See on eesti kultuuri moderniseerumist sisse juhatav lause. Euroopaks ja eurooplaseks saamine oli selle metafooriks. Kogu järgnev 20. sajand tähistabki lakkamatut liikumist selles suunas. Iseasi, kas Euroopal ka sellest midagi on olnud. Euroopale oleme ikka jäänud perifeeriaks. Nüüd seob meid Euroopaga ühine õigus- ja majandusruum, ühine raha. Kuid loosungis hakkab üha suuremat kaalu omandama „olgem eestlased“. Nii ongi modifitseeritud seda hüüdlauset „olgem eurooplased, aga jäägem eestlasteks.“ Me ei pääse oma olemuslikust asetatusest, olla ja püsida kahe maailma piiril. Nõnda peaksime just paratamatu piirirahva ja piirikultuurina otsima oma eeliseid ja tugevusi. „Kas meist saavad Balti baskid?“, küsib akadeemik Jaan Undusk, leides, et just see marginaal, mis jääb olemise ja saamise vahel, on meie, eestlaste pärisosa.

Tee tööd ja näe vaeva, siis tuleb armastus…

Nõnda ütleb Vargamäe Andres oma pojale, teda kroonusse küütides. Nad lähevad Vargamäelt alla – kunagi oli Andres noore Andrese ema Krõõdaga sealt üles tulnud – , allaminek on ühtlasi lahkumine. Enne seda korraldatakse lahkumispidu, mida vana Andres võrdleb Krõõda peiedega. Andres loeb palveraamatut ja kõik nutavad. Teel vallamaja poole ütleb noor Andres isale, et ta peab kroonus teenimise ajaks uue sulase võtma. Vana Andres lubab läbi ajada ilma sulaseta, kuni noor Andres kroonust tagasi tuleb. Ja siis noor Andres ütlebki, et teab, kas ta enam tulebki tagasi. Isa küsib pojalt, kas too ei armastagi siis Vargamäed. Poeg ütleb otse isale, et ega tema isegi ei armasta Vargamäed. Tal olevat lihtsalt kahju seda võõrastele jätta. Sest mingil hetkel oli isa Andres tõesti pojale öelnud, et kui see võimalus talle veel kord elus antaks, siis paneks ta kas või südaööl hõlmad vaheliti ja läheks lauldes vargamäelt alla oma isakoju tagasi. Noorele Andresele on aga just Vargamäe tema isakodu. Aga ta ei mõista, miks ta peaks matma siia soodesse ja rabadesse oma elu. Siis ütlebki vana Andres pojale sell4e lause. Ja poeg vastab: „Sina oled seda teind ja minu ema tegi seda ka, ega ta muidu nii vara surnd; aga aarmastus ei tulnd, teda pole tänapäevani Vargamäel.“

See on küsimus kohustusest ja lunastusest. Me näeme siit läbi paistmas vanatestamentlikku elukäsitust. Inimene võib ju loota lunastusele, aga isegi kui see ei tule, ei vabasta see teda kohustusest. Ühe inimese elu jääb lihtsalt selleks liiga lühikeseks, et oma pühendumuse ja vaeva tulemusi näha. Vähemalt oli see nii eesti talupojale, kes alles 19. sajandi lõpus sai endale maa. Vabadus maale tähendas tegelikult igavese lepingu sõlmimist selle maaga. Mõisaorjuse asemel tuli maateenimine.

Niisiis, mis on Eesti Nokia?

Juriidiliselt oli selle küsimuse esitamisel Eesti Vabariiki olnud 80 aastat, tegelikult 39. Ja aastapäevakõnes küsib president, mis on see Eesti võluvägi või võluveski, mis teeks Eesti samasuguse põhjamaiselt rikka ja turvalise riigi. Kümme aastat on seda aeg-ajalt taas küsitud. On erinevaid valdkondi, saavutusi pakutud. On koguni arvatud, et see võiks olla laulupidu. On põlglikult öeldud, et seda ju pole tegelikult vajagi, et nagu ei saa kõiki mune ühte korvi panna, nii pole Eestilgi vaja asetada kõik ühele nn Nokia kaardile.

Meri mõtles aga seda, kuidas soomlased oma Nokiale jõudsid, protsessile, mis selle imeväele viib. Ja sellele, kus see protsess toimub. Otsingud jätkuvad ja ühte suurt sisemist tõuget, ühte laengut, mis jaguneks kogu ühiskonnale, mitte ainult selle eliidile või üksikutele kildkondadele – seda vajatakse endiselt.

Общество современной Эстонии

Рейн Вейдеманн

I Сколько языков в эстонской культуре и обществе?

Этот вопрос одновременно является вопросом об «эстонском тексте» как явлении. «Эстонский текст» — это не только текст на эстонском языке. В культурологически-семиотическом аспекте это вся семиосфера Эстонии. Семиосфера может охватывать разноязычные тексты, к тому же у нее есть историческое измерение. Первый текст, который повлиял на формирование эстонской культуры и общества — это вышедшая в 1227 г. Ливонская хроника Генриха Латыша. Текст написан на латыни и его грамматика (или даже культурный код) складывается из двух факторов: западнохристианского монотеистического субстрата и «смещения» немецкого культурного пространства к реке Нарве (культурно-языковая колонизация), что стало отправной точкой для последующего формирования пространства прибалтийских немцев. Текст повлиял и на эстонскую культуру, поскольку он был использован одним из вождей эстонского национального движения Карлом Робертом Якобсоном в его «Первой речи об отечестве» (1868).

Наряду с хроникой Генриха, разумеется, большое значение для эстонской культуры имеет Библия. Новый Завет был переведен с немецкого сначала на южно-эстонский язык (1686), а затем Библия целиком была переведена на северно-эстонский язык (1739). Этот факт обусловил то, что сама эстонская культура долгое время (по существу до середины XIX в.) была разделена на две части, пока как в ходе так называемой “войны языков”, после выхода в 1861 г. эпоса Фр. Р. Крейцвальда “Калевипоэг”, северно-эстонский (или таллинский) язык, на котором этот эпос был создан, не стал доминировать в качестве единого литературного языка.

«Полиглотизм» эстонской культуры иллюстрирует также книга Кристфрида Ганандера, пастора из финских шведов, «Mythologia Fennica», вышедшая в 1789 г. на шведском языке и переведенная в в 1819 г. Кристьяном Яаком Петерсоном на немецкий. Этот текст стало образцом для написанных по-немецки “Эстонских преданий” Фр. Роберта Фельманна и дал материал для “Калевипоэга” Крейцвальда. Немецкий язык был языком общения образованной эстонской элиты первого поколения.

Настоящим взрывом в развитии языка и культуры можно считать культурную деятельность “Молодой Эстонии” в начале XX в. Как Йоханнес Аавик, совершивший революцию в эстонском языке, так и многие другие младоэстонцы начали воспринимать эстонский язык как текст. Эстонский язык должен был стать полнозначной эмблемой эстонской культуры. Но парадокс в том, что и этот эстонский язык как текст создавался по образцу других культурных языков (финского, французского).

А какое место занимал русский язык в эстонском тексте? Это может показаться интригующим, но по моим оценкам, первыми русскими текстами, оказавшими влияние на эстонскую культуру, были акты об отмене крепостного права в Эстляндской губернии и Лифляндии в 1816 и 1819 гг. соответственно. Их перевод на эстонский язык и расхождения при толковании их грамотными крестьянами и помещиками способствовало быстрому развитию правового сознания среди эстонцев и привело к конфликтом с властью в лице прибалтийских немцев. Свобода личности, гарантированная законом о крестьянах от 1819 г. через полстолетия стала «текстом», в рамках которого в Эстонии возникла традиция всеобщих певческих праздников (всеобщий певческий праздник 1869 г. был празднованием «вольности»!). Новые законы о крестьянстве от 1849 и 1856 гг. повлекли за собой возмущения крестьян в Махтра в 1858 г. именно вследствие толкования. Распростанились слухи, что по новому закону «царь дает свободу и землю», что земля сразу должна стать собственностью крестьян. Но крестьяне по-прежнему оставались в зависимости от помещиков. Беспокойствам сопутствовал массовый переход в новую веру в надежде получить землю. В 1858 г. крестьяне, ведомые пророком Мальтсветом (Юханом Лейнбергом), собрались в Ласнамяэ ждать «белый корабль», который должен был доставить обманутых крестьян на обещанную землю. Одновременно начались смена веры и массовый отъезд в Россию. Обычным явлением были коллективные прошения крестьян на имя царя, приходившие в Петербург в 1860-е гг.

Русский язык имел в эстонском тексте двойственный статус – это относится как к рубежу XIX–XX вв., так и к периоду 1950–1980-х гг. С одной стороны он был языком, на котором приобретали образование (ср. роль Петербурга в формировании эстонской интеллигенции и величину эстонской диаспоры в Петербурге; кроме того, через русский язык в 1950-е гг. в Эстонию приходила мировая культура), в то же время это был язык власти.

Однако, как много языков в современном эстонском тексте? Наряду с эстонской культурой и ее субъязыковыми (диалектными) культурами здесь представлены многие национальные меньшинства, из представленных ими культур ближайшей для Эстонии является русская. Но в то же время часть эстонской культуры сегодня говорит по-английски. Например, большая доля научных текстов сегодня выходит на английском (80 % диссертаций в ТУ защищаются на английском языке). Доминирующие позиции английский язык занимает также в поп-музыке и поп-культуре, а также как язык интернет-общения.

II Общество и СМИ

Появление общественной жизни связано с афинским полисом (до 500 г. д. н. э.) — городом-государством, где устраивались народные собрания. В Древнем Риме они проходили на центральной площади города, называвшейся Римским форумом. Там проходили собрания с речами, выборы, а также торжественные собрания. Слово «политика» происходит от слова «полис» и означает искусство достижения государственных и общественных целей. Сегодня значение этого слова сильно поменялось. Теперь это никак не искусство, поскольку искусство подразумевает творчество и творческую личность (конечно, политики тоже могут

быть творческими!). Теперь говорят про политтехнологии. Политика подчиняется технологическим приемам. «Технологизация» политики началась в конце 1950-х гг. одновременно с технологической революцией, Эстонии она коснулась после восстановления независимости, как и «рыночные отношения». Стратегически политтехнология строится по законам рынка (спрос — предложение) и опирается на возможности СМИ (которые в настоящий момент трансформировались в социальные сети и мультимедиа). Древние римляне выделяли в общественной жизни две сферы — открытую (*res publica*) и частную (*res privata*). Частная сфера была подчинена открытой и это регулировалось законом.

В Средние века общественные места были строго изолированы друг от друга (университеты — оттуда происходит такое понятие, как схоластика). Существовало и художественное общественное мнение: театры, рыночные площади с ярмарками и зрелищными играми. Например, казни рассматривались как зрелища. Сегодня нам это известно как реалити-шоу.

Сегодня нам знакомы также такие понятия, как «общественное мнение» и «общественный интерес», которые часто противоречат личному мнению и частным интересам.

Здесь тоже многое поменялось, в частности, если говорить об эстонской общественной жизни. Сегодня появилась совершенная профессия — spin doctor — люди, которые манипулируют общественным мнением в интересах партий (а интересы партии это тоже частные интересы!). Они делают новости (события), выгодные для тех или иных партий и / или политиков. Так, часто удивляются, что общественное мнение не работает на политиков. Здесь в свою очередь важно знать, как вообще измеряется общественное мнение (социологические опросы). Но эти опросы в свою очередь зависят от толкования. Кроме описанных выше манипуляторов и специалистов по пиару (PR – public relations), их интерпретацией занимаются также различные СМИ. Из этого вытекает одно важное следствие: общественное мнение во многом конструируется. Действительность отличается от той жизни, которая изображается в СМИ. Это различие начинается уже с отбора материала: какие реальные факты становятся событиями, а это зависит от того, о чем рассказывается, кто рассказчик и как он это рассказывает.

Обычного человека интересует, будет ли услышан его голос. Важно помнить, что по законам рынка (NB! хоть рынок и общественное место, им руководят частные интересы!) частные СМИ «продают» интересы обывателя рекламодателям. Поэтому людей выслушивают, особенно когда их проблемы настолько драматичны, что способны привлечь внимание, а внимание притягивает к СМИ рекламу (доход!). На службе общественных интересов стоят общественно-правовые медиа (Эстонское радио и Эстонское телевидение). Но проблема Эстонии в том, что хотя они и независимые, их бюджет зависит от госбюджета. На самом деле, нашей целью должно бы стать финансирование общественно-правовых медиа из независимых фондов, или даже через специальный налог на СМИ, как это делается в Финляндии и других Северных странах, а также в Англии (BBC!).

На сегодняшний день — и это касается не только Эстонии, но и других западных демократических государств (я не говорю о СМИ, подчиненных олигархам) — проблемой

является то, что адресатом коммуникации в обществе выступает не общество в целом, а частные лица, публика. Этих частные лица можно назвать общественностью только вследствие общечеловеческих интересов (human interest) — таких, как романтика, дети, животные, деньги, здоровье, религия, что привносит в СМИ сильный развлекательный компонент. Развлечение действует по принципу “нижайшего среднего”. Почему у нас так много женских журналов? Да потому, что женщины — самые усердные читатели. При этом большинство из них переориентированы на клише и форматы. Часть медиа — так называемые «нишевые» СМИ — увы, именно в них превратилась журналистика на темы культуры.

Начиная с конца XX в. мы говорим об эпохе мультимедиа. Новая сфера общественной жизни — Интернет (порталы, блоги, социальные медиа). Особенностями общественной жизни в таком виде являются анонимность (анонимные комментарии!), фрагментарность (чаты, чат-румы и т. п.) и хаотичность. В то же время социальные сети и самоорганизующийся хаос виртуального мира способствуют различным акциям (через “лайки”) и даже порой выходят в реальную жизнь (к примеру, новейшие выражения общественного недовольства с участием молодежи, революционные движения, известные как “арабская весна”; в европейском масштабе — выступления против ACTA). Но выходя в реальность, реальный мир должен считаться с организованностью реальности, которая требует реальной позиции, руководства и организации.

III Основания Эстонии и эстонской культуры

После рождения человек становится не только носителем эстонского языка, но и носителем определенной культуры. Мы не замечаем механизмов ее действия, пока не начинаем в школе изучать грамматику родного языка. Мы узнаем части речи, учим склонение и спряжение, изучаем строение предложения — синтаксис. Последний особенно важен, поскольку слова мы можем знать, но сила их значений в полной мере раскрывается только в синтагмах. «Предложение — основная единица общения», сообщает нам «Карманная книга эстонского языка». Из предложений в свою очередь строится речь, записанная речь есть текст. У каждого предложения есть свое место. Но предложения, которые отсылают к другим предложениям или подчиняющие себе другие предложения, являются главными, а остальные остаются второстепенными. В речи или в текстах часто встречаются синтагмы, в которых несколько языковых единиц объединяются и оживляются. Такие синтагмы мы называем фразеологизмами.

Именно в этот момент происходит переход от языка к культуре. Как следствие, у культуры как у текста есть своя грамматика и свой синтаксис в частности. Базовые синтагмы культуры, в данном случае — эстонской культуры — это фразеологизмы, вошедшие в обиход из различных источников, которые содержат в себе информацию об истории этого общества и этой культуры, а также о мировоззрении. Базовые синтагмы культуры — это метафорические жесты этой культуры. Это не скрижали, при этом я определенным образом делаю несколько таких жестов, но это не значит, что их можно было не делать или что они

никак не влияют на мое поведение. Если они уже вошли в обиход и повторяются в различных ситуациях общения, в известном смысле их можно рассматривать как доверительные пароли, которые обеспечивают нам взаимное узнавание в коллективе.

Ниже я сделал исторический обзор некоторых из этих паролей, базовых эстонских синтагм.

Таара, авита Тарафита (Taara, avita Tharaphita) — впервые зафиксирована в Ливонской хронике Генриха в 1227 г. — драматическая, роковая история крещения эстонцев; рукопись на была обнаружена в 1862 г., перевод на немецкий появился в 1867 г. (видимо, этот перевод использовал К. Р. Якобсон в своей «Первой речи об отечестве» 1870 г., с тех пор она вошла в национальную историческую мифологию, стала первым и важнейшим источником сведений об истории эстонцев и латышей; на эстонском языке вышла в 1883 г., второй перевод был сделан в Швеции профессором Юлиусом Мягисте. Третий перевод Рихарда Клейса появился в 1982 г.

В истории эстонцы остались как жертвы, но в то же время как герои, если учитывать то, поскольку Генрих описывает и признает их храбрость. «Тааре» предшествует другой эстонский исторический памятник — «Лаула! Лаула! Паппи» (стр. 155, Фредерик, священник цистерцианского ордена из Альт-Целлы, что в Германии, неподалеку от Магдебурга, со своими учениками на корабле отправился Вределандэ в Ригу. Но в устье реки он встретил островитян, которые ограбили его, затем отвезли его на берег реки, там пытали и убили. «Тарафита» встречается также в тех главах хроники Генриха, где немцы борются с островитянами. Считается, что само слово «Тарафита» происходит от боевого возгласа островитян («Таара, авита!»). Здесь есть отсылка к древним верованиям эстонцев, центральным божеством которых был Таара, возможно — эстонский аналог скандинавского бога Тора. В скандинавской мифологии Тор (дат. Thor) был богом-громовержцем, верховным божеством, странствовавшим в колеснице.

Этой ли земли язык…

Эта фраза взята из оды Кристьяна Яака Петерсона «Луна» (1819). Но в эстонском культурном пространстве она приобретает свое значение только почти через сто лет, когда Густав Суйтс в альбомах «Молодой Эстонии» впервые опубликовал стихотворение Петерсона, называя его поэтом-революционером. Достойно внимания, что стихотворение представляет собой возвеличивание короля Луны, в свете которого гаснут и падают звезды. Луна здесь является метафорой человеческого духа. Но еще здесь впервые слышится требование вечного права на жизнь для эстонского языка как «нашего» или даже «языка этой земли». Сначала утверждение этим текстом эстонского языка как язык культуры использовалось в качестве риторического аргумента, подкрепляющего необходимость обновления языка, осуществлявшегося «Молодой Эстонией» (Йоханнесом Аавиком и Виллемом Грюнталь-Ридала). Позднее текст стал рассматриваться как возвеличивание языкового самосознания всего народа. Национальный манифест. В законе 1989 г. и в преамбуле к Конституции ЭР Эстонское государство рассматривается как гарант сохранения эстонского языка и культуры. Эстонский язык как дом для эстонцев. Но здесь важно

различать эстонский язык как государственный от языковых прав других народов, живущих в Эстонии.

Говорят, наступит время…

Этими словами начинается заключительный эпизод «Калевипоэга» Фр. Р. Крейвальда — восемь строк, которые Феликс Ойнас назвал микроэпосом. Корни его уходят на Кавказ, где появился соответствующий миф, объясняющий землетрясения. Тот же сюжет повторяется в мифе о Прометее, чью печень клюет орел. Цепи все время меняются, но никогда не рвутся. Следовательно, остается светлая надежда, что герой однажды порвет свои цепи и освободит также народ, или принесет ему покой и счастье. Что это будет за время, когда Калевипоэг вернется, «если разом две лучины / с двух концов воспламенятся…» Крейцвальд вставляет этот текст, чтобы надежда не угасала. Разумеется, возникает вопрос, почему Калевипоэг вообще оказался закованным в цепи. Причиной тому стали два серьезных греха: убийство финского кузнеца и изнасилование невинной девушки. Но Калевипоэг уже заплатил за эти грехи. Он остался без ног. Впрочем, в эпосе не действуют законы логики. Эпический сюжет направлен вовне, он не объясняет, он должен объединять читателей (народ). Сердцевиной эпоса всегда является сакральная идеология. Специфика мифологического образа Калевипоэга заключается в его сверхъестественности, хотя Крейцвальд и не героизировал его. Совершая ошибки, Калевипоэг остается человеком.

Предполагаемое и описываемое в «Калевипоэге» время — это время райское, вечность, надеяться на которую каждый имеет основания. В истории Эстонии такое описание использовалось как метафора освобождения и в XIX в., во время вечеров Эстонского студенческого общества, посвященных «Калевипоэгу», и в недалеком прошлом, когда 11 сентября 1988 г. на Таллинском Певческом поле обещание сказителя трансформировалось в призыв художника Хейнца Валка «Все равно мы однажды победим!»

Останемся эстонцами, но станем европейцами

Эта фраза из первого альбома «Молодой Эстонии» (1905) принадлежит Густаву Суйтсу. Она обозначает модернизацию эстонской культуры и метафорически описывает превращение в Европу и в европейцев. Весь следующий XX в. ознаменовался непрестанным движением в этом направлении. Другое дело, было ли что-то подобное со стороны Европы. Для нее мы всегда оставались периферией. Теперь нас с ней объединяет единое правовое и экономическое пространство, общие деньги. Но в этом лозунге все больший вес начинает иметь часть «останемся эстонцами». То есть, этот призыв модифицируется: «будем европейцами, но останемся эстонцами». Нам никуда не деться от нашего географического положения на границе двух миров. Следовательно, нам нужно найти все преимущества и сильные стороны бытия в качестве приграничного народа и приграничной культуры. «Не получатся ли из нас прибалтийские баски?» — таким вопросом задается академик Яан Ундуск и находит, что именно в этой маргиналии, которая образуется между бытием и становлением, и заключено наше эстонское своеобразие.

Трудись и не беспокойся, тогда придет любовь…

Так говорит Андрес из Варгамяэ своему сыну, отвозя его в армию. Они спускаются с горы Варгамяэ, на которую Андрес когда-то поднялся со своей молодой матерью Крыыт — и теперь его спуск есть одновременно уход. Перед этим они устраивают прощальную пирушку, которую Андрес сравнивает с поминками по Крыыт. Андрес читает молитвенник, и все плачут. По дороге к волостной управе младший Андрес говорит отцу, что тот должен на время его службы в армии взять нового батрака. Старший Андрес обещает, что справится без батраков, пока сын не вернется из армии. Тогда Андрес-младший говорит, что знает, вернется ли он когда-нибудь. Отец спрашивает, неужели он разлюбил Варгамяэ. На это сын отвечает, что отец и сам никогда не любил Варгамяэ. Как известно, ему просто жалко оставить его чужим. Потому что однажды Андрес-отец серьезно говорил сыну о том, что если бы ему в жизни еще раз выпал шанс, то даже среди ночи он бы запахнул полы своего пальто и с песней на устах вернулся бы с Варгамяэ обратно в отчий дом. Но для молодого Андреса отчим домом является как раз Варгамяэ. При этом он не понимает, почему он должен похоронить свою жизнь среди этих болот и топей. Тогда-то старший Андрес и адресует сыну эту фразу. А тот отвечает: «Ты так делал, и моя мать так делала, иначе бы она не умерла так рано, а любовь не пришла, ее до сих пор нет на Варгамяэ».

Это вопрос об обязательствах и искуплении грехов. Мы видим, как здесь просвечивает ветхозаветное отношение к жизни. Человек может надеяться на искупление, но даже если оно не происходит, это не освобождает его от обязательств. Жизнь одного человека для этого слишком коротка, чтобы увидеть результаты своей преданности и трудов. Это было справедливо по крайней мере для эстонского крестьянина, который только в конце XIX в. получил землю. Освобождение земли подразумевало на самом деле заключение пожизненного договора с этой землей. На смену крепостничеству пришло служение земле.

Итак, что есть эстонская Нокиа?

Когда этот вопрос был задан, Эстонии было 80 лет в юридическом смысле и 39 лет в действительности. И в речи, посвященной годовщине Республики, президент спросил, в чем заключается чудотворная сила Эстонии, где та волшебная палочка, которая сделает из Эстонии богатое и безопасное государство наподобие Северных стран. На протяжении десятилетия этот вопрос повторялся. Предлагались различные области, отмечались достижения. Называли даже певческие праздники. Другие пренебрежительно возражали, что в этом понятии нет подлинной необходимости, поскольку невозможно объять необъятное. В Эстонии нельзя помещать все на так называемую «карту Нокии».

Но Мери интересовало то, как финны добились появления Нокии, сам процесс, обусловивший это чудо. И то, как этот процесс происходит. Поиски продолжаются, и для их успеха по-прежнему необходим внутренний импульс, заряд, исходящий от общества в целом, а не только от его элиты или отдельных групп.

Maailmamajanduse kümme lootust

Marek Strandberg[1]

Talendid on seal ja lähevad sinna, kus sünnib tuleviku jaoks olulist. Mida teeks talent Eestis, kui maailmamajanduse kümne lootuse hulgas ei ole ühtki sellist, mille poole Eestis kirglikult püüeldaks?

Maailma Majandusfoorumi (WEF, World Economic Forum) asutasid 1000 üle viie miljardi dollarilise aastakäibega ettevõtet. Kes siis veel, kui mitte need ei peaks muret tundma maailmamajanduse käekäigu pärast. Kohtumised Davosis on saanud laadaks, kuhu valitsejad on kutsutud ja oodatud. Maailmas praktiseeritav majandusmudel on pärast Nixoni otsusega dollari kullakatte kaotamist muutunud hüplikuks ja raiskavaks. Raha küll ei teki iseenesest, aga samal ajal ei ole ka rahamassil enam palju pistmist maailmas toimuvate protsessidega, mida näiteks Päike või Maa tuumas olev energia tekitavad.

Sellele vaatamata võib tähelepanuväärseks pidada tehnoloogiate portfelli, mida Maailma Majandusfoorum on pidanud oluliseks ja mille toel oodatakse läbimurdeid, muutusi ja arengut.

Riikidel on majandusest oma arusaamad ja oma mured, ettevõtjail aga omad. Järgnevalt on välja toodud kümme WEFi kirjeldatud ootust, ettevõtluse ootust tehnoloogiliste muudatuste asjus, mis korrigeeriksid majandamise ja ressursikasutuse põhimõtteid ja muudaksid sellega ka majandamise olemust.

Müra asemel väärtust infovälja

Informatsiooni hulk on kasvanud hullupööra, kuid paraku on ka sellest tõese teabe kättesaamine muutunud inforohkuse tõttu aina keerukamaks. Hiljuti Eestiski kõlanud ACTA ja autoriõiguse järsk nõudmine tegelikult vähendaks ses kasvavas infoväljas tõese teabe hulka. Kas või teaduskirjastuste soovi tõttu avaliku raha eest loodud teadusteavet kasumiga levitada. WEFi hinnangul on aga olulised need tehnoloogiad, mis olemasolevast infovoost suudavad müra eemaldada, sest täpsem teadmine on vaieldamatult nii parema majanduse kui ka parema ühiskonna eelduseks.

Sünteesitud elu ja konstrueeritud ainevahetusmehhanismid

Teisendatud elusorganismid on tuntud kui GMOd (geneetiliselt muudetud organismid). Sünteesorganismidest esimene oli Graig Venteri rühma loodud paljunemisvõimeline bakterirakk, mille pärilikkusaine oli kokku lapitud arvutis ning tehislikult keemiliselt sünteesitud. Sellistest tehisorganismidest loodetakse nii uusi kütuseid (tänu suurendatud fotosünteesivõimele) kui ka paremaid ravimeid.

[1] Artikkel on avaldatud ajalehes Sirp nr 11, 16.03.2012

Teine roheline revolutsioon: veelgi rohkem toitu ja biomassi

Esimene roheline revolutsioon kestis 1950. aastatest kuni 1970. aastate lõpuni. Esirevolutsionääriks peetakse Ameerika agronoomi Norman Borlaugi, kes sordiaretajana lõi suure saagikusega teraviljasorte, mis võimaldasid intensiivsete kasvatusmeetoditega saagikust jõuliselt kasvatada. Mehhikos, kus Borlaug töötas, on tänapäevaks näiteks nisusaak kasvanud 4000 kg/ha, võrreldes India või Pakistaniga, kus nisusaagid on alla 2500 kg/ha. 1950. aastal, kui kõlas esimese rohelise revolutsiooni stardipauk, oli nisusaagikus neis riikides 700 ja 900 kg vahel hektari kohta aastas.

Teise rohelise revolutsiooni üheks võtmeülesandeks peab aga WEFi hinnangul saama saagikuse kasvatamine ja põllumajanduse keskkonnamõjude vähendamine üheaegselt. Tegelikkuses võib see tähendada, mida vaid. Võimalik, et tegu on üleminekuga selgroogsetelt loomse valgu tootmiselt putukatele, sest see on loomulik viis, mil moel 10 toiduühikust saada 9 osa valku ja 1 osa sõnnikut, sest tavalises loomakasvatuses on see suhe vastupidine. Euroopa Liit on niisugusele pöördele hakanud tähelepanu pöörama ning näiteks Hollandis rajatakse katseks tööstuslikke putukakasvandusi ja koostatakse sobilikke toiduretseptuure.

Nanomõõdus materjalid

Ajast, kui füüsik Richard Feynman märkis, et juuksekarva või tolmukübeme ja suurema molekuli vahele jääb veel palju võimalusi materjale ning objekte luua, on möödas üle poole sajandi. Molekulidest kokku pandud nanomeetrite mõõtkavas materjalid ja väikesed mehhanismid ei ole enam ulme või ootus, vaid tegelikkus. Pärilikkusaine molekulidest meisterdatud kapslid, millega ravimid rakkudesse viia, vee- ja mustusekindlad materjalid, paremad energiasalvestid, ja seda kõike kordi ja kordi väiksema materjalikuluga, kui need tehnoloogilised hüved, mida on praegu kasutuses. Ressursside pärast ju sõditakse ja kakeldakse, aga kui arvutusi tegeva transistori mõõtmed vähenevad sada korda, siis materjalikulu väheneb miljon korda. Selles peitub see nanomaailma majanduslik mõju ja tähendus, iseasi, et ei ole veel masinaid, mis paneksid aruka aja- ja rahakuluga molekulidest nagu Lego-klotsidest aineid kokku.

Bioloogiliste ja keemiliste süsteemide arvutimudelid

Keemilised ühendid pakuvad inimestele huvi niivõrd, kui need on igapäevases kasutuses ohutud või meie mõnele soovimatule kaaslasele (seenele, bakterile, viirusele või mõnele arenenumale parasiidile) ohtlikud või eemalepeletavad. Kõikvõimalike mutageensus- ja loomkaste hulk ning aja- ja rahakulu on keemiatehnoloogia võimalustest alles jätnud vaid üksikud. Kõikvõimalike katsetamiste tõttu nõuab järjekordse uue ravimini jõudmine miljardeid. Algul katsetatakse loomadel, siis inimestel. Arvutimudelid, mis nii keemiliste kui ka bioloogiliste süsteemide olemust ennustada suudavad, pole mitte ainult majanduslik kullaauk, vaid ka möödapääsmatus. Kas või juba seetõttu, et geeniuurijate väitel on igaühel meist väike geneetiline kiiks, mille tõttu vajame ka „rätsepa”-ravimit, mis on mõeldud just ühele kindlale indiviidile. Selliste ravimite loomine tavapärasel moel oleks aga hüpersuperkallis ja muudaks tervishoiu kättesaadavaks vaid väga jõukatele.

Süsihappegaasi süsinik kui tooraine

Inimese poolt valla päästetud liigne süsinik tekitab probleeme. Ühtpidi otsitakse süsinikneutraalse ühiskonna juuri taastuvenergia kasutuselevõtus. Teisalt on aga meie hulgas ka need, kes on fossiilse toorme põhisesse majandamisse investeerinud ja ootavad oma rahapaigutuse vilju. Nende jaoks on jutt taastuvenergeetikast nagu keeva vee kõrva valamine. Neile, ja neid pole vähe, on meeldivam leppida lahendustega, kus põlemisel tekkinud süsihappegaas kogutakse ja tehakse sellest midagi, mis leiab püsivamat kasutamist. Umbes samal moel, nagu taimed teevad veest ja süsihappegaasist suhkruid. Lootused on siin suunatud juba eelmainitud nanomaterjalidele, et luua katalüsaatoreid, mis toimiksid lähedaselt sellega, mis toimub fotosünteesivates taimerakkudes.

Traadita elekter

Nikola Tesla unistused ja ootused hakkavad ellu ärkama, tulles ringiga infotehnoloogia juurest energiavaldkonda. Traadita internet on muutunud kiireks ja enesestmõistetavaks, kuigi veel kaks kümnendit tagasi tundus õhu kaudu suurte andmemahtude edastamine lootusetu plaanina. Juhtmed ja nende kaudu laetavad akud võivad edaspidi tunduda niisama kohmaka arhaismina nagu praegu arvuti kaabliga võrku ühendamine. Mine tea, ehk on energiatootjate unistus ka lahti saada bensiinijaamadest või elektriautode laadimistulpadest, kui vool, mida kontaktivabalt kasutada saab, muutub maantee loomulikuks osaks. Siis pole ka karta, et vabadust nautides sõidukitega metsa või mereranda põigataks, kus ei ole nende koht.

Kõrge energiatihedusega salvestid

Bensiin või diislikütus paagis on tänapäeval ikka veel atraktiivne lahendus, sest energiatiheduselt ei ole akud ega kütuselemendid, mis vesinikust ja õhuhapnikust elektrit toodavad, sellele maagilisele vedelikule veel oma hinnas ja energiatiheduses piisavalt lähedale jõudnud. Eks see ole paljuski valikute küsimus, sest elektrimootor on vanemgi kui esimene töökõlblik sisepõlemismootor. Süsinikupõhised, väga suure eripinna ja poorsusega nanostruktuursed elektroodid on need, millega on lootust nii kiirelt laetavad kui ka tühjendatavad superkondensaatorid muuta bensiinipaakide järeltulijaiks. Kui see õnnestub, on elektrisõidukeil hea põli ja kurtmist, et tuule ja päikese kasutamine elektritootmiseks on nende allikate muutliku loomu tõttu raskevõitu, enam ei kostaks. Saaks valmistada „ämbri", kuhu tuulise ilmaga ja valgel ajal voolu ülejääk mahutada, et seda siis pimeduses või tuulevaikuses nautida.

Personaalmeditsiin, isikupõhine toitumine ja haiguste ennetus

Vaatamata meie üldisele geneetilisele ja füsioloogilisele sarnasusele on meis väikesed (eelnevalt mainitud) kiiksud ja omapärad, mille tõttu keskmistele mõeldud ravim ei pruugi paljudel anda isegi keskmist efekti. Pikka ja tervena elatud elu, kui see veel taskukohanegi, ihkab aga igaüks. Seda enam, et rahvastikuprotsessid viitavad tõsiasjale, et ilmselt ei suudeta juba poole sajandi või lühemagi aja pärast tagada ei riiklikke ega erapensione. Eluaeg jõukohast tööd tegev inimene on siis taas tsivilisatsioonis tavapärane tegelane ja pension kolib ajalukku või muinasjuttu. Personaalmeditsiin tähendab muu hulgas ka võimet koguda ja hoida konkreetse isiku tüvirakke, et neist siis rikkiläinud organeid või kudesid valmistada (ja teha seda inimest kloonimata, mis tekitab

kuhjaga eetilisi küsimusi). Sellega seoses tuleb pakkuda isiku geneetilisele ja füsioloogilisele loomusele vastavaid toitumissoovitusi ja ära hoida tõsiseid tõbesid esile kutsuv riskikäitumine. „Rätsepa"ravi ja -hooldus tähendab vajadust välja tuua igale indiviidile omane genoomiline, proteoomiline ja metaboolne muster. Ilmselt tähendab see ka seda, et toidu, terviseharrastuste ja muu sellise lauspropaganda jääb minevikku. Muide, isegi aspiriinil pole teadupoolest kõigile ühtviisi kasulikku mõju, näiteks nagu klaasitäiel piimalgi.

Uued haridustehnoloogiad

Õigupoolest peaks haridus esmatähtis olema. See ei tähenda pelgalt kõrgema palgaga õpetajat, sest vajadus uue ja parema hariduse järele on ka kõrgete õpetajapalkadega ühiskondades. See tähendab esmalt muidugi paremat internetivõimaluste ja sotsiaalmeedia kasutamist, paremat tarkvara ja uusi lähenemisi. Eesti tiigrihüpe oli küll ajast kõvasti ees, kuid väsis, nagu avangardiga ikka vahel juhtub. Lapsed elavad tänapäeval rohkem võrgukeskkonnas kui nende õpetajad. Kas peaks võrgu seetõttu keelama või muutma võrgus õpetamise loomulikuks õppetöö osaks? Tööstusajastu algul oli vaja käske täitvaid ja instruktsioone lugeda suutvaid töölisi, kelle liigne loomingulisus võinuks nad algeliste masinate vahel tappa, nii nagu teadmatuski. Sellest ajast pärineb (kahjuks) õpetamise selgroog. On aga vaja, et loomingulisus pääseks löögile ning õppimine oleks sama lahe kui virtuaalilmas niisama vedelemine. Maailma loomuseks on see, et me ei tea, millised on õiged küsimused, ja enamgi: kui küsime, ei tea me sedagi, mitu õiget või sobilikku vastust on esitatud küsimusele. Võrgustunud inimene pole mitte hälve, vaid paratamatus, tõsi, seejuures on väga habras ja haavatav inimese uus intellektuaalne (ja ehk ka bioloogiline) seisund.

Nagu nägite: ei midagi põlevkivi kasutamisest, ei midagi isegi mitte tuumajaamadest. Tuhande ettevõtte ja üle viie triljoni dollarilise rahavoo juhtijate tahe ja ettekujutus on kaugemal tulevikus kui arvepidamisoskamatusega maadlevate riikide ja valitsuste arusaamad.

Toosama WEF on Eesti oma konkurentsivõimega paigutanud maailmas 33. kohale. Kas see rõõmustab meid, et lätlased on 64. ja leedulased 44. kohal? On see nüüd hea või halb? See ei tähenda tegelikult mitte kui midagi. Hullem vist isegi kui sõjas teiseks jääda ja ega paremat ju loota ole, kui riigiisadel tuleb sära silma, kui kõneldakse Jordaania ja Utah' põlevkiviväljadest või sellest, kuidas tühiasjus suures majandustülis Poola–Leedu külakuhjas oma tuumainvesteeringut kavandada.

Näib, et majanduses tehakse edusamme mujal. Viis ägedamat eurooplast on selle võrdluse alusel Šveits (1. koht), Rootsi (3.), Soome (4.), Saksamaa (6.) ja Holland (7.). Kelle kohta me küll neist himustame?

Десять чаяний мировой экономики

Марек Страндберг

Одаренные люди всегда устремляются туда, где зарождается что-то значимое для будущего. Что делал бы талантливый человек в Эстонии, если бы среди десяти главных чаяний мировой экономики не нашлось бы такого, которое всей душой разделяли бы и эстонцы?

Всемирный экономический форум (ВЭФ, World Economic Forum) был создан крупными компаниями, общим числом около 1000, чей годовой оборот превышает пять миллиардов долларов. Кому как не им заботиться о судьбах мировой экономики? На встречах в Давосе всегда рады государственным деятелям. После решения Никсона об отмене покрытия доллара золотым запасом мировая экономическая система сильно изменилась: она стала менее упорядоченной и более расточительной. Конечно, деньги не стали появляться из воздуха, но в то же время у денежной массы у денежной массы осталось немного общего с объективными мировыми процессами, происходящими, например, под влиянием Солнца или энергии земного ядра.

При этом считается достойным внимания технологический портфель, важность которого признал Всемирный экономический форум. Этот портфель поддерживает возможные прорывы, преобразования и развитие в будущем.

У государства свои представления и страхи относительно экономики, а у предпринимателей – свои. Ниже мы приводим десять ожиданий, описанных ВЭФ. Это ожидания бизнеса в сфере технологических преобразований, которые отвечали бы принципам управления экономикой и использования ресурсов и могли бы изменить управление экономикой в целом.

Значение вместо шума в информационном поле

Безумный рост объемов информации, к сожалению, сильно затрудняет получение достоверных сведений. Резко повысившийся в последнее время в Эстонии спрос на ACTA и на авторские права на самом деле мог бы уменьшить в этом растущем информационном поле объем достоверной информации. Например, вследствие желания научных издательств получать прибыль с изданий научного характера, созданных на общественные деньги. Однако, по оценкам ВЭФ, значение имеют такие технологии, которые способны удалить шум из информационного потока, так как определенность, несомненно, является предпосылкой и здоровой экономики, и благополучного общества.

Синтезированная жизнь и сконструированные метаболические процессы

Преобразованные живые организмы известны как ГМО (генетически модифицированные организмы).

Первым синтетическим организмом была колония способная размножаться колония бактерий, созданная группой Крейга Вентера. Вещества, из которых она была получена были слеплены на компьютере и искуственно синтезированы. Из этих искуственных организмов создаются новые виды топлива (благодаря повышенной способности к фотосинтезу) и улучшенные лекарственные препараты.

Вторая зеленая революция: больше пищи и биомассы

Первая зеленая революция продолжалась с 1950-х до конца 1970-х гг. Пионером ее считается американский агроном Норман Борлоуг, селекционер, создавший высокоурожайные сорта злаков, в результате чего резко выросло использование интенсивных методов земледелия. Например, в Мехико, где работал Борлоуг, урожайность пшеницы сегодня возросла до 4000 кг / га, а в Индии или в Пакистане этот показатель составляет менее 2500 кг / га. В стартовом для первой зеленой революции 1950-м году урожайность пшеницы в этих странах была соотвественно 700 и 900 кг / га.

Ключевыми задачами второй зеленой революции по оценкам ВЭФ должны стать рост урожайности и в то же время – уменьшение воздействия сельского хозяйства на окружающую среду. В действительности это может стать вопросом выбора. Возможно, речь будет идти о том чтобы получать животный белок не из позвоночных животных, а из насекомых, поскольку это позволит естественным образом получить 9 частей белка и 1 часть экскрементов из 10 пищевых единиц. В обычном животноводстве это соотношение обратное. ЕС уже обатил внимание на эту возможность: например, в Голландии строятся экспериментальные насекомоводческие объекты и составляются соответствующие рецептуры питания.

Наноизмерение материалов

Более полувека прошло с тех пор как физик Ричард Фейнман заметил, что между частицами пыли и волосами с одной стороны и большими молекулами с другой имеется большое пространство возможностей для создания материалов и объектов. Полученные из молекул материалы в нанометрическом масштабе, микроскопические механизмы – сегодня все это из области фантастики и прогнозов перешло в реальность. Капсулы из молекул исходного вещества, позволяющие ввести это вещество прямо в клетки, материалы устойчивые к воде и загрязнению, отличающиеся лучшим энергосбережением, и все это – при многократно сокращающемся расходе материалов по сравнению с современными технологическими затратами. Ведь из-за ресурсов воюют и дерутся, а если размеры транзистора, производящего вычисления, уменьшится в сто раз, то расход материала сократится в миллион раз. Здесь кроется причина того влияния, которое нанотехнологии оказывают на экономику. Другое дело, что у нас пока нет таких машин, которые с разумными затратами денег и времени производили бы эти вещества из молекул, как из кирпичиков Lego.

Вычислительные модели биологических и химических систем

Химические соединения представляют для людей интерес, покуда они безопасны для нас в повседневном использовании или опасны для нежелательных нам организмов (грибов, бактерий, вирусов или каких-либо мутировавших паразитов). Вследствие мутагенных экспериментов, опытов над животными, а также больших затрат времени и денег из всех возможных химических технологий остались только единичные. Из-за всевозможных испытаний производство очередного лекарства требует миллиардов. В начале препарат испытывается на животных, потом на людях. Компьютерные модели, которые способны прогнозировать состояние химических и биологических систем, -- это не просто золотое дно для экономики, это необходимость. Хотя бы уже потому, что, по утверждению ученых-генетиков, в каждом из нас заложен небольшой генетический изъян, “залатать” который способно только индивидуально разработанное генетическое лекарство. Создание таких лекарств, однако, должно быть чрезвычайно дорогим. Это сделает здравоохранение доступным только для очень богатых.

Углерод из уклекислого газа как сырье

Добываемый человеком в избытке углерод порождает проблемы. С одной стороны, общество ищет спасения от углеродной зависимости в использовании возобновляемых источников энергии. С другой стороны, есть среди нас и те (и таких немало), кто вложил средства в добычу ископаемого сырья и хочет получить прибыль. Для них разговоры о возобновляемых источниках энергии как кость в горле. Им проще согласиться с решением, когда углекислый газ, получаемый в результате горения, собирался бы, и из него производилось бы нечто полезное. Примерно таким же образом, как растения производят сахар из воды и углекислого газа. Много надежд здесь возлагается на уже упоминавшиеся нанотехнологии, которые позволили бы создать катализаторы, имевшие бы действие, сходное с фотосинтезом в клетках растений.

Беспроводное электричество

Мечты и прогнозы Никола Тесла начинают претворятся в жизнь, перемещаясь из области инфотехнологий в сферу энергетики. Сейчас беспроводной интернет стал быстрым и самоочевидным явлением, хотя еще пару десятилетий назад передача больших объемов информации по воздуху казалась безнадежным делом. Провода питания и аккумуляторы в будущем могут стать таким же анахронизмом, как сейчас подключение компьютера к сети с помощью кабеля. Поди знай, возможно производители энергии мечтают избавится от заправок или от розеток для зарядки электрокаров, если ток, который можно будет получать бесконтактно, станет нормальным компонентом шоссейной дороги. Тогда исчезнут и угрозы, которые автолюбители несут с собой для леса или морского пляжа, где для автомобилей не место.

Накопители энергии с высокой емкостью

Бензин или дизтопливо в бензобаке сегодня все еще популярно, поскольку пока еще как по энергоемкости, так и по цене акумуляторы и топливные элементы, производящие

электричество из водорода и кислорода, даже близко не приближаются к этой магической жидкости. Во многом, это вопрос выбора, поскольку исторически электродвигатель старше, чем первый действующий двигатель внутреннего сгорания. Ученые надеются, что нынешние бензобаки в автомобилях сменят быстро заряжаемые и разряжаемые суперконденсаторы, созданные из наноструктурированных пористых электродов на основе углерода с большой удельной площадью. Если это удастся, то у электромобилей начнется полноценная жизнь и умолкнут сетования по поводу того, что солнце и ветер слишком непостоянные источники энергии. Можно будет создать "ведро", в котором в ветреную погоду и в солнечное время будет накапливаться избыток электричества, который можно будет потом использовать в темноте или в штиль.

Персональная медицина, личностно-ориентированное питание и профилактика заболеваний

Несмотря на наше общее генетическое и физиологическое сходство, как мы сказали выше, у каждого из нас имеется маленький изъян (и своеобразие), вследствие чего стандартизированное лекарство не способно произвести даже среднее действие на большинство людей. При этом, каждый жаждет долголетия и сохранения здоровья, пока оно еще есть. Тем более, что демографические процессы указывают на обстоятельство, что уже через 50 лет или даже меньше люди не смогут быть обеспечены ни государственными, ни частными пенсиями. Пожизненная работа опять станет обычным явлением и пенсия превратится в историю, сказку. Кроме всего прочего, персональная медицина даст возможность собирать и хранить стволовые клетки человека, чтобы впоследствии заново выращивать из них разрушенные органы или ткани (и делать это без клонирования человека, которое провоцирует этические вопросы). В связи с этим каждому человеку будет необходимо давать персональные рекомендации по питанию и предостерегать от поведения, влекущего за собой риск вознкновения серьезных заболеваний. Индивидуальная адаптация и уход означают небходимость разработать для каждого индивида собственный геномный, белковый и метаболический эталон. Это означает также, что пропаганда правильного питания, увлечение здоровым образом жизни и т. п. уйдет в прошлое. Между прочим, научно не доказано даже то, что аспирин безусловно полезен, как стакан молока.

Новые технологии в образовании

На самом деле, образование должно быть в этом списке на первом месте. Это не связано лишь с зарплатой учителя, поскольку потребность в обновлении и улучшении уровня образования есть и в обществах, где зарплаты учителей выше. Здесь подразумевается в первую очередь более эффективное использование возможностей интернета и социальных медиа, более совершенных компьютерных программ и решений. Эстонская программа "Прыжок тигра" была заметным рывком вперед, но она обессилела, как это часто бывает с авангардом. Сегодня дети посвящены в сетевую жизнь в гораздо большей степени, чем их учителя. Стоит ли из-за этого запретить интернет или лучше сделать учебу через интернет органичной частью учебного процесса? На заре индустриальной эры имелась потребность в работниках, которые умеют выполнять приказы и читать инструкции. В окружении

примитивных машин излишняя креативность работника, так же как и его неосведомленность, могла стать причиной смерти. Корни современной системы образования уходят (к сожалению) в эту эпоху. Однако важно, чтобы креативность проторила себе дорогу и обучение стало бы таким же приятным, как и времяпрепровождение в сети. В нашем мире обычно трудно сказать, правильные ли вопросы мы задаем, более того, если мы о чем-то спрашиваем, то не можем знать, сколько правильных или подходящих ответов можно получить на этот вопрос. На самом деле, сетевой человек – это не отклонение от нормы, а неизбежная реальность, при этом хрупкость и ранимость станут новым интеллектуальным (а возможно, и биологическим) состоянием человека.

Что мы увидели: ни слова о сланце, ни слова даже об атомной энергетике. В мечтах и представлениях бизнеса, охватывающего тысячу предприятий с денежным потоком объемом свыше пяти триллионов долларов, в будущем государство и правительство должны сосредоточиться на борьбе с неумением заниматься бухгалтерским учетом.

Тот же ВЭФ определил Эстонии 33 место в мире по конкурентоспособности. Обрадует ли нас то, что латыши занимают 64 место, а литовцы – 44? Это хорошо или плохо? Вообще-то, это ни о чем не говорит. На самом деле, хуже и безнадежнее военного поражения можно считать ситуацию, когда у государственных мужей появляется блеск в глазах при разговорах о залежах сланца в Иордании и в Юте или о том, как планировать свои инвестиции в атомную энергетику с учетом той склоки из-за пустяка между Польшей и Литвой, породившей большую экономическую войну.

Очевидно, что экономика делает большие успехи в других местах. Сравнение показывает, что пять наиболее «продвинутых» европейских стран – это Швейцария (1 место), Швеция (3 место), Финляндия (4), Германия (6) и Голландия (8). Чья же компания нам более мила?

Vastutustundlik ettevõtlus

Elina Rääsk- Durrani

Eesti keeles on kasutusel „vastutustundlik ettevõtlus“ ja „ettevõtte ühiskondlik vastutus“, aga sama tähendusega kasutatakse ka „vastutustundlik äritegevus“, „ettevõtte ühiskondlik osalus“, „jätkusuutlik ettevõtlus“.

Igasugusel ettevõtlustegevusel on oma mõju ühiskonnale. Vastutustundliku ettevõtluse puhul ongi keskne küsimus see, kuidas ettevõte tagab, et tema mõju oleks võimalikult positiivne. See tähendab nii negatiivse mõju minimeerimist kui ka positiivse panuse suurendamist.

Lähtuvalt mõju iseloomust, seisab ettevõtete ühiskondlik vastutus üleval **majanduslikul, sotsiaalsel ja keskkonnaalasel** vastutusel:

see tähendab majandusliku, keskkonna- ja sotsiaalse mõõtme integreerimist ettevõtte juhtimises ja tegevuses, arvestades erinevate huvipooltega ning luues lisaväärtust kõigile asjaosalistele.

Teistpidi öeldes on see ettevõtte juhtimine ja igapäevategevus kooskõlas kogukonna ja teiste sidusgruppide, loodus- ja turukeskkonna ning oma töötajate huvidega. Siinkohal ei ole oluline küsimus „mida ettevõte teeb“, vaid „kuidas teeb“. Vastutustundlikkus on mõtteviis, mis määrab ära selle, kuidas suuri strateegilisi või väikeseid igapäevaseid otsuseid vastu võetakse. Vastutustundlik on see ettevõte, kelle DNA-sse on sisse kirjutatud see, et igas oma otsuses ja kogu tegevuses arvestatakse laiema mõjuga. Tegemist on valdkonnaga, mis läbib kõiki ettevõtte funktsioone alates personali- ja finantsjuhtimisest kuni turunduse ja tootearenduseni.

Iga ettevõte saab olla vastutustundlik, olenemata oma suurusest, asukohast ning tegevusalast. Tegemist ei ole vaid suurte ja tuntud ettevõtete mängumaaga. Siinjuures on oluline märkida, et vastutustundlik ettevõtlus ei võrdu kellegi rahalise toetamisega või sponsoriks olemisega. Samuti ei peeta selle all silmas ühekordset ja strateegiliselt planeerimata heategevust.

On ilmselge, et suurtel ettevõtetel on rohkem vahendeid, kuid kuna ka nende mõju ühiskonnas ning töötajate arv on suuremad, lasub neil ka suurem vastutus antud teemasse rohkem ressursse suunata. Väike ettevõte, kasvõi alla 10 töötajaga mikroettevõte, peabki lähenema asjale teistmoodi, ent see on siiski võimalik – alustada võib näiteks kontoris loodussõbraliku käitumise põhimõtete sisseviimine (printimine, e-arved, tulede kustutamine, plasttopsidest loobumine vms), võimalusel töötajatele ajast ja kohast sõltumatu töö tegemise võimaldamine ning nende tugeva tervise eest hoolitsemine (ühised spordiüritused, kontoris juhised võimlemiseks, jalgratta parkimise võimaldamine, keskkonnasõbralike ostude suurendamine vms).

Vastutustundliku ettevõtluse näol on paljuski tegemist vabatahtliku panusega, st enamaga kui seadus ette näeb. On oluline, et iga ettevõte seoks vastutustundlikkuse oma tegevusala ja kompetentsidega ning pööraks erilist tähelepanu just neile küsimustele, kus igapäevase tegevuse mõju kõige suurem on. Nii on toiduainete tootja jaoks kahepoolse printimise ja elektrooniliste

arvete väljastamise kõrval märksa olulisem keskkonnasõbralik tootmiskorraldus ja ressursside hea kasutus seal. Samuti on advokaadibüroo panus juuratudengite harimisse ja kolmanda sektori tasuta õiguslasesse nõustamisse ilmselt targem ressursside kasutamine, kui seda oleks vaid nende ühekordsed abistamised metsa istutamisel või kodutute koerte varjupaigas (ka need on olulised, kuid peaksid tulema teises järjekorras).

Kokkuvõtvalt tasub vastutustundlikust ettevõtlusest rääkides meelde jätta järgmised märksõnad:

- sotsiaalne-, looduslik- ja majanduslik mõõde – kolmikmõõde;
- ettevõtte vabatahtlik panus;
- strateegiline, mõtestatud ja planeeritud;
- sidusgruppe kaasav ja arvestav;
- põhitegevusega seotud.

Lähedalseisvad mõisted:

Jätkusuutlikkus ehk kestlikkus

Kogu vastutustundliku ettevõtluse teema on tihedalt seotud jätkusuutlikkuse mõistega. Võib öelda, et vastutustundliku tegevusega töö-, turu- ja looduskeskkonnas ning kogukonnas panustab ettevõte otseselt või kaudselt enda kestlikkuse tagamisse (mõnel juhul läbi jätkusuutlikult toimiva ühiskonna või kogukonna).

Sotsiaalne ettevõtlus

Sageli peetakse sotsiaalset ettevõtlust ja vastutustundlikku ettevõtlust samasisulisteks, mida need kaks mõistet siiski ei ole. Kui sotsiaalse ettevõtte puhul on peamine küsimus „*mis on ettevõtte eesmärk*“ ehk läbi millise tegevuse ühiskonda paremaks muudetakse, siis vastutustundliku ettevõtte puhul on selleks küsimuseks „*kuidas ettevõte oma eesmägi saavutab*“, kus eesmärk on teenida kasumit ning tähtis on see, kas sealjuures tuntakse ka huvi ühiskonna käekäigu pärast.

Sotsiaalse ettevõtja eesmärk on muuta ühiskonda paremaks – ettevõtluse abil. Vastutustundliku ettevõtja eesmärk on teenida kasumit – arvestades oma tegutsemise viise valides võimalikult palju ka ühiskonna huvidega laiemalt. (Allikas: Jaan Aps, http:// www.storiesforimpact.com)

Sotsiaalsed ettevõtted on enamasti ka vastutustundlikud ettevõtted, vastupidi aga mitte – st tavapärane vastutustundlik äriettevõte ei ole sotsiaalne ettevõte.

Sotsiaalne innovatsioon

Sotsiaalse innovatsiooni eesmärk on luua kasu ja muutust ühiskonnas, rahuldada mõnda ühiskonna vajadust (tööhõive riskigruppides, parem haridus, põlvkondade vahelise lõhe vähendamine, integratsioon) uudsel viisil. Enamasti on sotsiaalse innovatsiooni protsessi eestvedaja avalik sektor, kuid erasektori ettevõtted saavad oma ressurssidega (raha, võrgustik, kompetents) tugevalt kaasa aidata, mis olekski ühtlasi ka nende vastutustundlikkuse väljenduseks.

Miks on oluline ja kasulik?

Kohati peetakse vastutustundlikku äritegevust ekslikult vaid kuluartikliks. Kuigi mitmete protsesside käimalükkamine võib nõuda teatud ressursse (sh inimressursid), on oluline meeles pidada kahte asja: (1) suures osas on see investeering tuleviku edusse ning tuleb vaid osata mõelda, kuidas tehtud kulutus majanduslikult kasu tooma hakkab ja (2) paljud asjad on kinni mõtteviisis ja selles, kuidas äritegemisse suhtutakse, ning ei nõua seetõttu suuri alginvesteeringuid.

Võimalikud vastutustundliku äritegevuse kasud ettevõttele:

- **Madalamad otsesed kulutused:** ressursside säästlikum kasutamine tagab väiksemad materjalide, energia-, vee- ja kütusekulud.
- **Suurem tootlikkus ja parem kvaliteet:** hea tervisega, motiveeritud ja omanikutundega, paremate oskustega ja väiksema voolavusega töötajad tagavad kõrgema tööviljakuse ja kvaliteedi.
- **Tugev argument eksportimisel:** mitmetel jõukatel välisturgudel hinnatakse hoolivaid ja vastutustundlikke ettevõtteid nii B2B[2] kui B2C[3] suhetes tihti kõrgemalt kui teisi.
- **Atraktiivne investoritele:** jätkusuutlikult tegutsev ettevõte meelitab ligi ja on usaldusväärne (välis)investorite silmis.
- **Tarbijate suurenev huvi:** üha rohkem tarbijaid peab oluliseks toote/teenuse keskkonnasõbralikkust, eetilisust ja tootmise päritolu; kvaliteedi mõiste ei ole enam paljalt seotud toote füüsiliste omadustega, vaid laieneb ka sellele, kuidas toode/teenus valmib.
- **Innovatsiooni allikas:** tihedam koostöö laia hulga sidusrühmadega ning tarbijate ootuste jälgimine (vt eelmine) on heaks innovaatiliste ideede, uute ärimudelite ja turgude leidmise allikaks.
- **Riskide juhtimine:** vastutustundlik ettevõtlus aitab vähendada äri- ja reputatsiooniriske läbi sidusgruppide ootuste parema mõistmise ning arukama ressursside juhtimise.
- **Võimalus konkurentsieeliseks:** olukorras, kus sellised aspektid nagu toote hind, kvaliteet ja tarne kiirus ei võimalda konkurentsieelist luua, annab vastutustundlik ettevõtlus lisavõimaluse parema maine näol.

Vastutustundlike ettevõtete olemasolu olulisus laiemalt:

- **Ühiskondlike kitsaskohtade lahendamine:** erinevate Eesti sotsiaal-majanduslike probleemide lahendamiseks on ettevõtted oma ressurssidega sageli operatiivsemad kui avalik sektor ja võimekamad kui vabaühendused üksinda.
- **Puhta elukeskkonna säilitamine:** heaoluühiskonnale väärilise elukeskkonna tagamiseks on oluline ettevõtete poolne väiksem saastamine, taaskasutamine ja ümbertöötlemine.
- **Regioonide areng:** (suurtest linnadest eemal tegutsevad) vastutustundlikud ettevõtted panustavad kohaliku elu edendamisessee; vastutustundlikku käitumist väärtustav

[2] Business-to-business – ettevõttelt-ettevõttele
[3] Business-to-consumer – ettevõttelt-tarbijale

ettevõtluskultuur toetab ka innovatsiooni ning see omakorda aitab kaasa regiooni konkurentsivõime tõusule.

- **Riskigruppide tööhõive edendamine:** kõiki ühiskonnagruppe, sh riskigrupis olevad inimesed, kaasava tööhõivepoliitika edendamine regioonis kindlustab seal inimeste tõhusama kaasatuse tööjõuturul.
- **Ausam maksude maksmine:** vastutustundlikud ettevõtted on ühtlasi ka ausamad ja õigeaegsemad riigimaksude maksjad.
- **Üldine parem ettevõtluskliima:** terve ja läbipaistev ettevõtlusmaastik on atraktiivne uutele kohalikele ettevõtjatele ning välisriikidele.

Vastutustundliku ettevõtluse teemaga saab kursis olla: http://www.csr.ee

Ответственное предпринимательство

Элина Ряяск-Дуррани

В эстонском языке имеются понятия ответственного предпринимательства и ответственности предприятия перед обществом, наряду с этим в том же значении используются понятия ответственной бизнес-деятельности, общественной роли предприятия и жизнеспособного, устойчиво развивающегося предпринимательства.

Любая предпринимательская деятельность имеет воздействие на общество. В случае ответственного предпринимательства основной вопрос заключается в том, каким образом предприятие обеспечивает максимально возможное положительное влияние на общество. Это подразумевает и минимизацию негативного влияния.

По характеру этого воздействия общественная ответственность предприятий доминирует над **экономической, социальной и экологической** ответственностью:

> *это означает интеграцию экономического, экологического и социального измерения в управлении и деятельности предприятия, учитывающую интересы различных сторон и создающую дополнительные ценности для всех участников процесса.*

Иными словами, общественная ответственность представляет собой управление предприятием и его повседневную деятельность в соответствии с интересами общины, всех вовлеченных групп, окружающей среды, рынка и самих работников. В этом контексте вместо вопроса «что делает предприятие» важность приобретает вопрос «как оно это делает». Ответственность есть образ мышления, который определяет то, как будут восприняты любые решения – от мелких, повседневных до крупномасштабных, имеющих стратегический характер. Ответственным можно назвать такое предприятие, в ДНК которого вшита информация о том, что любое его решение и деятельность в целом должны учитывать широкое воздействие. Речь идет об области, которая связывает все функции предприятия от финансового и кадрового до уровней маркетинга и развития продукта.

Каждое предприятие может быть ответственным, вне зависимотси от его размеров, местонаходения или рода деятельности. Речь идет не только о поле деятельности больших и известных предприятий. Подчеркнем, что ответственное предпринимательство нельзя отождествлять со спонсорством или другой финансовой поддержкой. Не имеется здесь в виду и разовая благотворительность, не заложенная в стратегию.

Очевидно, что у больших предприятий больше средств. Но ведь и влияние на общество они оказывают более сильное, у них больше сотрудников. По этой причине им приходится больше ресурсов выделять на данный предмет. Маленькое предприятие, даже микроскопическое, с количеством сотрудников менее 10 человек, должно находить свой подход к данной проблеме, но это все же возможно. Начать можно, например, с установления правил деятельности, минимизирующих вред, наносимый предприятием

окружающей среде (печать документов, электронные счета, выключение света в помещениях, отказ от одноразовой посуды и т. п.), организация работы, не зависящей от времени и местонахождения сотрудника, забота о здоровье работников (общие спортивные мероприятия, руководства по гимнастике в конторе, стоянка для велосипедов, приобретение большего числа экологически чистых товаров и т. п.).

В случае ответственного предпринимательства большую роль играет добровольный вклад, то есть, когда делается больше, чем того требует закон. Важно, чтобы каждое предприятие связывало бы ответственность со своей сферой деятельности и своими компетенциями и обращало бы особое внимание именно на те проблемы, которых повседневная деятельность касается в первую очередь. Так, для производителя продуктов наряду с печатанием двусторонних документов и выдачей электронных счетов гораздо более важными задачами будут организация экологически безопасного производства и разумное использование ресурсов при этом. Подобным образом, образование студентов-юристов и бесплатное правовое консультирование третьего сектора для адвокатского бюро было бы более разумным вкладом, чем одноразовая помощь с лесопосадками или в приютах для бездомных собак (такая помощь тоже важна, но она должна идти во вторую очередь).

В качестве итога, говоря об ответственном предпринимательстве, стоит запомнить несколько ключевых слов:

- социальное, экологическое и экономическое измерение – тройной критерий;
- добровольный вклад предприятия;
- стратегическое, продуманное и спланированное;
- вовлекает и учитывает заинтересованные группы;
- связь с основной деятельностью.

Смежные понятия:

Жизнеспособность или устойчивость

Тема ответственного предпринимательства целиком связана с понятием устойчивого развития. Можно сказать, что, осуществляя ответственную деятельность в трудовой, рыночной и природоохранной областях, а также в обществе, предприятие делает свой прямой или косвенный вклад в собственное устойчивое развитие (в некоторых случаях – посредством общества или общины, действующих в соответствии с принципами устойчивого развития).

Социальное предпринимательство

Нередко социальное и ответственное предпринимательства отождествляют, что на самом деле не вполне верно. Если главный вопрос социального предпринимательства ставится так: “*какова цель предприятия”*, то есть, какая деятельность позволит изменить общество к лучшему, то ответственное предпринимательство формулирует его по-другому: “*каким*

образом предприятие достигнет своей цели", когда целью является получение прибыли и при этом важно, сохраняется ли интерес к последующей судьбе общества.

Цель социального предпринимателя – изменить общество к лучшему путем предпринимательской деятельности. Цель отвественного предпринимателя – заработать прибыль, учитывая при выборе способов достижения цели по возможности широкий спектр общественных интересов (источник: Яан Апс, http:// www.storiesforimpact.com).

Социальные предприятия по большей части также являются ответственными, но не наоборот – то есть, обычно ответственное предприятие не является социальным.

Социальная инновация

Цель социальной инновации принести пользу обществу и изменить его, новым способом удовлетворить определенные потребности общества (напр., трудоустройство в группах риска, улучшение образования, уменьшение разрыва между поколениями, интеграция). Обысно лидером в области социальных инноваций является открытый сектор, но и предприятия частного сектора могут помочь в этом своими ресурсками (деньги, сеть, опыт). Это одновременно стало бы для них проявлением ответственности.

Почему важно и полезно?

Порой ошибочно считается, что ответственное предпринимательство – это всего лишь статья расходов. Хотя запуск нескольких процессов может потребовать известных ресурсов (в т. ч. человеческих), важно помнить две вещи: (1) по большей части это инвестиция в будущий успех и нужно только сообразить, каким образом сделанные вложения начнут приносить экономическую прибыль и (2) многие вещи заключены в образе мышления и в отношении к предпринимательству, а потому они не требуют больших стартовых вложений.

Что обеспечивает предприятию прибыль при ответственной деятельности:

- **Более низкие прямые расходы:** бережливое использование ресурсов обеспечит меньшие расходы на материалы, энергию, водоснабжение и отопление.
- **Повышение производительности труда и качества продукта:** здоровые, мотивированные сотрудники с чувством собственности, с высокой квалификацией при низкой текучести кадров обеспечат высокие производительность и качество.
- **Сильный аргумент в пользу экспорта:** на многих сильных зарубежных рынках ответственные и заботливые предприятия часто ценятся выше остальных как в отношениях B2B[4], так и B2C[5].
- **Привлекательность для инвесторов:** устойчиво развивающееся предприятие более привлекательно и вызывает больше довери у (внешних) инвесторов.

[4] Business-to-business
[5] Business-to-consumer

- **Усиливающийся интерес потребителей:** все больше потребителей считают важным экологическую чистоту товара / услуги, этичность и происхождение товара; понятие качества все чаще связывают не только с физическими свойствами продукта, но и с тем, как он производится.
- **Источник инноваций:** более тесное сотрудничество с широким спектром заинтересованных сторон и мониторинг ожиданий потребителя (см. предыдущий пункт) является хорошим источником инновационных идей, новых бизнес-моделей и новых рынков.
- **Управление рисками:** ответственный бизнес помогает уменьшить предпринимательские и репутационные вследствие лучшего понимания ожиданий заинтересованных групп и более рационального управления ресурсами.
- **Возможность для конкурентного преимущества:** в ситуации, когда такие аспекты, как цена продукта, его качество и доставка не позволяют достичь конкурентного преимущества, ответственное предпринимательство предоставляет дополнительную возможность в виде хорошей репутации.

Важность ответственного предпринимательства в более широком понимании:

- **Разрешение сложных ситуаций в обществе:** при решение различных социально-экономических проблем в Эстонии предприятия с их ресурсами часто оказываются более оперативными, чем открытый сектор и более влиятельными чем свободные объединения людей.
- **Охрана чистоты окружающей среды:** чтобы обеспечить достойное жизненное пространство для благополучного общества предприятиям важно как можно меньше загрязнять природу, повторно использовать ресурсы и перерабатывать их.
- **Развитие регионов:** (действующие вдали от больших городов) ответственные предприятия делают вклад в развитие местной жизни; предпринимательская культура, ценящая ответственное поведение, поддерживает также инновации, которые, в свою очередь, способствуют подъему конкурентоспособности региона.
- **Увеличение трудовой занятости групп риска:** реализация в регионе политики трудовой занятости, которая охватывает все слои общества, в том числе группы риска, обеспечивает большую востребованность на рынке труда живущих там людей.
- **Честные налоговые выплаты:** ответственные предприятия одновременно являются более честными и точными налогоплательщиками.
- **Лучший общий бизнес-климат:** здоровый и прозрачный пейзаж предпринимательства привлекателен как для местных предпринимателей, так и для других стран.

Информацию на тему ответственного предпринимательства можно получить по адресу: http://www.csr.ee

Väärtushoiakute kujundamine läbi väärtuskasvatuse lasteasutuses ja koolis

Nelly Randver

Väärtuskasvatusest ja selle rollist koolipraktikas räägitakse paljudes riikides ning asetatakse järjest olulisemale kohale. Eestis on väärtuskasvatuse teemal peetav diskussioon muutunud aktuaalseks. Rääkides väärtuskasvatusest tuleb eelkõige paika panna põhimõisted. Käesolevas materjalis on mõistete defineerimisel lähtutud O. Schihalejevi poolt väljaantud „Väärtuskasvatus õpetajakoolituses“. (2011)

Väärtused on võimalikud soovide objektid, erisuguse tähtsusega ihaldatavad eesmärgid.

Väärtusteks võivad olla näiteks tervis, heaolu, meele rahu, osadus, sõprus, tunnustus, teadmised, aga ka ühiskondlikud väärtused nagu demokraatia, isamaa, sallivus, solidaarsus jne. (Schihalejev 2011)

Ühiskonnas aktsepteeritud väärtustest kujuneb ühiskonnas normide, seaduste ja sanktsioonide süsteem, normid ja seadused omakorda kujundavad aga seda, mida peetakse väärtuslikuks.

Väärtushinnangud on isiku või grupi antud hinnangud väärtustele – kas ja mis olukorras ning millistel tingimustel mingi väärtus on positiivne, negatiivne või neutraalne. Sellest lähtuvalt võtab inimene seisukoha, kas mingi tegevus või nähtus on hea või halb, lubatud või keelatud, oluline või ebaoluline, kas millegi saavutamine, selle poole püüdlemine või sellest hoidumine on vajalik indiviidile, grupile või ühiskonnale. Väärtushinnangud suunavad inimest tegema valikuid, kuid ei tee seda paratamatult – nad on pigem nõuandjad kui sundijad. (Schihalejev 2011)

Väärtushoiak on seadumus kindlal viisil toimida. Väärtushoiakud võivad olla teadvustamata ning väljenduvad inimese käitumisviisides, sündmuste valikutes ning nende hindamisviisides. Väärtushoiakud omandatakse eelkõige eeskujusid matkides ning teadvustamatuna suunavad tugevasti käitumist (või lausa tingivad selle). Nii võib õpetaja tunda küll näiteks Gardeneri multiintelligentsuse teooriat, väärtustada individuaalset lähenemist, kuid et ta on kogenud peamiselt selliseid metoodilisi käsitlusi, mis eeldavad õpilaste ühetaolisust, ei pruugi individuaalse eripära hindamine tema igapäevatöös avalduda väärtushoiakuna. (Schihalejev 2011)

Rääkides väärtushinnangutest ja -hoiakutest peame silmas seda, et nad põhinevad arusaamadel, kuidas maailmas asjad toimivad. Me puutume päeva jooksul kokku tohutu hulga infoga ning tajume seda valikuliselt. Eelkõige paneme tähele neid asju, mis on enda jaoks olulised. Samuti toimivad väärtushinnangud ja -hoiakud filtrina välise info ja kogemuste valikul, ühendades inimese mõtted ja tunded tegudega. Kuna väärtushinnangud ja -hoiakud on seotud inimese identiteediga, on nad alati emotsionaalselt laetud mõtted asjadest, ideedest ja tegevustest.

Võime rääkida ka grupi või ühiskonna väärtushinnangutest ja -hoiakutest, mis on vastavas ühiskonnas vastuvõetavaks tunnistatud ideaalid või orientiirid, millest me oma tegevuses juhindume.

Väärtustamine on kolmedimensiooniline protsess, millesse on kaasatud kognitiivne, afektiivne ja tegevuslik mõõde. Kognitiivne tasand sisaldab teadmist selle kohta, millised väärtused on kõne all ning kuidas need mõjutavad meie käitumist, kultuuri, ajalugu, aga ka väärtuste mõistmist ja mõtestamist isiklikul tasandil, seega väärtushinnanguid. Afektiivne tasand hõlmab peamiselt väärtushinnanguid ja -hoiakuid, väärtuste kaalumist, teatud väärtuste sisemist heakskiitu ning nende internaliseerimist nii isiklikul tasandil kui ka grupis, näiteks massi psühhoosi korral. Väärtustamise tegevuslik tasand hõlmab harjumuslikke käitumisviise, otsustamist ning sellekohast tegutsemist. (Schihalejev 2011)

Indiviidi poolt ja ühiskonnas väärtuslikuks peetav ei ole püsiv, see muutub ajas ja ruumis, väärtushoiakud muutuvad aeglaselt, sest nad on suhteliselt stabiilsed. Eristatakse veel seesmisi väärtusi, mille poole püüeldakse nende eneste pärast, ja instrumentaalväärtusi, mida kasutatakse soovitud lõppseisundi saavutamiseks.

Meie maailm muutub kiiresti ja seepärast ei ole võimalik õpilastele kaasa anda valmis käitumisretsepte. Kui varasematel põlvkondadel ei ole vaja olnud teha nii suurt hulka valikuid ja otsustusi, siis mitmekesine igapäevaelu nõuab seda tänastelt noortelt pidevalt. Seepärast omandab noore inimese kõlbelise arengu suunamine ja toetamine, tema ettevalmistamine vastutustundlikeks küpseteks valikuteks erilise tähtsuse. Seega üldinimlike püsiväärtuste teadvustamine on inimväärse ühiskonna arengu alustala.

Riiklik programm „Eesti ühiskonna väärtusarendus 2009-2013“ (2009) jagab väärtusi tinglikult moraalseteks väärtusteks (ausus, hoolivus, õiglus, inimväärikus, lugupidamine iseenda ja teiste vastu) ning sotsiaalseteks väärtusteks (vabadus, demokraatia, õigus, solidaarsus, vastutus, rahvuslus, emakeel, kultuuriline mitmekesisus, sallivus, sooline võrdõiguslus).

Programm toetab laste ja noorte väärtuskasvatust nii formaalses hariduses kui ka väljaspool kooli. Mitmekesiste väärtuskasvatuse võimaluste loomiseks on töötatud programmi raames välja koolitusi, tugimaterjale, õppevara jms. Programmi järgi anti koolidele võimalus taotleda vahendeid oma väärtushoiakute programmide loomise jaoks. Seega on programm kanaliks, mis annab võimaluse alt-üles ideede tekkimiseks, ideede sünniks – tegemist ei ole normatiivide kehtestamisega, vaid koolidele anti võimalus töötada ise välja väärtuskasvatuse programm ning kaasata selleks eksperte.

Selles programmi loomisel tugineti sotsioloogilistele uuringutele, mis näitasid, et Eesti ühiskonna jätkusuutlikust ohustavad moraalinormide eiramine, ühiskonna vähene sidusus, individualistliku tarbijamentaliteedi ja hedonistliku elulaadi pealetung, rahvustunde nõrkus, hoolimatu suhtumine iseendasse, kaasinimestesse ja keskkonda, perekonna asendumine ajutise kooseluga, madal iive, vägivalla levik, madal kodanikuaktiivsus, muulaste nõrk integreeritus Eesti ühiskonda ja mitmed teised tegurid.

Riiklike õppekavade alusväärtused

Uute riiklike õppekavade koostamisel lähtuti riiklikust väärtusprogrammist ja taotleti kooskõla programmis sõnastatud põhiväärtustega. Väärtushoiakute olulisust on uutes riiklikes õppekavades rõhutatud juba alusväärtuste sõnastamisel, mis rajanevad meie põhiseaduses, ÜRO inimõiguste deklaratsioonis ja Euroopa Liidu alusdokumentides kirja pandud põhimõtetele. Need on väärtused, millest lähtuvalt on õppekavad üles ehitatud ja mille poole koolide kasvatustöö peaks püüdlema.

Väärtushoiakute kujundamine koolieelsetes lasteasutustes

Tuginedes „Koolieelse lasteasutuse seadusele“, kus on sätestatud lasteasutuse põhiülesanne – lapse ealisi, soolisi, individuaalseid vajadusi ja iseärasusi arvestades luua võimalused ja tingimused tervikliku isiksuse kujunemiseks, kes on sotsiaalselt tundlik, vaimselt erk, ennastusaldav, kaasinimesi arvestav ja keskkonda väärtustav.

Koolieelse lasteasutuse seaduses rõhutatakse lasteasutuse rolli eelkõige sotsiaalsete oskuste kujundamisel. Seadusest tuleneb lasteasutuse rühma, kui väikese ühiskonna mudeli ülesehitus. Eelistatud on erinevad rühmade liigid nagu sobitusrühm, kus arenguliste erivajadustega lapsed on tavarühmas, samuti liitrühm erinevas vanuses lastele. Sellises keskkonnas viibides on lapsel võimalik märgata varakult, et me kõik oleme erinevad oma vajaduste, huvide, keele ja kultuuri poolest. Samuti see võimaldab õppe- ja kasvatustegevuse kaudu tähelepanelikkuse, hoolivuse ja abivalmiduse kujunemist lastel.

Uus koolieelse lasteasutuse riiklik õppekava toetab senisest enam lasteasutuse põhiülesande täitmist. Tulenevalt õppekavast on lasteaiakultuuri loomulikuks osaks humaansus, sallivus, see, et kedagi ei tõrjuta soo, rahvuse, arengulise eripära vms erisuste tõttu. Lasteasutus on võimeline valmistama lapsi ette elama demokraatlikus ühiskonnas ainult selle kaudu, kui lasteasutuse enda kultuur/ keskkond on demokraatlik ja inimsõbralik – lastel on õigus valida, otsustada, vastutada. Demokraatiat õpitakse päev päevalt selle sees elades. (Koolieelse lasteasutuse riiklik õppekava 2010)

Koolieelse lasteasutuse õppekavas eraldi peatükina on toodud „üldoskused“, need on mängu-, tunnetus-, õpi-, sotsiaalsed- ja enesekohased oskused. Õppekavas mõistetakse sotsiaalsete oskuste all lapse oskust teistega suhelda, tajuda nii iseennast kui partnereid, võtta omaks ühiskonnas üldtunnustatud tavasid ning lähtuda eetilistest tõekspidamistest. 6-7 aastase sotsiaalsed oskused on õppekavas sõnastatud lapse eeldatavate tulemustena.

Tulenevalt koolieelse ea iseärasustest omandab laps suhtumised ja hoiakud läbi kogemise, eeskuju, seetõttu on äärmiselt oluline, milline on lapse kasvukeskkond kodus ja lasteaias. Tuleb rõhutada siinjuurest nii sotsiaalse kui füüsilise keskkonna olulisust, st see kus laps tegutseb - laste ja õpetajate, laste endi, õpetaja ja lapsevanema ning personali vaheline suhe, emotsionaalselt positiivne õhkkond lasteasutuses.

Seega väärtushoiakute kujundamise keskmes ei ole mitte õppesisu, vaid õppeasutuses valitsevad sotsiaalsed suhted (lasteaiakultuur, õpikeskkond).

Õpetaja vastutus

Lasteasutuses saab pedagoog toetada lapse individuaalsust ja arengut, juhul kui õhkkond rühmas on suunatud pigem koostööle kui konkurentsile, ning kui väärtustatakse igaühe eripära, andeid, võimeid. Sellise õhkkonna loomiseks, tuleb igal lasteaiaõpetajal kõigepealt uskuda ja veendunud olla, et iga laps on omaette väärtuslik ja igat ühte on põhjust uskuda. Üheks pedagoogi ülesandeks on eduelamuste tagamine, mõeldes, et iga laps suudab mingis valdkonnas edukas olla. Lapse edu kogemine, sõltub paljuski pedagoogi professionaalsusest. Turvalisuse tunne ja edukogemus loovad aga aluse edasiseks õpimotivatsiooniks, huvide kujunemiseks mitte üksnes koolis, vaid kogu elu vältel. (Koolieelse lasteasutuse riiklik õppekava 2010)

Uus õppekava määratleb selgelt õpetaja kui asjatundja vastutuse. Siinjuures on tegemist jagatud vastutusega, lapse arengu toetamisel tuleks teha koostööd lapse vanematega. Lapsevanemal on võimallik osaleda õppe- ja kasvatusprotsessi kavandamises ja läbiviimises, saada tagasisidet lapse arengust ja seega osaleda partnerina lapse arengu toetamises. (Koolieelse lasteasutuse riiklik õppekava 2010)

Koolieelsetes lasteasutustes on demokraatliku ühiskonna väärtushinnanguid kandnud Eestis 90. aastate I. poolel laialdaselt levinud Hea Alguse metoodika. Siinkohal tuleks mainida, et märgatav muutus toimus Hea Alguse koolituse läbinud õpetajate endi väärtushinnangutes.

Väärtushoiakute kujundamine koolis

Terviklikku inimest iseloomustab väärtuspõhine toimimine. Ühiskond aga toimib tänu jagatud ühistele sihtidele ja mõistmistele, seepärast on oluline, et haridus võimaldaks arusaamist väärtustest ning niisuguste väärtus hinnangute kujunemist, mis on õnneliku isikliku elu ja ühiskonna eduka koostoimimise aluseks. Põhikooli riiklikus õppekavas on kirjas: ”Alusväärtustena peetakse silmas üldinimlikke väärtusi (ausus, hoolivus, aukartus elu vastu, õiglus, inimväärikus, lugupidamine enda ja teiste vastu) ja ühiskondlikke väärtusi (vabadus, demokraatia, austus emakeele ja kultuuri vastu, patriotism, kultuuriline mitmekesisus, sallivus, keskkonna jätkusuutlikkus, õiguspõhisus, solidaarsus, vastutustundlikkus ja sooline võrdõiguslikkus)”. (Põhikooli riiklik õppekava 2011)

2010. aastal kinnitatud õppekava punkti 3.1 järgi on läbiva teema “Väärtused ja kõlblus” käsitlemisel I kooliastmel rõhuasetused iseenda tundmaõppimisel, heade kommete omandamisel ja sellise klassikollektiivi kujundamisel, kus peetakse oluliseks õiglust, ausust, hoolivust, sallivust, inimväärikust, lugupidamist enda ja teiste vastu, lubaduste pidamist, demokraatlikku osalemist ja rahvuslikkust.

Seega põhikooli riikliku õppekava kohaselt kool aitab kaasa noorte kasvamisele loovateks, harmoonilisteks isiksusteks, kes suudavad ennast mitmesugustes rollides nii perekonnas kui ka tööl ja avalikus elus täisväärtuslikult teostada.

Õppekava lähtub põhimõttest, et inimese vaimne, füüsiline, moraalne, sotsiaalne ja emotsionaalne areng on võrdselt olulised. Kool loob võimalused iga õpilase võimete maksimaalseks arenguks ja loovaks enese teostuseks, teaduspõhise maailmapildi kujunemiseks ja emotsionaalse, sotsiaalse ning

kõlbelise küpsuse saavutamiseks. Sellele lisaks toonitab õppekava, et uue põlvkonna sotsialiseerimise protsess rajaneb Eesti kultuuri traditsioonidele, Euroopa ühisväärtustele ning maailma kultuuri ja teaduse saavutustele. Sellega panustatakse hariduse abil tulevase põlvkonna hoiakute ja pädevuste kujundamisse, et tagada Eesti ühiskonna sotsiaalselt, kultuuriliselt, majanduslikult ja ökoloogiliselt jätkusuutlik areng.

Ideede saamiseks väärtushoiakute kujundamiseks I ja II kooliastmes sobib kogumik „Väike heategija – koos õpime tegema head!“ (2010, saadaval nii eesti- kui venekeelsena)[6] mis on valminud Sihtasutuse Tartu Ülikooli Kliinikumi (SA TÜK) Lastefondi eestvedamisel. Kogumikus on metoodiline materjal, mis aitab arendada algklassides eneseusku, abivalmidust, aktiivsust, algatusvõimet ning soovi teha head.

Gümnaasiumi ülesanne on väärtushoiakute osas noore ettev almistamine toimimiseks loova, mitmekülgse, sotsiaalselt küpse, usaldusväärse ning oma eesmärke teadvustava ja saavutada oskava isiksusena erinevates eluvaldkondades: partnerina isiklikus elus, oma kultuuri kandja ja edendajana, tööturul erinevates ametites ja rollides ning oma ühiskonna ja loodus-keskkonna jätkusuutlikkuse eest vastutava kodanikuna.

Uue Riikliku õppekava rakendamine eeldab õpetajalt muutuste mõtestamist, senisest mahukamat koostööd teiste pedagoogidega õppe- ja kasvatustegevuse lõimimisel ja lapsevanematega lapse arengu toetamisel.

Sageli tegevõpetajad ootavad eelkõige teadmisi meetoditest, millega peaks väärtushoiakute kujunemist koolis ellu viima. Kuid pelgalt meetodite ning mingite nippide omandamine ja rakendamine ilma vastava inimkäsitluse ja haridusfilosoofiata tekitavad instrumentalistliku lähenemise nii õpilasele kui ka õppimisprotsessile. Seega tuleks rääkida pigem hoiakutest lähtuvatest ja nendega kooskõlalistest väärtuskasvatuse käsitlustest. Alljärgnevalt toetudes O. Schihalejevile (2011) on toodud neli väärtuskasvatuse käsitlust, lähtuvalt sellest, millised on nende filosoofilised eeldused ja loodetavad eesmärgid.

Neli väärtuskasvatuse käsitlust

Juurutamine või sisendamine – eesmärk on moraali normide ja väärtushoiakute tutvustamine ja juurutamine, mitte väärtuste üle reflekteerimine. Sellega taotletakse, et õpilased võtaksid omaks kindlad väärtushinnangud. Tegemist on normatiivse lähenemisega väärtusküsimustele, mille kohaselt mõned väärtused on universaalsed ja absoluutsed, väärtusi nähakse kui standardeid või käitumisjuhendeid. Õpetaja teab, mis on õige ja hea ning annab vastavaid teadmisi õpilastele edasi.

Niisuguse käsitluse kohaselt on väärtuskasvatuse eesmärgiks see, et õpilane identifitseeriks ja aktsepteeriks ette antud standardeid ja norme, õpiks rakendama üldisi norme konkreetses olukorras.

---

[6] Eestikeelne kogumik: http://lastefond.ee/public/Kogumik_V_ike_heategija.pdf;
venekeelne versioon: http://lastefond.ee/public/VAIKE_HEATEGIJA_VENE.pdf.
Rohkem infot materjali kohta: http://lastefond.ee/lastefondist/kaimasolevad-projektid/kogumik-vaike-heategija/vaike-heategija-koos-opime-tegema-head-2/

Selle käsitluse kriitikud on nimetanud seda ka indoktrineerimiseks, rõhutades, et vooruste nimekirjade päheõppimisest või selgeks õpetamisest ei piisa.

Tänapäeva kool peaks valmistama õpilasi ette osalemiseks demokraatlikus ühiskonnas. Demokraatiat saab õppida vaid demokraatlikes otsustusprotsessides osalemise kaudu, mitte aga õpetades üksnes sõnakuulelikkust. Demokraatlike otsustusprotsesside aluseks on teadmised, suutlikkus analüüsida ja esitada alternatiive ning oskus teha valikuid, mis peegeldavad nii indiviidi kui ühiskonna huve, seetõttu on mitmetes väärtuskasvatuse mudelites toonitatud just argumenteerimise ja põhjendamise oskust.

Väärtuste selitamine – peab oluliseks aidata indiviidil arendada tema sisemisi protsesse. Keskmes on väärtustamise afektiivne dimensioon, eesmärgiks teadlikkus enda ja oma kaaslaste väärtushinnangutest ning oskus kõnelda oma väärtushinnangutest avatult ja ausalt. Käsitluse keskmes on õpilase eneseaktualiseerimine, emotsionaalne teadlikkus oma väärtushinnangutest ja nendekohasest käitumisest. Rõhutatakse iseseisvat mõtlemist, väärtuste isiklikku mõõdet ning sedagi, et pole olemas absoluutseid väärtusi.

Väärtushinnangud on primaarselt indiviidi omad, kes teeb oma sisemiste tunnete, soovide ja mõtlemise kohaselt vabalt valikuid. Seepärast puudub õpetajal võimalus ette ütelda, mis on õige või vale, tema ülesanne on aidata õpilasel selgusele jõuda tema väärtushinnangutes. Oluliseks tuleb pidada, et õpetaja ei püüaks mõjutada väärtushinnangute valikut. Õpetaja ülesanne on protsessi soodustada, et õpilane sõnastaks väärtused nii, nagu tema aru saab, ja põhjendab oma väärtushinnanguid. Väärtusselituse meetodina kasutatakse mitmesuguseid eneseanalüüsi harjutusi väikerühmades: väärtuste järjestamist, päevikute kirjutamist ja intervjuusid, muusikat ja kunsti; samuti empaatiaharjutusi; rollimänge, arutelusid (nt lastega filosofeerimine) ja dilemmasid, kuulamistehnikaid, simulatsioone jmt.

Kognitiivne käsitlus – kognitiivse arengulise käsitluse kohaselt pole oluline, milline otsus vastu võetakse, vaid pigem, kuidas seda põhjendatakse. Kognitiivne käsitlus lähtub (sarnaselt juurutamisega) eeldusest, et on olemas universaalsed moraalsed printsiibid, siin sõltuvad konkreetsed lahendused keskkonnast ja situatsioonist ning neid rakendatakse vastavalt indiviidi moraalsele arengule. Kognitiivne käsitlus toetub Jean Piaget' kognitiivse ja Lawrence Kohlbergi moraalse arengu teooriatele, mille kohaselt moraalsus areneb kindla loogika kohaselt.

Kohlbergi teooria (1969, 1984) kesksteks väärtusteks on õiglus, võrdsus, erapooletus, inimväärikus ning see kirjeldab kuut moraalse arengu astet. Kohlberg väitis, et moraalselt küpsedes hakkavad inimesed oma otsuseid põhjendama üha üldisemates kategooriates. Eel konventsionaalsel tasandil põhjendatakse valikuid karistusehirmu või isikliku kasu terminites, siis konventsionaalsel tasandil ollakse orienteeritud kas vastastikusele ootusele või põhjendatakse käitumist seadusest lähtuvalt ning postkonventsionaalsel tasandil tehakse seda inimõigustest ja üldistest printsiipidest lähtuvalt.

Seega õpetajate ülesanne ei ole rääkida õpilastele, mis on õige ja väär, vaid julgustada õpilasi tegema teadlikke ja kaalutletud väärtuspõhiseid otsuseid ning arutlema moraaliküsimuste üle.

Meetoditena kasutatakse sageli väärtusdilemmasid sisaldavaid elulähedasi või hüpoteetilisi lugusid, mida arutatakse väikerühmades. Õpetaja esitab küsimusi, mis sunnivad õpilasi mõtlema keerulisemates moraalse arutluse kategooriates, arvestama laiemate huvide ja enamate nüanssidega. Õpilastele pakutakse diskussiooni käigus alternatiivseid lahendusi, mis peaksid juhtima mõtlema neid kõrgemates kategooriates, samas ei ole vaja jõuda n-ö õige lahenduseni. Lisaks moraalidilemmade arutamisele kasutatakse õppematerjalina ka mängufilme, kirjandusteoseid ning juhtumeid elust enesest.

Selle käsitluse juures on oluline, et õpetajad oskaksid arutada kõrgemates moraalse arengu kategooriates, sest kuigi inimesed on põhimõtteliselt võimelised mõistma enda omast astme võrra kõrgemal olevat arutlust, ei ole nad võimelised teisi selle poole juhatama.

Iseloomukasvatus – iseloomukasvatuses rõhutatakse käitumuslikku mõõdet ning vajadust luua õpilastele võimalusi tegutseda kokkulepitud väärtuste kohaselt. Selle käsitluse kohaselt väärtused ei ole indiviidis ega ühiskonnas, vaid indiviidi ja ühiskonna interaktsioonis. Lähtutakse sellest, et hooliv inimene kasvab ainult hoolivas kogukonnas.

Iseloomu kujunemine algab juba varases lapsepõlves kodust ning jätkub koolis ja hilisemas elus. Ta põhineb hooliva kogukonna ideel ning heade harjumuste sisseharjutamisel (me oleme need, mida me teeme). Selles protsessis osalevad aktiivselt lähedased, õpetajad ning üha enam ka õpilane ise. Kooliiga on intensiivne õppimise aeg, sellel perioodil on nii positiivsete kui negatiivsete harjumuste tekkimisel määrav roll.

Iseloomukasvatuses kasutatavad meetodid põhinevad pideval refleksioonil väärtuste ja nende väljendumise üle ning seda tehakse koolikogukonnas ühiselt, pöörates tähelepanu koolikultuuri kui terviku mõjudele. Fookuses on tegutseja, põhiküsimus – kuidas saavad keskkond, sealhulgas suhtlemisviis, õpetamismeetodid ja hindamisviis toetada voorusliku inimese kujundamist. Oluline on vastastikune hoolivus. Tuleb leida võimalusi, tunnetada meie-tunnet, panustada kohaliku kogukonna arengusse ning praktiseerida põhiväärtusi, anda õpilastele võimalus osaleda aktiivselt kogukonna liikmena, väärtustatakse rühmatööd ja sünergiat võistluslikkuse asemel, tehakse projekte kohaliku paikkonna hüvanguks.

Ülevaatlik tabel väärtuskasvatuse käsitlustest (Schihalejev 2011)

	Kust väärtused on pärit?	**Domineeriv dimensioon**	**Eesmärk**	**Põhiline voorus**
Juurutamine	Ühiskonnast/ pühakirjast	Tegutsemine	Järgib norme ja reegleid	Sõnakuulelikkus
Väärtus selitus	Inimesest	Tunded	Teab, mida hindab	Eneseteadlikkus
Kognitiivne	Ühiskond annab võimalused, inimene teeb valikud	Põhjendamisoskus	Oskab oma valikuid põhjendada	Õiglus

Iseloomukasvatus	Ei ühiskonnas ega indiviidis, vaid nende interaktsioonis	Tegutsemine	Lapse arengut toetava keskkonna loomine	Hoolivus

Viimasel ajal on täheldatud erinevate mudelite lähenemist üksteisele ning on püütud luua nn **integreeriv** mudel, mis sisaldab nii iseloomukasvatuse kui ka ratsionalistliku kasvatuse tugevaid elemente. Rõhuasetus on sellel, et igasugune väärtustamine on ühtaegu nii individuaalne kui ka sotsiaalne nähtus ning kumbagi dimensiooni ei tohiks eirata – kuigi väärtustajaks on indiviid, teeb ta oma valikud kindlas sotsiaalses reaalsuses. Integreerivate mudelite puhul rõhutatakse väärtuskasvatuses mõistmisel põhinevat asjatundlikkuse arendamist, kasvatuse koostoimelisust ja inimloomuse koostööle suunatust. Sealjuures rõhutatakse, et autentne väärtuskasvatus peab hõlmama nii emotsionaalset, kognitiivset kui tegevuslikku dimensiooni.

Väärtushoiakud, nagu ka -kasvatus laiemalt, väärtustab õpilase osalust ja vastutust õppeprotsessis ja ei tohi lubada õpilase taandamist kasvatuse (ka väärtuskasvatuse) objektiks. Teadlik väärtushoiakute kujundamine arendab võimet väärtuste üle mõelda ja arutleda ning kujundab selliseid käitumiskalduvusi (voorusi), mis tagavad isikliku õnneliku elu ja võimaldavad sidusat kooselu ühiskonnas.

Väärtushoiakute edastaja koolis on õpetaja ja seda nii oma käitumise kui ka suhtlemisviisidega. Õpetaja väljendab väärtushoiakuid läbi selle, kuidas ta suhtleb oma kolleegidega, õpilastega ja nende kodudega. Õpilastele tagasiside andmine peegeldab tema enda hoiakuid, näiteks annab olulist infot õpetaja suhtumisest see, kui palju ta kasutab lastega rääkides positiivset või negatiivset kõneviisi. Õpetaja suhtlemisviis võib väljendada seda, et ta ootab õpilastelt sõnakuulelikkust ja kohusetundlikkust. Samas võib mõni teine õpetaja toetada hoopis loovuse ja koostööoskuse arengut ise probleeme loovalt lahendades ja rühmatöid läbi viies. Enamasti soovivad täiskasvanud lastes näha ja arendada neid oskusi, mida nad enda juures oluliseks peavad.

Väärtushoiakute edastamiseks kasutavad õpetajad erinevaid võimalusi. Näiteks on tundides toimuva väärtuskasvatuse võimalus see, kui õpetaja õpetab lastele mõnda konkreetset normi, reeglit ilma pikema aruteluta. Ta annab lastele otseselt teada, millist käitumist neilt oodatakse ja mis saab siis, kui keegi sellisel moel ei käitu. See on väärtuste juurutamine ehk ühiskondlike väärtuste ja harjumuste otsene õpetamine. Selline viis sobib hästi lihtsate, elementaarsete reeglite edastamiseks ning sellega kaasneb tagasisidestamine tunnustuse ja karistuse kaudu.

Ilmselt toimub kõige süsteemsem, planeeritum ja järjekindlam õppe- ja kasvatustöö just ainetunnis. Ainetunnid moodustavad suure osa koolielust ja neis toimub pidevalt väärtuskasvatus, mis võib olla kas rohkem või vähem teadvustatud õpetaja poolt. Väärtusi õpivad lapsed läbi selle, kuidas õpetajad tundides õpetavad. Kui õpetaja peab oma ainetundi oluliseks ja huvitavaks, siis hakkavad ka lapsed seda tegema, kuid kui õpetaja ei lase samas lastel ise aktiivselt õppida, siis ilmselt kaob ka motivatsioon ise õppida ja lapsed jäävad lootma ainult sellele, et õpetaja neile asja selgeks õpetab.

Tundides on oluline jälgida seda, et õpilastel oleks võimalus järjepidevalt väärtuste üle omavahel arutleda, sest nii kujunevad õpilaste isiklikud väärtushinnangud.

Väärtushoiakuid saab kujundada läbi erinevate õppemeetodite. Lugude jutustamine aitab korrastada ja mõtestada erinevate inimeste kogemusi ja ümbritsevat maailma, aitab vahendada üldinimlikke teadmisi ja kujundada väärtusi. Lastega filosofeerimine tähendab seda, et lapsed räägivad õpetaja juhtimisel elulistest probleemidest nende endi kogemuste baasil ja toimub asjade olemuse üle arutlemine. Draama kaudu õppimises on oluline osalejate kogemused ja nendega kaasakäiv arusaamade avardumine. Avastusõppes toimub uute teadmiste omandamine läbi isiklike kogemuste midagi aktiivselt uurides ja nii kujuneb õppetööst põnev tegevus. Kõik sellised õppemeetodid toetavad õpilastes õppimise suhtes seesmise motivatsiooni tekkimist. Nad õpivad võtma vastutust õppimise eest enda õlule, suureneb nende iseseisvus, aktiivsus, pühendumine, mõtlemisoskus, probleemide lahendamisvõime ja koostööoskus.

Ainetundides saab nii suuremates kui ka väiksemates rühmades korraldada arutelusid selle üle, mida lapsed ise väärtustavad. See on väärtuste selitamine ehk väärtustamisoskuse õpetamine, kus õpetaja julgustab õpilasi oma väärtustes selgusele jõudma. Õpetaja ei püüa mõjutada väärtushinnangute valikut ja loob õpilastele võimaluse oma väärtuste üle mõtelda ning neid teistele väljendada.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et väärtushoiakute kujundamine läbi väärtuskasvatuse peaks täitma nelja ülesannet:

1) õpetama enda ja teiste väärtusi ära tundma, märkama (kus väärtused avalduvad?),
2) suunama reflekteerima väärtuste üle (kas need on head väärtused? millised võivad olla nende väärtuste järgi tegutsemise tagajärjed?),
3) võimaldama voorusi praktiseerida (harjutades kujuneb iseloom),
4) olema väärtuste avaldumise peegliks (tagasiside toetab moraalset arengut).

Kasutatud kirjandus

Harro-Loit, H. Väärtusarenduse analüüs – miks ja kuidas. Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus, 2011.

Koolieelse lasteasutuse seadus. Riigi Teataja https://www.riigiteataja.ee/akt/754369 - 1999.

Koolieelse lasteasutuse riiklik õppekava http://www.oppekava.ee/index.php/Esileht.

Põhikooli riiklik õppekava https://www.riigiteataja.ee/akt/11401**2011**001.

Eesti ühiskonna väärtusarendus 2009-2013 Haridus- ja ...www.hm.ee/index.php?popup=download&id=8047

Schihalejev, O. Väärtuskasvatus õpetajakoolituses. TÜ Kirjastus 2011.

Väike heategija – koos õpime tegema head! SA TÜ Kliinikumi Lastefond, 2011

Väärtused, iseloom ja kool. Väärtuskasvatuse lugemik. Koostajad: Põder, M., Sutrop, M., Valk, P. Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus, 2009.

Väärtused ja väärtuskasvatus. Valikud ja võimalused 21. sajandi Eesti ja Soome koolis. Koostajad: Sutrop, M., Valk, P., Velbaum, K. Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus, 2009.

Väärtused koolieelses eas. Väärtuskasvatus lasteaias. Koostaja: Veisson, M. Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus, Tallinna Ülikooli kasvatusteaduste instituut, 2011.

Õppemeetodid väärtuskavatuse teenistuses – miks ja kuidas? Koostaja: Schihalejev, O. Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus, 2012.

Pereväärtused

Nelly Randver

Perekonna olulisusest kõneleb ka Eest Vabariigi põhiseadus. Paragrahv 27 ütleb: "Perekond rahva püsimise ja kasvamise ning ühiskonna alusena on riigi kaitse all. Abikaasad on võrdõiguslikud. Vanematel on õigus ja kohustus kasvatada oma lapsi ja hoolitseda nende eest. Seadus sätestab vanemate ja laste kaitse. Perekond on kohustatud hoolitsema oma abivajavate liikmete eest." Põhiseaduse säte tõstab esile perekonna kui erilist kaitset vajava ühiskonna aluse, tagades perekonnale põhiseadusliku kaitse ja tegelikult ütleb, et "perekonnal on Põhiseaduse seisukohalt iseseisev väärtus. (vt RKHKo 18.05.2000, 3-3-1-11-00, p 2.)"[7].

"Perekond kui institutsioon on ühiskonnas pidevas muutumises"[8], mistõttu pole imestada, et ka perekonna mõiste on aja jooksul palju muutunud. Tänapäeval mõistetakse pere all tihti tuumikpere: kooselavaid lähisugulasi – ema, isa, laps(ed). Siiski peetakse pereliikmeteks ka neid sugulasi, kellega me ei pruugi koos elada – vanavanemaid, täiskasvanud õed-vennad ja nende lapsed.

Tänapäeva perekonnad on varasematega võrreldes suhteliselt väikesed. Kuna erinevalt varasemast ajast tulevad tänapäeval ka üksikud inimesed iseendaga majanduslikult hästi toime, on enesekäsitlus muutunud individualistlikumaks – keskmes on üksikisik, tema õigused, vabadused ja kohustused.

Varasem perekäsitlus, mis on levinud ka praegu mõnelpool Aafrikas, Aasias, oli kollektivistlik. Ei keskendutud "minale", vaid "meiele", perekonnale. Peresuhted mõjutasid inimeste igapäevaelu, aga ka nende indentiteeti ja tulevikku. Üksikisikul ei olnud vanematest eraldi (aga ka teistest veresugulastest eraldiseisvana) "oma" identiteeti. Kui Sa ei kuulunud ühtegi perekonda (sugukonda), puudus Sul sotsiaalne identiteeti. Perekond oli see tugikonstruktsioon, millele inimesed oma elu ehitasid ja mille alusel nad seda mõtestasid.

Kui vaadata ladinakeelse sõna "familia" juuri, siis sõnaraamat annab järgmised vasted:pere, kodakondsed (kaasa arvatud orjad); orjad, teenijaspere; majapidamine, pere, vara; perekond, sugukonna osa, mis kannab ühist perekonnanime; mõne võimukandja, valitseja või templi sõltlased. Siit nähtub, et tõlgendus perekonnale oli märksa laiem ning erinevalt tänapäevast, kus perekonda ühendavad tunded, inimeste soov koos olla, siis toona oli see eelkõige majanduslik kategooria. Perekond oli minevikus eelkõige just majandusliku toimetuleku alus.

Enne tehnoloogilist revolutsiooni, kuni umbes 20. sajandini oli põlluharimine raske füüsiline töö, mille tegemiseks pärines umbes kolmveerand maailmas kasutatud mehaanilisest energiast inimeselt ja peaaegu kõik ülejäänu loomadelt. Seega oli pere suurus otseselt seotud tema võimega maad harida ja jõukamad said ka sulaseid tööle võtta. Tegemist oli enamasti suurperedega – koos elasid mitu põlvkonda: vanavanemad, vanemad, lapsed, lapselapsed; vennad, õed, miniad, teenijad, sulased jne, kus valitses peresisene tööjaotus. Vanemad inimesed, kes rasket füüsilist tööd teha ei

[7] Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 2012. http://www.pohiseadus.ee/pg-27

[8] Kasearu, K. 2009. Muutuvad pereväärtused muutuvas Eestis. Tartu Ülikool, Rahvastikuministri büroo. Lk 3.

jõudnud, hoidsid väikesi lapsi ja hoidsid kodu; nooremad põetasid vanemaid siis, kui need haiged olid, lapsed käisid karjas ja tegid oma osa jne.

Tänapäeva perekond tugineb armastusele (armastuseabielu). Armastus on see, mis mehe ja naise kokku liidab ja kogu elu koos hoiab. Päriselus aga ei püsi pered elu lõpuni koos – tänapäevases maailmas tulevad ka üksikemad ja -isad laste kasvatamisega põhimõtteliselt toime.

Varasemalt ei tuntud säärast kontseptsiooni – abielud oli korraldatud vanemate poolt – isad leppisid omavahel kokku, et nende lapsed abielluvad – abielu oli kahe perekonna vahelise majandusliku kokkuleppe asi. Üks pere andis ära oma tööjõu: tütre ja sai vastutasuks pruudiluna ehk kompensatsiooni.

Uuringud on kinnitanud, et abielu kui institutsiooni väärtustatakse endiselt kõrgelt (Cherlin 2004, Byrd 2009), kuid isikliku "heaolu tagamisel ei ole perekond enam niivõrd oluline ja rohkem väärtustatakse üksikindiviidi huve (Meyer 1992, Beck ja Beck-Gernsheim 2002, Othener 1995) ehk siis perekonna praktiline väärtus on vähenenud"[9].

Perekond Eestis (koostatud Kasearu, K. 2009. Muutuvad pereväärtused muutuvas Eestis, põhjal)

Viimase sajandi jooksul on perekond Eestis läbi teinud rida muutusi, mida nimetatakse teiseks demograafiliseks üleminekuks, mida iseloomustab "sündivuse vähenemine, lahutuste kasv, abielude vähenemine, vaba kooselude arvu kasv, väljaspool abielu sündivate laste arvu kasv ning abiellumise ja laste saamise nihkumine hilisemasse vanusesse […] Need muutused pereloomelises käitumises panustavad edasisse väärtuste teisenemisesse"[10].

Minevikus iseloomustas Eestit enne II maailmasõda suhteliselt hiline abielude sõlmimine ja vallaliste suur osakaal (Fisher 1980, Hansson 2000). Pärast II maailmasõda toimus pööre ja abiellumisvanus hakkas langema ning langes kuni 1970. aastate lõpuni jäädes püsima suhteliselt noore ea juures kuni üleminekuperioodi algusaastateni. Madalain tase saavutati aastal 1992, kus keskmine vanus esmaabiellumisel oli naistel 22,3 ja meestel 24,5 eluaastat. Nõukogude Eesti ühiskonda iseloomustas suhteliselt kõrge abiellunute osakaal ja ka lapsevanemaks saadi suhteliselt noorelt. Perekonnasündmuste nooremasse vanusesse nihkumise peamiste põhjustena nimetatakse kolme tegurit: Nõukogude Liidu sisemigratsiooni ehk siis idapoolsetest piirkondadest pärinevate sisserännanute teistsugune demograafiline käitumine; rasestumisvastaste vahendite kättesaadavuse piiratus ja puuduva seksuaalkasvatuse tõttu planeerimata raseduste arvu suurenemine, mis omakorda tingis abielude sõlmimise; ning paljude sotsiaalsete hüvede suunatuse ainult abiellunutele. Näiteks oli abielupaaridel eeliseid korteri saamisel ning töökohale suunamisel arvestati abikaasa töökohta.

Abielude suur osakaal ühiskonnas peegeldus tagasi noorte hoiakutes ja pereloomelistes ootustes: 1960-1970. aastatel kooli lõpetavate noorte hulgas läbi viidud uuringud kinnitasid, et abiellumist peeti ideaaliks ja perekonnaloomise olulisem põhjus oli soov olla koos armastatuga. Intiimsuhte

[9] *Ibid*, lk 4
[10] *Ibid*, lk 4

ametlikku vormistamist ei peetud aga niivõrd tähtsaks ja koos elamine enne abiellumist ei olnud noorte hulgas taunitav. Antud perioodi iseloomustas lisaks kõrgele abiellumusele ka suhteliselt kõrge lahutuste arv. Näiteks perioodil 1979-1984 lahutati enam kui 4 abielu 1000 elaniku kohta.

Alates 1960. aastatest levis ühiskonnas laialt ka vaba kooselu, seda enamasti küll lühiaegse kooseluna enne abiellumist, kuid teatud määral ka eraldiseisva kooseluvormina. Peamiseks vaba kooselu registreerimise põhjuseks oli naise rasestumine.

Taasiseseisvumisele eelnenud laulva revolutsiooni perioodil - 1980. aastate lõpus – toimus traditsiooniliste perekondlike väärtushoiakute esilekerkimine. Demograafiliselt väljendus see mitmelapseliste perede osatähtsuse suurenemises, seda eelkõige eestlaste ja maainimeste hulgas. Samuti iseloomustas antud perioodi tervet ühiskonda hõlmanud perekonna ja laste suur väärtustamine. Laste arvu kasvu ja perekonna väärtustamise peamiseks põhjuseks on toodud asjaolu, et üldine majanduslik langus tingis perekonna kui pereliikmete heaolu tagaja senisest kõrgema tähtsustamise. 1980. lõpus ja 1990. aastate alguses kasvas seoses perekondlike väärtushoiakute esilekerkimisega ka traditsioonilise rollijaotusega perekonna pooldajate hulk. Traditsioonilist perekonda käsitleti tugeva perekonna sünonüümina ja sellele pandi suuri lootusi rahvuse elujõu taastamisel. Siiski üleminekuperioodiga kaasnenud sotsiaalsete riskide esiletõus ei toetanud pereväärtuste realiseerimist käitumises. Kokkuvõtlikult võib öelda, et nõukogude ühiskonnas pereloomeline käitumine oli paljuski juhitud välistest teguritest (nt töökohtadele määramine), mis toetasid ühelt poolt suhteliselt varast abiellumist ja perekonna loomist kuid ei takistanud lahutamist.

1990. aastate muutused Eesti perekonnas saab kokku võtta järgnevalt: abielude sõlmimine ja esimese lapse sünd lükkus edasi hilisemasse vanusesse ning lastetute paaride arv kasvas. Registreerimata abielude arv vähenes ning vaba kooselude arv kasvas ning sellega seoses tõusis ka väljaspool registreeritud abielu sündivate laste arvu, samuti hakkas kasvama vallaliste osakaal. Kuna abiellumine oli Eestis seotud sündimuskäitumisega, on perekonna arengu seiskohalt olulised ka muutused, mis toimusid sündimuses. Sündimus langes drastiliselt 1990. aastatel, jõudes madalaimasse punkti aastal 1998. Sündimuse drastiline langus 1990. aastatel oli reaktsioon ühiskonnas toimunud muutusele. Sündimus vähenes eelkõige teisena sündivate laste arvelt. Uuringud näitasid, et laste saamist lükati edasi eelkõige majanduslikku laadi põhjustel: riigipoolne väike toetus, puudulikud eluasemetingimused ning ebakindlus tuleviku osas. Hiljutine uuring toob ka 2008. aastal endiselt esile laste saamise takistusena materiaalsed põhjused ja ebakindluse tuleviku ees, kuigi antud põhjuste olulisus on aastatega mõnevõrra vähenenud.

1990. aastatel oli Eestis ametlikult registreeritud abielude osakaalu langus üsnagi järsk. 1995. aastaks oli Eesti jõudnud madala abiellumusega Euroopa riikide tasemele. Näiteks 1998. aastal sõlmiti Eestis 1000 elaniku kohta vaid 3,9 abielu. Viimastel aastatel on langenud lahutuste arv, kuid see ei tähenda seda, et inimeste kooselud oleksid püsivamad. Nimelt ei kajastu statistikas abielu asendava mitteregistreeritud kooselu lõppemised.

Vaadeldes lähemalt registreerimata kooselusid, siis abieluväliste sündide arvukuse järgi võiks Eestit hinnata vaba kooselude leviku poolest üheks juhtivaks riigiks Euroopas. Alates 1998. aastast sünnib

üle poole kõikidest lastest väljaspool abielu, 2007. aastal moodustasid abieluvälised sünnid 58,1%. Antud näitaja poolest jääb Eesti alla ainult Islandile. 2000. aasta rahvaloenduse andmetel elas Eestis ligikaudu viiendik lasteta paaridest vabas kooselus ning ligi viiendikul lastest ei olnud vanemad omavahel seaduslikus abielus.

Kui võrrelda Eestis inimeste osakaalu, kes on elanud kunagi vabas kooselus, teiste Euroopa riikide sama näitajaga, siis Eesti kuulub Euroopas keskmiste riikide rühma. Võrreldes näiteks Rootsiga on vaba kooselu abielu alternatiivina Eestis suhteliselt uus nähtus ning vaba kooselude arvu kasv on olnud järk-järguline hoogustudes 1990. aastatel. 1993. aastal moodustasid alla 30-aastaste seas vabad kooselud kõikidest kooseludest 21%, 1998. aastal juba 46% . Vabaabielude osatähtsuse suurenemine on ootuspärane kuna sõlmitavate abielude arv langes 1990. aastatel märgatavalt. 2000. aasta rahva ja eluruumide loenduse erinevate tunnuste analüüsimisel võib väita, et aastal 1999-2000 elas Eestis 61 223 vabaabielupaari. Vabaabielu oli enim levinud 25-29-aastaste meeste ja 20-24-aastaste naiste hulgas. Kahekümnendate eluaastate alguses olevate naiste jaoks oli vabaabielu selgelt eelistatum kui abielu. Registreerimata kooselus elavast Eesti elanikkonnast üle poole moodustasid vallalised mitte kunagi abielus olnud inimesed ja üks kolmandik oli lahutatud. Vabaabielus naiste hulgas oli rohkem leski kui meeste hulgas – seda ilmselt meeste madalama eluea ning suurema enneaegse suremuse tõttu. Samas meeste hulgas oli jälle rohkem neid, kes elasid partneriga koos, ilma et oleksid oma eelmise abielu lahutanud.

Vabaabielu üldine aktsepteerimine ühiskonnas on viinud selleni, et Eesti noorema põlvkonna seas on registreerimata kooselu enne abiellumist muutunud pigem normiks. Registreerimata kooselu alustamine Eestis ei ole seotud teadliku sooviga abielluda. Registreerimata kooselu alustamiseks puuduvad seadustest tulenevad barjäärid ja ka kooselu lõpetamiseks ei ole olulisi barjääre. Noored näevad kooselus sageli siiski pigem eelstaadiumit ja katseaega abiellumiseks ning abielu väärtustamine ja ootus ise kunagi abielluda on suhteliselt kõrge. Tegelikkuses aga puuduvad ühiskonnas tugevad abiellumist soodustavad tegurid ja soov abielluda võib vaba kooselu jooksul muutuda paaridele vähem oluliseks. Nii vaba kooselu kui ka abielu stabiilsus on tänapäeval vähem sõltuv välisest moraalikoodeksist ja rohkem määratletud vastastikuse pühendumise ja individuaalsete väärtustega. Lahkumineku otsust võib edasi lükata ning oluliselt keerulisemaks muuta kooselust sündinud ühine laps.

Seoses registreerimata kooselude kasvuga on antud valdkond pälvinud üha enam uurijate tähelepanu. Kinnitust on leidnud, et kooseluvormide mitmekesistumine ja vabaabielu sisemine diferentseeritus on seotud ühiskonnas toimuvate laiemate muutustega. 1990. aastate alguses ei registreerunud kooselu pigem indiviidid, kes olid majanduslikult kehvemal järjel ehk siis üleminekuperioodi kaotajad. Mitte-eestlased olid siiski antud perioodil pereloomelises käitumises traditsioonilisemad ning eelistasid pigem abielu. 1990. aastate lõpus abielus ja vabaabielus indiviidide vahelised erinevused vähenesid. 2000. aastate kohta tehtud analüüs näitab, et vaba kooselu eelistamine abielule ei tulenenud enam majanduslikest põhjustest, vaid pigem võib abiellujate ja mitte-abiellujate erinevus peituda hoiakutes ja partneritevahelises suhtlemises.

Võrreldes teiste Euroopa riikidega on Eestis vaba kooselu kestus pikk ja aastate lõikes on järjest

kasvanud nende inimeste osakaal, kes abielu sõlmides kasvatavad juba ühiseid lapsi. Üldiselt peetakse Eestis vaba kooselu oma olemuselt sarnaseks abieluga ning seetõttu inimesed arvavad, et vabas kooselus partnerite õigused ja kohustused on rohkem seadustega reguleeritud kui nad seda tegelikult on.

Pereloomelised hoiakud ja perekonna väärtus

Leeni Hanssoni juhitud Tallinna Ülikooli RASI uurimisrühma poolt läbiviidud elanikkonnaküsitlused (Eesti 85, Eesti 93, Eesti 98 ja Eesti 03) on näidanud, et kahe kümnendi jooksul on Eestis perekond kui väärtus seisnud väärtuste hierarhias esimesel kohal. Elanikkonnaküsitluses "Eesti 85" andmetel väärtustas 1985. aastal tööealine elanikkond kõige kõrgemalt lapsi ja nende käekäiku, järgnes perekond. Kolmandal kohal oli meestel majanduslik heaolu ja naistel armastus. 1993. aastaks oli võrreldes 1985. aastaga toimunud perekesksete väärtushinnangute kasv. Esimesele kohale asetasid nii naised kui ka mehed lapsed. Meestel oli teisele kohale tõusnud tervis, kolmandal kohal oli perekond, millele järgneb väärtusena puhas rikkumata loodus ja seejärel majanduslik heaolu. Naised väärtustasid kõige kõrgemalt lapsi, siis perekonda ja selle järel tervist. 1998. aastal oli meeste poolt kõrgelt hinnatud nii lapsed, perekond kui tervis, naistel lapsed, perekond, kolmandana tervis ja neljandal kohal oli armastus.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et viimaste kümnendite jooksul on eestimaalaste pereloomelised väärtused ja hoiakud läbinud vastuolulise muutuse. 1980. aastate rahvuslik liikumine seostus tugevalt pronatalistliku hoiakuga, kus oli oluline tugev eesti perekond. Läänelike väärtuste sh individualismi, edukusele ja individuaalsele eneseteostusele orienteerituse suurenemine väljendub samuti pereloomelistes hoiakutes, kuid mitte perekonna kui väärtuse olulisuse vähenemises. Seega üldine perekonna oluliseks pidamine on jäänud suhteliselt muutumatuks, samas konkreetsed perekonnaga seonduvad hoiakud on läbinud muutuse ja seda peamiselt nooremate inimeste seas. Kokkuvõtlikult saab nentida, et perekonna tähendus ja perekonnaelu reguleerivad normid on muutunud.

Ülesandeid pereväärtuste teemalise töötoa läbiviimiseks, mis võimaldaks osalejatel (õpilastel) oma pereväärtusi teadvustada.

Teemasse sissejuhatus

1. Lauale asetatakse erinavd metafoorikaardid või pildid. Iga osaleja valib ühe või kaks, mis talle seostub pereväärtustega. Oma valitud kaardist/pildist räägitakse kõigepealt paarides, seejärel käsitletakse ühiselt suures grupis. osalejad näitavad oma pilti ja nimetavad väärtuse, millega see seondub. Nimetatud väärtused kirjutatakse kõigile nähtavalt suurele lehele/tahvlile.

Näiteks osalejate poolt nimetatud pereväärtused:

Слышать и слушать, Уважение, Взаимопонимание, Доверие, Терпение, Любовь, поддержка,

Преданность, надежда, радость. разумие, дети, забота матери , вместе удобно, уют, Равновесие, Теплота, отдых вместе с семьёй, Единство, до старости вместе, вера в возрождение, верь: всё будет хорошо

Спокойствие, комфорт, помощь, знания, романтика, Духовное выше материального

природа

Pereelule on omased erinevad etapid, mida arvestada.

Teemaarendus

2. Lõpetamata laused.

Iga osaleja individuaalselt lõpetab kirjalikult 5 lauset: Pere on... / Семья – это....

Seejärel moodustatake olenevalt osalejate arvust 4-5 liikmelised rühmad. Rühmade moodustamiseks võib kasutada erinevaid viise. Rühmas loeb igaüks oma laused ette ning ühiselt kujundatakse teistele nähtav ühine kogum pereväärtustest (joonistades ja kirjutades).

Näiteid grupitöödest:

1. Семья – это Радость; Семья – это ВСЁ!; Семья – это Любовь; Семья – это ответственность, работа над собой, постоянный труд, развитие, опыт и основа места, куда хочется возвращаться; Семья, к сожалению (к счастью) есть не у всех

Laul: Всё, что в жизни есть у меня / Всё, в чём радость каждого дня / Всё, о чём мечты и тревоги – это всё, это всё СЕМЬЯ!!!

Кто-то сказал: “Семья – это ВСЁ”. Поэтому, прежде чем её завести, подумай, что для тебя важнее: семья или ВСЁ?

2. Laul: “Пусть всегда будет солнце“

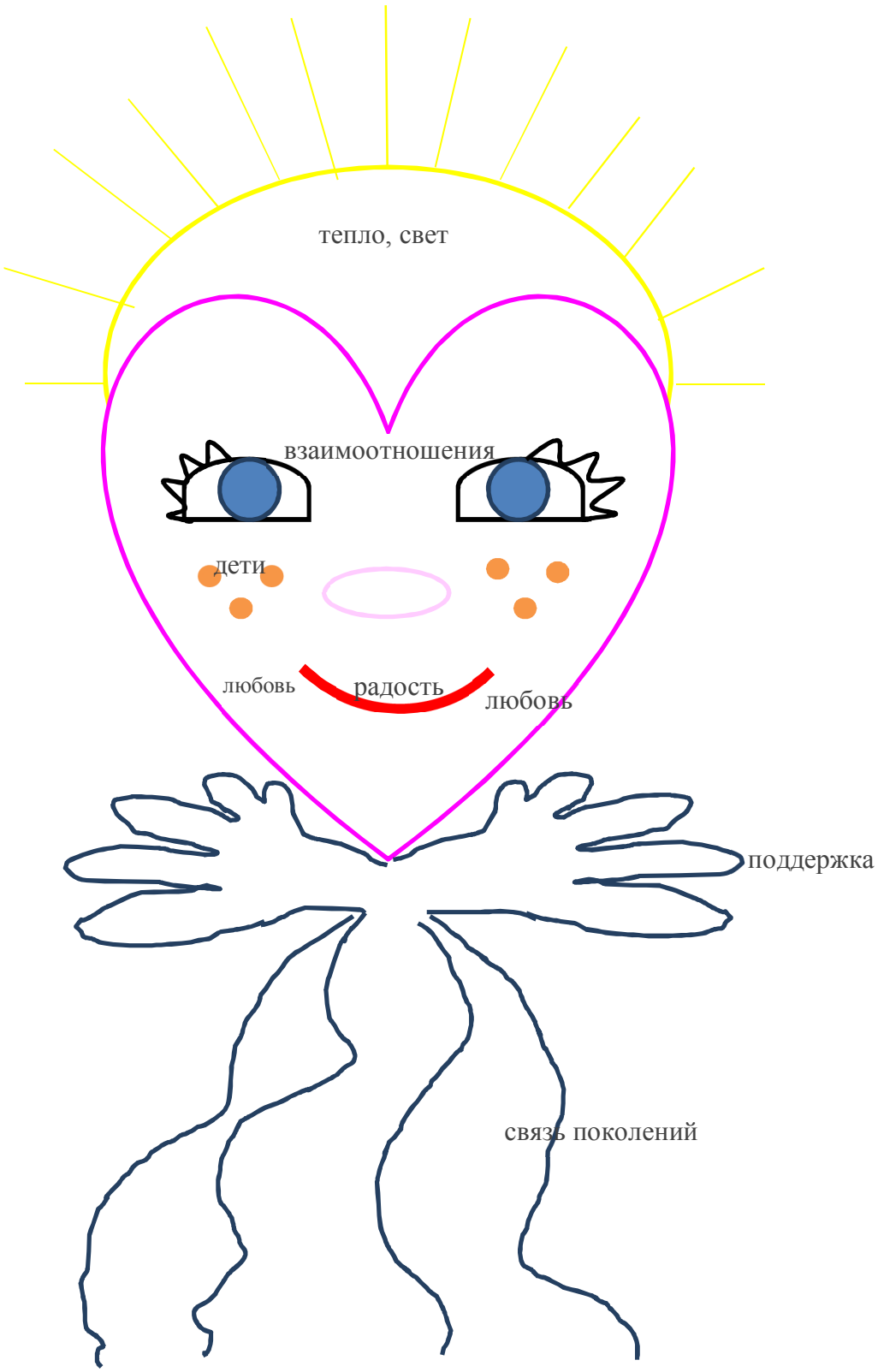
тепло, свет
взаимоотношения
дети
любовь
радость
любовь
поддержка
связь поколений

3. Семья – это группа людей, которых объединяет понятия:

1. Любовь (без условий);
2. Умение слушать и слышать;
3. Понимать и прощать;
4. Поддержка (быть рядом!);

Laul: Вместе весело шагать по просторам, по просторам.

И, конечно, припевать лучше хором, лучше хором!!

4. Семья - это любовь. Гармония. Взаимопонимание. Уважение. Поддержка. ТЕРПЕНИЕ. Каждодневная работа на благо семьи.

Millega peab õpetaja arevstama, et pereväärtuste teemaga saaks tunnis töötada?

3. Rühmaarutelu:

PEREVÄÄRTUSE TEEMAGA TÖÖTAMISEL PEAB ÕPETAJA ARVESTAMA

Rühmaarutelu kokkuvõte Narvas:
Возраст учащихся
Климат в семье ученика (опрос)
Полная (не полная) семья (количество детей, состав)
Материальное благополучие
Цель, которую учитель ставит перед собой
Вероисповедание, пол
Индивидуальный подход
Компетентность педагога
Умение понимать ценности современного общества
НЕ НАВРЕДИ!

Rühmaarutelu kokkuvõte Tallinnas:
Слышать и слушать, Уважение,
Взаимопонимание, Стремление к знаниям,
Доверие, Терпение, Любовь, поддержка,
Духовное выше материального
Труд, выдержка, Сохранение спокойствия

Oluline:

Selle teemaga ei saa tegeleda, kui polle täidetud teatud **eeldused:** vajalik on omavahelise kontakti, usalduse ja koostöö olemasolu.

Teema on sügavalt isiklik, arvestama peab, et ei käsitletaks liiga isiklikult. Sellegipoolest peab olema valmis, et esile võivad kerkida valusad tunded, õpetaja peab teadma, kuidas siis toimida.

Eelkõige on oluline õpetaja selgus oma eesmärgis: miks, mida ja kuidas ta plaanib teha, mida sellega taotleb (kaugem eesmärk). Oluline on õpetaja enda hoiak, avatus, ehedus, valmisolek tegeleda klassist kerkivate teemade ja küsimustega, samuti lugupidav suhtumine, märkamis- ja kuulamisoskus.

See ei ole teema, mida õpetaja saab rääkida õpilastele, vaid teema, mille käsitlemiseks tuleb kaasata õpilased. Keegi ei saa öelda, millised on õiged pereväärtused, saab kuulata, millised väärtused osalejatel on ja nende üle arutleda.

Teema valik

Pereväärtusetga seonduvaid teemasid, mille üle arutleda, võiks õpilased ise välja pakkuda. Selleks, et võimalikult paljusid huvitavad küsimused välja selgitada, võib kasutada nt täpitamist.

4. Klassi huvifookuse väljaselgitamine

Iga õpilane kirjutab märkmekleepsule teemad, mille üle tahaks arutleda, üks teema ühele kleepsule. Kõik kleepsud pannakse tahvlile/suurele paberile, grupeeritakse kattuvad teemad. Olenevalt osalejate arvust on igal õpilasel 1 -3 täpikleepsu ja igaüks paneb oma täpikleepsud teda kõige enam huvitava teema juurde. Arutlusele võetakse kõige enam täppe saanud teemad. Oluline on ka see, kuidas käsitletakse vähem täppe saanud teemasid, et need ei jääks päris ilma tähelepanuta.

Õpetaja võib ka ise välja pakkuda võimalike teemade loetelu, mida õpilased saavad täiendada ja siis täpitada.

5. Baasväätuste määratlemine

On loomulik, et erinevatel inimestel on erinevad väärtused. Lisaks baasväärtustele on ka nn vaheväärtused – inimese jaoks olulised tingimused, asjad, tegevused, mille kaudu ta saab midagi endale väga olulist. Näiteks noorted võivad väärtuseks pidada firmariiete omamist, oma autot või raha. Kellelgi ei ole õigust teise väärtusi maha teha. Kuid küsides: „Mida enamat sa sellest saad, kui sul on firmariided/ oma auto/ palju raha?“ saab aidata noortel teadvustada oma baasväärtusi.

Vastused võivad olla erinevad. Nii võib firmariiete olemasolu ühele anda kuuluvustunnet, teisele enesekindlust, kolmandal aitab köita vastassugupoole tähelepanu jms.

Ühe käsitluse kohaselt saame me oma energia olemisest, millegi tegemisest ja millegi omamisest.

6. Oma energiaallikate määratlemine.

Kirjuta kleepsudele enda jaoks olulised pereväärtused. NB! Noorte puhul võib sõna väärrtused olla nende jaoks võõras, siis on perem kasutada igapäevast keelt, küsides nt Mis on sinu jaoks tähtis, et ennast peres hästi tunda?

Igaüks kirjutab oma väärtused kleepsule, üks ühele lehele. Õpetaja joonistab tahvlile võrdkülgse kolmnurga, mille külgedele kirjutab: olemine, tegemine, omamine ja palub igaühel oma väärtused kleepida vastava külje juurde, mis nendest kuulub olemise, mis tegemise, mis omamise alla.

Järgneb arutelu. NB! Siin ei ole õigeid ja valesid vastuseid, on nii nagu inimene ise tajub. Näiteks Tallinna grupis oli inimesi, kes määratlesid armastuse, kannatlikkuse, üksteisemõistmise, toetuse, lugupidamise olemisena; inimesi, kes seostasid neid väärtusi tegemisega ja inimesi, kes paigutasid nimetatud väärtused omamise alla.

7. Kollaaž

Juhenaja poolt kaasvaõetud piltidest (ajakirjadest väljalõigatud) valib iga osaleja 1-3 pilti, mis seostub sellega, mis tema jaoks töötoas oluline oli ja kõlama jäi. Igaüks kleebib oma pildi värvilisele paberile (on hea, kui on võimalikult erinevaid värve valida) ja kirjutab juurde olulised märksõnad ja mõtted, mida lõpuringis ka teistega jagada.

Demokraatlikud väärtused ja ühiskonnakorraldus

Ene Kurme, Jelena Rootamm-Valter

Demokraatia (kr. k) *demos* – rahvas, *kratos* – võim

Demokraatia – rahvavõim, rahvavalitsus ehk riik, kus võimul on rahvas.

Abraham Lincoln "Demokraatia on rahva valitsemine, mida teostab rahvas rahva enese huvides (*goverment of the people by people and for the people)".*

- Rahva valitsus osundab, et kõigil on juurdepääs poliitikale.
- Võimu teostamine rahva poolt rõhutab avalikkuse kaasatust otsustamisse.
- Valitsemine rahva poolt tähendab, et otsused peavad lähtuma avalikest, mitte kildkondlikest huvidest.

Nüüdisdemokraatia peamine vorm on **esindus- ehk vahendatud demokraatia** ehk **liberalne** demokraatia.

Tänapäeva **demokraatlik riik** – **kodanikuosalus** – keskkonna- ja rahuliikumine; aidsi- ja vaesusevastased kampaaniad, heategevusüritused, ümarlauad ja avalikud arutelud kohaliku elu probleemide üle.

Demokraatia on tugev, kui kodanikud oma õigusi kasutavad ja tunnevad kohustust neid kaitsta. Demokraatia eeldab kodanikualgatust, isikliku initsiatiivi ülesnäitamist.

Kodanikud
President – presidendivalimised
Parlament – parlamendivalimised
Volikogu – kohalikud valimised
Ombudsman – kirjad ja kaebused
Parteid – liikmelisus
Ühingud – liikmelisus
Kodanikualgatused – osavõtt üritustest. Ürituste korraldamine.
Massimeedia – lugejate kirjad.

Ühikonnakorraldus

Ühiskond on suurte inimhulkade kooselu korrastatud viis.
Ühiskonna jaotuvus – poliitika-, majandus- ja sotsiaalsfäär.
Ühiskonna strktuuri moodustavad kolm peamist sektorit
1) esimene ehk avalik sektor (riigi- ja omavalitsusasutused)
2) teine ehk erasektor (eraettevõtted)
3) kolmas ehk mittetulundussektor (kodanikuorganisatsioonid ja –ühendused).

Ühiskonnale on loomulik – mitmekesisus ehk pluralism; kihistumus (sotsiaalne struktuur).

Kodanikuhariduse eesmärgid peavad olema eri kooliastmetel erinevad ning võtma arvesse õpilaste vanust.

Kodanikuhariduse ülesanne on valmistada noori ette aktiivseks ja positiivseks ühiskonda panustamiseks, see ei peaks sisaldama üksnes teoreetilisi teadmisi, vaid ka aktiivsele ning vastutustundlikule kodanikule vajalikke oskusi, häid tavasid ja kogemusi.

Kriitiline mõtlemine

Kriitilise mõtlemise võime ning teatavate suhtumiste ja väärtushinnangute kujundamine võib hõlmata:

- aktiivseks ühiskonnaelus osalemiseks vajalike oskuste omandamist;
- sotsiaalse ja moraalse vastutuse, sealhulgas eneseteadlikkuse arendamist ning teiste suhtes vastutustundlikult käituma õppimist;
- solidaarsustunde tugevdamist;
- väärtuste konstrueerimist, pöörates piisavat tähelepanu erinevatele sotsiaalsetele positsioonidele ja vaatenurkadele;
- konfliktide lahendamise õppimist.

Õpilaste aktiivse osaluse arendamiseks saab:

- võimaldada neil eri tasandite ühiskonnaelus laiemalt osaleda;
- pakkuda neile koolis praktilist demokraatiakogemust;
- arendada õpilaste omavahelise koostöö oskusi;
- julgustada õpilasi koostöös teiste organisatsioonidega välja töötama projekte, mis võimalusel hõlmaksid ka teisi kogukondi.

Kodanikuharidus peab igakülgselt tegelema:

- aktiivsuse kujundamise,
- demokraatia tundmaõppimise
- demokraatia tingimustes tegutsemisega.

Kodanikuaktiivsust käsitletakse põhikoolis ja gümnaasiumis. Mitmete riikide koolid pakuvad seda eraldi õppeainena, kuid enamikul juhtudel on tegemist aineteülese või muudesse ainetesse integreeritud õppega.

Koolidel on oma kultuur

Koolikultuur tähendab konkreetses koolis valitsevaid väärtusi, norme, igapäevatavasid ning organisatsioonilist korraldust. Seepärast mõjutab see koolielu osapoolte – õpilaste, õpetajate, töötajate, lapsevanemate ja teiste kogukonnaliikmete mõtlemist, käitumist ja omavahelisi suhteid.

Koolikultuur koosneb formaalsetest ja mitteformaalsetest normidest, toimimis- ja käitumismudelitest ning väärtustest, põhimõtetest ja õppetöö kvaliteedi kriteeriumitest. **Koolikultuuri hulka** kuuluvad ka koolivälised tegevused: pidustused, temaatilised üritused ja mitmesugused tähistamised.

Koolikultuur peab olema avatud ja interaktiivne, toetades nii koolisisest koostööd kui ka koostööd perekondade ja kogu ühiskonnaga. Õpilased peavad saama koolikultuuri loomisest ja arendamisest osa võtta.

Koolikultuuri kui osaluskeskkonna mõõtmed on:

- klasside ja kooli atmosfäär
- demokraatlikud väärtused
- demokraatlike institutsioonide tundmine
- inimõiguste teadmine
- konfliktide lahendamine

Enamik Euroopa riike peab oma haridusalastes õigusaktides ja muudes ametlikes dokumentides oluliseks edendada osaluspõhist koolikultuuri, mis julgustaks noori aktiivseteks ja vastutustundlikeks kodanikeks kasvama.

Koolikultuuri aluseks on demokraatlikud väärtused, sealhulgas austus kaaskodanike suhtes, sallivus, vastastikune usaldus, solidaarsus ja koostöö.

Kodanikuhariduse eesmärgid:

- õpilaste osalus ja aktiivne kaasalöömine koolielus;
- sotsiaalsete oskuste ja suhtlemisoskuse arendamine;
- päevakajaliste sündmuste arutelu;
- kriitilise ja iseseisva mõtlemise võime arendamine;
- meedia kriitilise analüüsimise võime arendamine;
- inimõiguste ja demokraatlike väärtuste austamine;
- isikliku/rahvusliku/usulise/kultuuriidentiteedi tajumine;
- võrdsed võimalused;
- sallivus;
- eetilise suhtumise arendamine nt inimõiguste õppe, kultuuridevahelise/multikultuurse õppe, religioonidevahelise õppe, rassismivastase õppe, sallivusõppe, etniliste ja kultuurivähemuste teemalise õppe ning soolise ja muud liiki võrdõiguslikkuse õppe kaudu.

Kodanikuhariduse eesmärk on õpetada hoiakuid, oskusi ja teadmisi demokraatiast.

Koolide kodanikuhariduses korduvad samad probleemid, mis demokraatlikes otsustusorganites ja ühiskonnas tervikuna.

Väärtused

Väärtus – ladina keeles *valere,* tähendab „väärt olema“. **Väärtus –** see, mis on väärt omamist, saavutamist, tegemist. **Väärtus –** soovide objektid, mis juhivad meie toimimist. Kitsamalt tähendab väärtus head ja väärtuslikku.

Väärtused on suhtelised, nad on väärt kellegi jaoks, see tagab indiviidi heaolu ja õitsengu. **Väärtused** jagunevad **seesmisteks** ja **instrumentaalseteks. Seesmised väärtused –** soovime mingeid asju nende endi pärast, sõltumata sellest, kas nad aitavad kaasa inimese heaolule (ilu, hea tahe, õnn, lihtsad rõõmud jne). **Instrumentaalsed väärtused –** soovime midagi kui vahendit mingi teise asja jaoks (raha). **Kombineeritud väärtused –** on head iseenesest ja head kui vahendid teiste hüvede saavutamiseks (tervis, teadmised jne).

Väärtused jagunevad:

- **bioloogilis-füüsikalised –** elu, tervis, keskkond jt
- **sotsiaalsed-poliitilised –** vabadus, õiglus,sallivus, kultuuriline mitmekesisus, õiguspõhisus, võrdõiguslikkus, rahvuslus, patriotism, keel, demokraatia jne)
- **moraalsed –** ausus, hoolivus, headus, töökus, väärikus, lugupidamine jne.
- **esteetilised –** ilu, kunst jne.

Väärtuskasvatus

Aristoteles „ Voorused kujunevad läbi harjutamise“. Väärtuskasvatus on väga kompleksne ettevõtmine. **Väärtuskasvatus** on protsess:

- esimesel etapil saab õpilane teadlikuks oma väärtustest ning võrdleb enda väärtusi teiste omadega.
- Teisel etapil hakkab oma väärtuste üle reflekteerima, mõeldes järele selle üle, miks ta just neid asju väärtustab ja mida nende väärtuste järgi elamine kaasa toob nii endale kui ühiskonnale või keskkonnale tervikune.

Väärtuskasvatuse kaasaegses teoreetilises diskussioonis eristub kolm lähenemist:

1. iseloomukasvatus, mis seab esiplaanile teatud iseloomuomaduste kasvatamise (lähtub Aristotelese vooruseetikast);
2. ratsionaalne väärtuskasvatus, mis seab esiplaanile reflekteeriva arutlemise ja autonoomse moraalse tegutseja kasvatamise (lähtub Immanuel Kanti deontoloogilisest eetikast);
3. holistlik lähenemine eetilisele kasvatusele, miss integreerib reflekteeriva arutlusvõima ja iseloomukasvatuse.

Väärtuskasvatus koolis

Kool peab muutuma teadmiste kesksest koolist väärtuskeskseks kooliks.

Väärtuskasvatuse siht

- Õppida enda ja teiste väärtusi märkama (kus väärtused avaldusvad?).
- Õppida arutlema ja järele mõtlema väärtuste üle (kas mul on head väärtused, kes ma neid väärtusi väljendades olen, millised on nende väärtuste järgimise tagajärjed?).
- Luua tingimused väärtuste praktiseerimiseks (harjutades kujuneb iseloom).
- Peegeldada tegutsejale tema nõrku ja tugevaid külgi (tagasiside toetab moraalset arengut).

Väärtused koolis

- Milliseid väärtusi vahendab kool terviklikult?
- Milline on koolis valitsev organisatsioonikultuur?
- Milliseid suhtumisi ja väärtushinnanguid kogeb koolis õpilane?
- Millised on suhted õpetajate vahel, õpetajate ja juhtkonna vahel?
- Millised on võimalused probleemide ja konfliktide lahendamiseks?
- Millised on võimalikud tugistruktuurid õpetajatele ja õpilastele, näiteks nõuandmiseks, supervisiooniks jne?

Väärtuskasvatus ainetundides sisaldab kahte sorti tegevust:

1. ainetundides saab õpetda väärtus märkama ja nende üle reflekteerima (väärtused on tunnetus ehk käsitlusobjektid);
2. käitumiskalduvuste juurutamine ehk sisseharjutamine – ausus (Internetist ei kopeerita tekte maha; õpetaja peab tõstma esile moraalselt häid tegusid, tunnustama ja kiitma, samas ebaeetilisele käitumisele otsustavalt reageerima ja seda järjekindlalt taunima.

Väärtuskasvatuses on oluline nii käitumishoiakute kujundamine kui ka reeglite ja printsiipide teadvustamine.

TÖÖLEHT "Minu eesti mina"

Eesmärk: 1. tunneb oma võõrkeelset mina 2. tunneb rõõmu võõrkeelsest minast

1. Pange kirja viis omadust

mida arvate endal olevat	mida Teil kindlasti ei ole	mida tahaksite, et Teil oleks

Eestikeelne mina on eestikeelses situatsioonis käituv inimene.

2. Mõelge, kas midagi on teistmoodi, kui eesti keelt räägite. Kas mingit omadust on rohkem või vähem? Pange kirja mõtted, millised võiksite olla eestikeelsena (eesti keele valdajana).

.....

.....

.....

.....

.....

3. Arutage neid mõtteid naabriga. Põhjendage, miks Te nii arvate.

.....

.....

.....

.....

.....

4. Pakkuge oma naabriga suurele ringile mõned mõtted.

.....

.....

.....

TÖÖLEHT "Reisipakett"

Eesmärk: 1. Mõtleb maa väärtustele. 2. Seostab väljamõeldud maad teadmistega oma maast.

Olete väljamõeldud maa elanikud.

1. Koostage maa iseloomustus.

a. Kus maa asub?
.....

b. Kas see on saarel või mandril? .....

c. Milline on kliima? .....

d. Milline on maastik?
.....

e. Milline on taimestik?
.....

f. Millised on peamised geograafilised iseärasused?
.....

g. Millised inimesed seal elavad?
.....

h. Millised tööstuettevõtted seal on? Milliseid põllukultuure seal kasvatatakse?
.....
.....

i. Milline on poliitiline süsteem?
.....

j. Mis on tähtsamad linnad?
.....

k. Mille poolest see maa kuulus on?
.....

2. Mõelge detailsemad andmed oma maa kohta.

.....

.....

.....

.....

3. Teie piirkonda külastavad turistid. Rääkige neile ajaloost, kommetest ja vaatamisväärsustest.

.....

.....

.....

.....

TÖÖLEHT "Läbirääkimised"

Rollimäng + arutelu

Eesmärk: 1. Oskab arvestada teiste inimestega. 2. On tuttav mitmekultuurilisusega. 3. Oskab leida kompromisse.

1. Tutvuge rollikaardiga. Vajadusel arutage läbi sõnavara.
2. Tutvustage rühmas oma vajadusi ja põhjendage, miks on Teie vajadus oluline. Pange kirja iga liikme tahtmine.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

3. Alustage läbirääkimisi, kus kõik võidavad. Pakkuge välja lahendusi "Kui me teeks nii ....., siis .....". Pange mõtted kirja.

.....

.....

.....

.....

.....

4. Leidke kõige paremad lahendus(ed).

.....

.....

.....

5. Tutvustage seda suurele ringile.

.....

.....

Rollikaardid

A: Sa oled juba üsna vana ja oled selles linnaosas kogu elu elanud. Sulle meeldib õhtupoolikuti linnaosa keskel pargis käia ja pingil istuda. Linnaosas on palju vanu inimesi, teile kõigile meeldib istuda ja juttu ajada. Häda on selles, et nüüd on pargi muruplats täis lapsi, kes jalgpalli mängivad… või teismelisi, kes mootorrataste mürinal kohale ilmuvad ja lihtsalt aega surnuks löövad. Lapsed ei pane teisi inimesi üldse tähele, paar päeva tagasi said sina näiteks palliga vastu pead. See ei ole enam mingi mõnus istumiskoht.

B: Sulle meeldib pärast kooli sõpradega jalgpalli mängida, te harjutate kooli koondise jaoks. Mängite linnaosa pargis muruväljakul. Ainuke häda on see, et plats on natuke väike ja õhtupoolikul tulevad sinna tüütud vanainimesed, kes lobisevad ja istuvad pinkidel, mida teil on väravate tähistamiseks vaja. Võiks arvata, et nad on pargi omanikud! Ja nad on päris pahased, kui teie palli mängima hakkate. Park ja muru on ometi kõigi jaoks!

C: Linnaosas, kus sa elad, ei ole mitte midagi teha. Seal on tõeliselt igav. Sa oled 18-aastane ja tahaks sõpradega kuskil käia. Kohvikus, klubis või ükskõik kus. Praegu käite lihtsalt linnapargis, aga seal on surmigav, mingid ätid kõhvitsevad jumal teab millest või siis mängivad tited jalgpalli. Vanamehed muudkui seletavad, et on vaja midagi kasulikku teha, mitte lihtsalt logeleda, ja lapsed lähevad lausa närvi, kui neile mängu ajal ette jääd. Sina tahaksid suurlinnas elada!

D: Sa oled noor ema ja sul on kaks väikest last. Päev läbi toas vangis istumine võib lausa segaseks ajada, nii et parema meelega oled lastega väljas. Häda on selles, et nendega ei ole kuskil olla. Aeda Sul ei ole, aga linnaosa park on alati rahvast täis: vanamehed on kõik pingid hõivanud ja koolilapsed mängivad jalgpalli. See on lausa ohtlik, kui pall kogu aeg mööda vuhiseb. Oleks tore, kui ka väikestel oleks oma koht, näiteks liivakastiga plats või midagi sellist.

TÖÖLEHT "Väärtuskavatus õppekavas"

Märkige tabelis toodud väärtused tähtsuse järjekorras, alustades tähtsaimast nr 1 ning viimane nr…

Üldinimlikud väärtused	**Tähtsusjärjestus (nr)**	**Mida hindavad õpilased?**
ausus		
hoolivus		
aukartus elu vastu		
õiglus		
inimväärikus		
lugupidamine enda ja teiste vastu		
Ühiskondlikud väärtused	**Tähtsusjärjestus (nr)**	**Mida väärtustatakse riigis?**
vabadus		
demokraatia		
austus emakeele ja kultuuri vastu		
patriotism		
kultuuriline mitmekesisus		
sallivus		
keskkonna jätkusuutlikkus		
õiguspõhisus		
solidaarsus		
vastutustundlikkus		
sooline võrdõiguslikkus		

Põhikooli riiklik õppekava (2010)
2. peatükk ÜLDOSA
1. jagu Põhihariduse alusväärtused
§ 2. Põhihariduse alusväärtused

(1) Põhihariduses toetatakse võrdsel määral õpilase vaimset, füüsilist, kõlbelist, sotsiaalset ja emotsionaalset arengut. Põhikool loob tingimused õpilaste erisuguste võimete tasakaalustatud arenguks ja eneseteostuseks ning teaduspõhise maailmapildi kujunemiseks.

(2) Põhikool kujundab väärtushoiakuid ja -hinnanguid, mis on isikliku õnneliku elu ja ühiskonna eduka koostoimimise aluseks.

(3) Riiklikus õppekavas oluliseks peetud väärtused tulenevad «Eesti Vabariigi põhiseaduses», ÜRO inimõiguste ülddeklaratsioonis, lapse õiguste konventsioonis ning Euroopa Liidu alusdokumentides

nimetatud eetilistest põhimõtetest. Alusväärtustena tähtsustatakse üldinimlikke väärtusi (ausus, hoolivus, aukartus elu vastu, õiglus, inimväärikus, lugupidamine enda ja teiste vastu) ja ühiskondlikke väärtusi (vabadus, demokraatia, austus emakeele ja kultuuri vastu, patriotism, kultuuriline mitmekesisus, sallivus, keskkonna jätkusuutlikkus, õiguspõhisus, solidaarsus, vastutustundlikkus ja sooline võrdõiguslikkus).

(4) Uue põlvkonna sotsialiseerumine rajaneb eesti kultuuri traditsioonide, Euroopa ühisväärtuste ning maailma kultuuri ja teaduse põhisaavutuste omaksvõtul. Tugeva põhiharidusega inimesed suudavad ühiskonnaga integreeruda ning aitavad kaasa Eesti ühiskonna jätkusuutlikule sotsiaalsele, kultuurilisele, majanduslikule ja ökoloogilisele arengule.

§ 4. Pädevused

(3) Üldpädevused on:
1) väärtuspädevus – suutlikkus hinnata inimsuhteid ning tegevusi üldkehtivate moraalinormide seisukohast; tajuda ja väärtustada oma seotust teiste inimestega, loodusega, oma ja teiste maade ning rahvaste kultuuripärandiga ja nüüdisaegse kultuuri sündmustega, väärtustada loomingut ja kujundada ilumeelt;
2) sotsiaalne pädevus – suutlikkus ennast teostada, toimida teadliku ja vastutustundliku kodanikuna ning toetada ühiskonna demokraatlikku arengut; teada ning järgida ühiskonnas kehtivaid väärtusi ja norme ning erinevate keskkondade reegleid; teha koostööd teiste inimestega erinevates situatsioonides; aktsepteerida inimeste erinevusi ning arvestada neid suhtlemisel;

3. jagu Õppimise käsitus ja õpikeskkond

§ 5. Õppimise käsitus

(3) Riiklikus õppekavas mõistetakse kasvatust kui õpilase suhete kujundamist teda ümbritseva maailmaga. Edukas väärtuskasvatus eeldab kogu koolipere, õpilase ja perekonna vastastikust usaldust ning koostööd. Hoiakute kujundamise võtmeisik on õpetaja, kelle ülesanne on pakkuda isiklikku eeskuju, toetada õpilaste loomupärast soovi enda identiteedis selgusele jõuda ning pakkuda sobiva arengukeskkonna kaudu tuge erinevates rühmades ja kogukondades ning kogu ühiskonnas aktsepteeritavate käitumisharjumuste väljaarenemiseks

Gümnaasiumi riiklik õppekava (2010)

2. peatükk ÜLDOSA
1. jagu Gümnaasiumihariduse alusväärtused
§ 2. Gümnaasiumihariduse alusväärtused

(1) Gümnaasiumihariduses toetatakse võrdsel määral õpilase vaimset, füüsilist, kõlbelist, sotsiaalset ja emotsionaalset arengut ning tema individuaalsetest eripäradest ja isiklikest huvidest tulenevate haridusvajaduste rahuldamist. Gümnaasium loob igale õpilasele võimalused tema võimete

maksimaalseks arenguks tema eelistusi arvestades, loovaks eneseteostuseks, teaduspõhise maailmapildi kinnistumiseks ning emotsionaalse, sotsiaalse ja kõlbelise küpsuse saavutamiseks.

(2) Gümnaasium jätkab põhikoolis toimunud väärtuskasvatust, kujundades eelkõige väärtushoiakuid ja -hinnanguid, mis on isikliku õnneliku elu ja ühiskonna eduka koostoimimise aluseks. Tähtsustatakse väärtusi, mis aitavad kaasa ühiskonna inimvara ning riigi majanduse arengule.

(3) Riiklikus õppekavas oluliseks peetud väärtused tulenevad «Eesti Vabariigi põhiseaduses», ÜRO inimõiguste ülddeklaratsioonis, lapse õiguste konventsioonis ning Euroopa Liidu alusdokumentides nimetatud eetilistest põhimõtetest. Alusväärtustena tähtsustatakse üldinimlikke väärtusi (ausus, hoolivus, aukartus elu vastu, õiglus, inimväärikus, lugupidamine enda ja teiste vastu) ja ühiskondlikke väärtusi (vabadus, demokraatia, austus emakeele ja kultuuri vastu, patriotism, kultuuriline mitmekesisus, sallivus, keskkonna jätkusuutlikkus, õiguspõhisus, solidaarsus, vastutustundlikkus ja sooline võrdõiguslikkus).

TÖÖLEHT „Väärtuskasvatus ainetunnis“

Eesmärk: 1. Teab, mis väärtusi saab ainetunnis õpilastes sisse harjutada. 2. Oskab ainetunnis rakendada väärtuskasvatust.

Ülesanne

1. Märkige ära, milliseid väärtusi saate oma ainetunnis arendada.

2. Arutage rühmas, mis ainetundides saab neid väärtusi juurutada.

Väärtus	1. Minu ainetund	2. Teised ainetunnid
Õpilane jõuab ise teadmiseni		
Õpilane kujundab oma arvamust		
Õpilane suudab oma arvamust välja ütelda		
Õpilane oskab kuulata teiste arvamust		
Õpilane arvestab teiste arvamusega		
Õpilane oskab iseseisvalt õppida (on omandanud õpioskuse)		
Koolis valitseb hea mikrokliima		
Loodud on soodus õpikeskkond		
Klassi sisekliima on positiivne		
Suhtumine õpetamisse on positiivne		
Õpilane oskab töötada koos teistega		
Õpilane annab teistele töörahu		
Kujunevad õpilase head iseloomuomadused		
Õpilased osalevad ühisväärtuste kokkuleppimises		
Õpilane saab teadlikuks oma väärtustest		
Tunneb toetust moraalsete väärtuste arengule		
Õpetaja on loonud usaldusliku koostöö suhte õpilastega		

Õppurite iseseisvad tööd

Всё начинается с детства

Надежда Виноградова, Анна Дмитриенко, Наталья Фатеева

История о семейных ценностях и тактичности педагога

Как пелось в известной в недавнем прошлом песне: «Детство – это смех и радость. Детство – это звёзды и мечты. Детство – это краски радуг». К сожалению, не всегда краски в детстве бывают яркими и светлыми. Взрослые, которые воспринимают мир не так, как дети, могут доставить маленькому человечку много неприятных минут, причинить душевную боль. Мы забываем – как оно там, в детстве…

Воспитывая, мы должны руководствоваться важнейшим принципом: «Не навреди!» Порой это трудно, очень трудно.

В начальной школе идёт урок учения о человеке. Тема урока интересная – «Семейные традиции». Учитель задаёт «правильные» вопросы, учащиеся отвечают, с удовольствием рассказывают о жизни своей семьи, о традициях семьи, о том, как оригинально отмечаются некоторые праздники со своими близкими. Некоторым ученикам просто не сидится спокойно на месте – им так хочется поделиться с учителем и с одноклассниками своими рассказами о семье.

Вдруг поднимает руку одна из учениц класса. Учительница спрашивает: «Что ты хочешь нам рассказать?» Девочка произносит довольно грубым тоном: «А мне противно всё это слушать! Все вы надоели! Можно выйти из класса?» Не дожидаясь разрешения учителя, она выбегает за дверь. Дети в недоумении застывают на своих местах. Учительница замечает, что один из мальчиков в классе опустил голову на сложенные на парте руки, и, по всей видимости, плачет.

Учительница несколько секунд пребывает в растерянности, но, поняв, что произошло (есть дети, у которых в семье неладно, получили травму), продолжает, изменив на ходу план урока, оставаясь в теме, но с оглядкой на случившуюся ситуацию.

Дело в том, что, готовясь к уроку, учительница не учла того, в каких семьях живут ученики. Семьи могут и полными, и неполными. И социальное, и материальное положение семей может резко различаться. Урок был подготовлен для некоей общей ситуации, без учёта индивидуальных особенностей семей.

Девочка, самовольно покинувшая класс, уже более пяти месяцев жила в детском приюте (при живой, как говорится, матери). В силу разных обстоятельств вопрос о её дальнейшей судьбе постоянно откладывался. Однако, скорее всего, путь был для неё один – в детский дом. Мальчик, который заплакал, лишился мамы из-за несчастного случая год назад. До традиций ли этим детям?

Закончить хочется словами из той же замечательной песни: «Все люди на большой планете / Должны всегда дружить! / Должны всегда смеяться дети / И в мирном мире жить!»

История о терпимости, дружбе, взаимопонимании и взаимовыручке

В начальной школе имеет место быть такое явление как ябедничество. Для того, чтобы проявления этого некрасивого качества не стали постоянными и повседневными, учителем была проведена воспитательная работа. Для воспитания нравственных качеств учащихся, таких как терпимость, дружба, взаимопонимание и взаимовыручка, дети должны были написать сочинение на тему «Любишь ли ты ябеду?».

При прочтении этих сочинений в классе, каждый ребенок поделился своими мыслями и мнением по данной теме. По результатам опроса в классе оказалось, что ябед никто не любит. После этого ябедничать в классе стали меньше.

Кому хочется, чтобы его меньше любили?

Väärtuskasvatus ehk väärtushinnangute kujundamine koolitunnis

Olga Kapustina, Helle Keskküla, Jekaterina Korolko, Olga Pirk, Maria Tsirkova, Katre Sisask

Läinud aasta oktoobrikuus oli 9. klasside eesti keele tundides planeeritud teema „Kõne esitamine“. Tunni alguses arutlesime õpilastega tunni teemat: milline on hea kõne ning mida peaks tegema, et Sinu kõne oleks huvitav kuulajatele. Alateemaks otsustasime valida väärtuskasvatuse.

Oleme veendunud, et väärtuskasvatus peaks toimuma varjatult, ülekantuna kogu kooli õppekasvatustegevusele. Seekord otsustasime tegelda ka väärtuste selgitamisega ja nende analüüsiga. Järgmiseks etapiks oli arutlus õpilastega. Arutlesime, mida võib lugeda inimväärtusteks. Jaotasime neid sotsiaalseteks ja inimesele omasteks väärtusteks. Edasi toimus õpilaste küsitlus, kus lastele olid pakutud analüüsimiseks loetelu ja õpilased analüüsisid enda väärtusi algul iseseisvalt, siis rühmas.

Selgus, et põhilised väärtused 9. klassides olid: armastus, perekond, sõprus, kodu. Koduseks ülesandeks oli ette valmistada kõne teemal: „Tänapäeva noorte väärtushinnangud“. Enamusel õpilastest oli kodune ülesanne hästi tehtud. Selgus, et õpilastel on välja kujunenud positiivsed väärtused ja tõekspidamised. Nõrgaks kohaks kõne esitamisel oli see, et õpilased ei osanud põhjendada ja tuua seletusi selle kohta, miks just need väärtushinnangud on nende jaoks tähtsad.

Püüdsime õpilasi abistada eluliste näidete varal. Püüdsime õpetada välja selgitama probleemi tagapõhja, nägema ette lahendusi ja lõpuks jõudma väärtusotsustusteni.

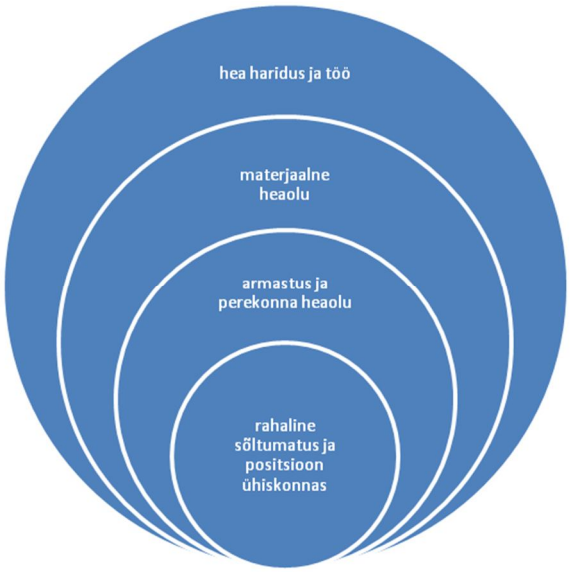

Joonis. 9b klassi õpilaste väärtused 2012. aasta sügis

Kahjuks mitte kõik õpilased ei suhtunud sellesse ülesandesse tõsiselt: kõne oli tõesti huvitav ning kaasakiskuv vähestel. Need õpilased olid kasutanud ka näitlikku materjali ja kaasanud kõnesse ka teisi kuulajaid.

Positiivse näitena tahaks tsiteerida 9b klassi õpilase kõnet, mida ilmestas ülaltoodud joonis. *„Tänapäeva noorte peamiseks väärtuseks on vabadus. Aga ka perekond, armastus ja materiaalne kindlustatus. […] Teisel kohal seisab hea töö ja haridus. Kuigi võib näha, et 14-20aastased noored ei taha eriti õppida. Noored soovivad rahalist sõltumatust ja head positsiooni ühiskonnas. Veel selgus, et noortele on väga tähtis tervis, armastus, õnnelik pereelu jne.“*

Õpilane tõi näiteks ka välismaal läbi viidud uuringuid, mis näitasid, et seal on samad väärtushinnangud, mis meie 9. klassi noorte seas. Tõi võrdluseks ka varasemate aastate statistikat. Meeldisid õpilase kõne lõpusõnad: *„Noortele on muutunud tähtsaks hea ja kvaliteetse hariduse omandamine. Elus edu tagab hariduse kõrge kvaliteet.”*

Leiame, et praktilises kasvatustöös peab tegelema nii väärtuste otsese õpetamisega, väärtuste analüüsiga kui ka konkreetsete konfliktsituatsioonide lahendamisega. Kõik see on tähtis kõlbelise inimese arenemiseks.

О положительном опыте развития толерантности

Катрина Абрамсон, Наталья Власова, Светлана Масленок, Виктор Шестаков

В восьмом классе группа девочек издевалась над одноклассницей. Издевательство было вербальное и физическое. Девочку дразнили, распространяли о ней слухи. Её вещи постоянно прятали. Девочка плакала на переменах, некоторые школьные дни она пропускала. Это длилось несколько месяцев. Вероятно, что-то в однокласснице не нравилось соученикам.

Учитель английского языка взяла тему урока «Издевательство и насилие в школе». Отметим, что урок проводился на английском языке, с точки зрения нравственного воспитания это, вероятно, не имеет значения. Ученикам были выданы вопросники, которые они заполнили, а затем обсудили результаты с учителем.

Многие ученики даже не подозревали, что они совершают насилие. Учитель привела примеры разных ситуаций, связанных с насилием в школе, и спросила, как бы они себя чувствовали, если бы это насилие осуществлялось над ними. Из ответов учеников явствовало, что им не хочется попадать в ситуации, когда подобное происходило бы с ними, например, чтобы их вещи прятали, или им наносили вербальные оскорбления. Оказалось, что ученики сами проделывали с одноклассницей как раз все то, чего не хотели бы испытать по отношению к себе.

В заключении урока учитель привел примеры о случившейся в одной из эстонских школ истории, когда девушка покончила жизнь самоубийством из-за издевательств в школе. Учащиеся были удивлены, они не верили, что из-за этого можно покончить жизнь самоубийством. Ученикам была дана возможность осознать, что подобные издевательства могут привести к различным негативным последствиям, в том числе и к суициду.

Считаем, что опыт стал положительным, потому что издевательства прекратились. Ученики не стали друзьями одноклассницы, но стали адекватно сосуществовать в коллективе.

Об упорстве и целеустремленности

Юлия Смирнова

Это случилось более 10 лет назад. В то время Арсений второй год обучался в музыкальной школе по классу виолончели. Можно сказать, что в нашем городе этот инструмент не пользуется популярностью. И сложность состоит в том, чтобы заинтересовать ребёнка. В первый год обучения приходилось много слушать виолончельной музыки на уроках, смотреть фильмы о талантливых музыкантах, посещать концерты. Арсению очень понравился этот инструмент, уроки казались ему интересными. И мы вместе с ним решили попробовать свои силы на республиканском конкурсе. Взяли два произведения по программе и начали работать. Порой не хватало урока, чтобы справиться с определёнными сложностями этих произведений. И мы решили, что нам нужны дополнительные занятия.

Однажды мы работали над сложным пассажем. Играли его один раз, второй, третий,… шестой. И тут у Арсения потекли слёзы, и он взревел: «Я больше так не могу и не хочу!». «Как?» - спрашиваю его я. «Я думал, что мы будем играть музыку, как в кино. Будет успех, концерты. А тут эти глупые пассажи по сто раз! Это не музыка!» - возмутился Арсений. И тогда я ему сказала: «В жизни не может быть как в кино. Наша жизнь не состоит только из праздников, где мы успешны и довольны собой. Есть такие моменты, когда мы плачем от разочарования. Музыкант-виртуоз стоит на сцене 5 минут и гениально играет на своём инструменте. Для всех слушателей это очевидный успех, этому можно позавидовать. Но никто не знает, сколько нужно сил и терпения, чтобы быть таковым. Успех приходит к тем, кто хочет и умеет работать. Ты, Арсений, можешь выбирать сам.»

Вот так обычные «глупые» пассажи подвели нас к такому неглупому, серьёзному разговору о жизненных ценностях, которые ребёнок должен усвоить с детства. По-моему, Арсений хорошо усвоил этот урок. Он много занимался и на том конкурсе получил третье место. Мы вместе с ним поехали за наградой. Ему вручили красивый блестящий кубок, где красовалась его фамилия. Он очень гордился своей победой.

Прошло время, и Арсений с родителями уехали в Норвегию. Его жизнь не была связана с музыкой. Он окончил университет и стал хорошим специалистом. Недавно в социальных сетях мы с ним пересеклись, и нам было, что вспомнить. Он мне признался, что навыки игры на виолончели у него утратились со временем, но слова «успех приходит к тем, кто умеет работать» врезались в его память с детства. И кубок, стоящий у него на столе, не даёт забывать ему об этом.

О дружбе

Татьяна Гребешкова

Вот какая возникла у нас в школе ситуация. 4-ый класс, перемена, дети играют в догонялки, бегают друг за другом. В сторонке стоит мальчик, одет бедно, даже грязно. Видно, что ему тоже хочется играть с ребятами. Он пытается бежать за другим мальчиком, но тот его грубо одёргивает: «Отстань, помойка!»

Ребёнок торопливо отходит в сторону, на глазах – слёзы. Приглашаю «брезгливого» молодого человек» на беседу после уроков. Пытаюсь объяснить, что Андрей - плохо одетый мальчик - хороший, добрый и, что самое главное, может стать замечательным другом. Он не виноват в том, что живёт в худших условиях; рассказываю кратко историю про Тома Сойера и Гека Финна.

На следующий день на уроке русского языка даю задание написать изложение по составленной мною «Сказке о дружбе». Егор - мальчик, нагрубивший Андрею, внимательно слушает, опускает глаза. Я вижу, что он понимает, почему учитель предлагает такой текст для творческой работы.

С той поры прошло уже полгода. Мальчишки часто играют вместе, у них даже появились общие дела, и я ни разу больше не слышала грубостей от Егора по отношению к Андрею. Считаю, что это положительный личный опыт.

Сказка о дружбе

В дремучем лесу жил-был косолапый мишка. Жил себе – не тужил, ягоды-грибы собирал, на зиму жирок припасал.

Однажды в жаркий лесной полдень разморило зверя на лесной полянке, на шёлковой травке, под малиновым кустом. Лежит себе, похрапывает. А тут мимо мышка-полёвка бежала да на ногу ему и наступила. Проснулся лежебока, увидал зверушку, протянул мохнатую лапу и поймал малышку.

Взмолилась полёвка: «Отпусти меня, Топтыгин, на волю, придёт время, и я тебе службу сослужу, добро твоё не забуду».

Рассмеялся медведь от всей души, мол, чем такая маленькая может ему помочь? Мышку пустил на волю и опять пошёл по лесу гулять.

Случилась в лесу суматоха. Поймали мишку охотники, верёвками толстыми привязали к дереву. Плачет косолапый, горючими слезами заливается, ревёт на весь лес.

Услыхала полёвка, как кричит медведь, прибежала, перегрызла острыми зубками путы и говорит: «Видишь, косолапый, я, хоть и мала, дружбу нашу помню. И я, как обещала, тебе добро сделала».

Хорошо иметь верных друзей, в трудную минуту они всегда придут на помощь.

Глазами школьного администратора

А. Кузьмина, Р. Мойстус, Е. Погудина, Т. Степанова, Л. Темицкая, К. Юхков

О социальной справедливости и социальной защите, о формировании ответственности и высокой самооценки

Поскольку авторы рассказов − школьные администраторы, чья работа в основном проводится во внеурочное время, приводим соответствующие примеры.

Мы все знаем, что пока у ребёнка не удовлетворены физические потребности, он испытывает дискомфорт, который отражается и на учебном процессе.

В нашей практике есть пример про ученика из семьи с низким материальным достатком. Школа является для него практически единственным местом, где он может получить разнообразное питание (наша школа присоединилась к программе «Piima ning puuvilja-ja juurviljaprogramm», по которым ученики нашей школы каждый день на каждой перемене имеют возможность бесплатно получать молоко, фрукты и овощи). В то же время, ввиду своей ранимости и застенчивости, мальчик не мог приходить в столовую и просить для себя дополнительное питание, хотя работниками школы неоднократно предлагался такой вариант.

Чтобы корректно помочь ребёнку в данной ситуации, мы попросили его быть руководителем группы дежурных по столовой. Он с удовольствием согласился. Это давало ему возможность без внутреннего дискомфорта выполнять порученное ему дело, и в то же время получить дополнительное питание. У нас существует своя система дежурства в столовой. Дети к этому привыкли, знают, что на каждой перемене в столовой есть дежурные, поэтому это не бросается в глаза и не вызывает никаких вопросов. Также в глазах одноклассников, что немаловажно для детей в подростковом возрасте, он не выглядел попрошайкой.

Надо отметить, что ребёнок очень ответственно выполняет обязанности дежурного по столовой и в учебном процессе у него также заметны улучшения.

Внеклассная ситуация: о требовательности и взаимопомощи

Часто от классных руководителей мы слышим о том, что на школьных и классных собраниях, родители хотят, чтобы для детей чаще организовывались экскурсии и внеклассные мероприятия для расширения кругозора и для сплочения ученического коллектива.

Родители обещают всяческую помощь и в организации, и в проведении мероприятий. Классный руководитель начинает искать всевозможные варианты интересных и достойных мероприятий, ведёт переговоры о времени и тематике. Получает положительную обратную связь от родителей и детей о выборе запланированного мероприятия. Учитель демократично

подходит к данному вопросу, прислушивается к пожеланиям детей и возможностям родителей. Старается гибко реагировать и учитывать все замечания и предложения.

Когда подходит время, где требуется обещанная родителями и учениками помощь, классный руководитель остаётся один и стоит перед трудным выбором: либо ему придётся всё тянуть на себе (в одиночку собирать деньги на мероприятие, закупать всё необходимое, договариваться с различными организациями, готовить и проводить познавательно-развлекательную программу), либо надо искать помощи у коллег, у которых свои дела и запланированные мероприятия; либо приглашать в поездку учеников из других классов; либо вообще отменять всё задуманное.

Если классный руководитель отказывается от задуманного, причину можно понять. А на очередном родительском собрании он слышит упрёки в том, что учитель «ничего не делает»: дети никуда не ездят и для них не проводятся интересные мероприятия. К сожалению, такие примеры психологически очень тяжело переживаются учителями, им требуется время и помощь в восстановлении морального равновесия. После таких случаев у педагогов наблюдается снижение самооценки, снижение удовлетворённости от самореализации в работе, внутренняя дисгармония.

Математика как учение о человеческих ценностях

Н. Филиппова, Н. Квятковская

Перед современным обучением математике поставлен комплекс взаимосвязанных целей – образовательных, развивающих, воспитательных. Для достижения этих целей автор использовал нестандартные математические задачи, а также исторический и иллюстративный материал. Ведь логика математического мышления развивалась в прямой связи с математикой, поэтому сведения из истории математики наиболее ярко иллюстрируют зарождение и развитие математических понятий. Эмоциональность подачи материала способствует лучшему его усвоению учащимися.

История русской и зарубежной математики богата фактами, знакомство с которыми способствует развитию ценностей, проповедуемых христианским гуманизмом. И среди этих этих ценностей есть немало таких, понимание которых доступно учащимся в достаточной мере для того, чтобы они могли оценить их принципиальное или практическое значение. При этом важно дать понять, что большинство ученых не были атеистами, напротив, они были движимы искренним религиозным рвением.

Пример

Так великий английский физик и математик Исаак Ньютон, доказавший теорему о биноме не только для натурального, но и для дробного и отрицательного показателя, создавший независимо от Лейбница метод дифференциального и интегрального исчисления, написавший ряд важнейших трудов по алгебре, аналитической геометрии и проективной геометрии, был еще и богословом. Он написал труды о Святой Троице, а также толкования на книгу пророка Даниила. Интересно, что он высоко ценил свои богословские сочинения: всегда, произнося имя Божие, Иисак Ньютон снимал шляпу.

Пример

Французский религиозный философ и математик Блез Паскаль, который один из первых сформулировал принцип полной математической индукции, написал трактат о конических сечениях, в котором доказал знаменитую теорему Паскаля. Он изобрел счетную суммирующую машину и много других полезных приборов. Паскаль говорил, что земную науку надо понять, чтобы ее полюбить, а Божественную надо полюбить, чтобы понять.

У многих выдающихся математиков есть короткие содержательные многосмысловые емкие и лаконичные высказывания ценностного порядка, которые автор использовал в качестве эпиграфов на уроках. Ниже приведено несколько примеров.

Пример

– Скажите, пожалуйста, кто впервые назвал науку математику математикой? – Пифагор.

Пифагор впервые объяснил подчинённость явлений Вселенной определённым числовым соотношениям. Всем известна теорема Пифагора, а что мы знаем о самом Пифагоре,

жившем примерно в период с 570 до н. э. - 490 до н.э.? И почему у него это странное имя – Пифагор? Оказывается, Пифагор, значит «тот, о ком объявила Пифия». Предсказательница Пифия сообщила отцу мальчика, что Пифагор принесет столько пользы и добра людям, сколько не приносил и не принесет в будущем никто другой. И это предсказание сбылось.

На уроке геометрии рассказываю детям о судьбе Пифагора, о школе пифагорейцев. Два с половиной тысячелетия прошло с момента его смерти, а заповеди Пифагора живут и поражают сердца людей своей мудростью и современностью. Приведу некоторые из них:

Статую красит вид, а человека – деяние его.

Истинное отечество там, где есть благие нравы.

Спеши делать добро лучше настоящим утром, чем наступающим вечером, ибо жизнь скоротечна и время летит.

Не делай ничего постыдного ни в присутствии других, ни втайне. Первым твоим законом должно быть уважение к самому себе.

Огорчающий ближнего, едва ли сам избежит огорчения.

Одним из эффективных средств воспитания учащихся является решение математических задач. Математические задачи отражают различные стороны жизни, несут много полезной информации, поэтому их решение является одним из звеньев в системе воспитания вообще, нравственного в частности.

Пример
Пятый класс. Тема: «Действия с дробями». Задачи, посвященные победе СССР над гитлеровской Германией во второй мировой войне.

Задача. От подножья Мамаева кургана в Сталинграде до его вершины посетитель проходит 200 гранитных ступеней, установленных в память о том, что Сталинградская битва в 1942-1943 годах продолжалась 200 дней и ночей. Высота ступени 0,15 м, ширина 0,35 м. Какова высота Мамаева кургана?

Задача. В Похоровском сражении на Курской дуге летом 1943 года со стороны Германии участвовала танковая армия фельдмаршала Фридриха Манштейна, имевшая 290 танков. А в 5-ой гвардейской танковой армии генерала Петра Ротмистрова танков было в 2,9 раза больше. Сколько советских танков участвовало в этой битве?

В заключение хочется сказать, что сколько-нибудь заметный воспитательный эффект уроки математики (как и всякой другой науки), по мнению авторов, могут дать только при том условии, что учитель, во-первых, достаточно хорошо знает свой предмет, его методологию и его историю, во-вторых, имеет достаточный педагогический такт и опыт и, в-третьих, сам обладает в достаточной мере всеми теми качествами, которые он собирается воспитывать.

Опыт ценностного воспитания в начальной школе

Людмила Древняк, Ярослава Котюжинская, Светлана Мигаленюк

В современной начальной школе необходимо уделять внимание не только формированию общих учебных умений и навыков, но и укреплению физического и психического здоровья детей. Сейчас ценность здоровья не вызывает сомнения: чем больше здоровых, творческих, духовно богатых людей, тем более процветающим становится само общество.

Об активности, здоровье и пользе искусства

В третий класс пришла новая ученица Татьяна. Вначале она старалась вести себя незаметно. Не проявляла активности в жизни класса, старалась держаться обособленно. В учебном процессе отличалась пониженной активностью. После беседы с мамой девочки учительница узнала, что Таня занимается танцами. Выяснилось, что дома девочка переживала, что не складываются отношения с новыми одноклассниками.

По сложившийся традиции раз в неделю на уроке физкультуры группа ребят показывала самостоятельно выученные упражнения. Учительница предложила одно из таких занятий провести Тане. Ребёнок отнесся к заданию с полной ответственностью. Она подготовила не только упражнения, но и подобрала к ним музыку. И вот наступил ответственный момент. Танино выступление приятно удивило ребят. Им очень понравились ритмичные движения под музыку. Это помогло снять напряжение, девочка перестала чувствовать себя отчуждённой. Отношения с одноклассниками стали дружественней.

Следующим шагом стало Танино предложение сделать одну из перемен музыкально-танцевальной. Это помогло сблизить её с ребятами, оказало позитивное воздействие на общую обстановку в классе. Сама идея настолько понравилась детям, что пришлось составить график проведения таких перемен. Так идея новенькой девочки, при поддержке учителя, способствовала улучшению общей атмосферы класса и помогла ей влиться в коллектив. Таня перестала чувствовать себя новенькой. Ей стало легче находить с ребятами общий язык.

Подвижные игры на переменах обеспечивают детям необходимую для правильного развития растущего организма двигательную активность, позволяют активно отдохнуть после преимущественно умственного труда в вынужденной позе на уроке и обеспечивают сохранение работоспособности на последующих уроках. Такие занятия позитивно влияют на психологическое и физическое состояние ребенка, что благоприятно сказывается в течение года на его учебной деятельности и самочувствии.

Формирование ценности здоровья, здорового образа жизни, активности и многогранности искусства в начальной школе пронизывает всю учебно-воспитательную работу, помогает сохранить здоровье детей.

О готовности помочь

Десятилетней девочке поручили на Новый год сделать стенгазету. Одноклассники написали разные смешные заметки, стихи, принесли фотографии, а девочка должна была всё разместить и прикрепить на большом листе ватмана. Работы было много, девочка потратила на дизайн стенгазеты не один час, но результаты её не удовлетворяли. Тогда она позвала на помощь свою подругу.

Первым делом подруга раскритиковала все заметки. Затем она села на стул и стала внимательно наблюдать за работой, изредка выдавая комментарии: «Клей вылезает!», «Криво приклеила!», «Смотри, куда краску мажешь!»

Через час девочка поссорилась с подругой, предпочтя доделать газету своими силами. А обиженная подруга так и не поняла, за что её изгнали за дверь: ведь работа только началась. Девочка, к сожалению, не понимала, в чем выражается помощь и что значит «работа», совместная деятельность.

О бескомпромиссности, к которой учителю надо стремиться

Наталья Волкович,Валентина Гудинова, Ольга Кизикова, Инга Кульянова, Оксана Синальская

На сегодняшний день остро стоит проблема качества образования. Кризисное состояние нравственности, духовности нынешнего общества требует переосмысления взглядов на систему образования и выдвижения на передний план вопросов нравственного воспитания.

Важнейшей задачей учителя-предметника на уроке является формирование таких ценностных ориентаций, как осознанное отношение ученика к материальным и духовным ценностям, система его установок, убеждений, предпочтений, выраженная в сознании и поведении и основанная на гуманистических идеалах. Сейчас от школы ждут не только усвоения суммы знаний и хороших результатов на государственных экзаменах, но и формирования у школьников таких ценностей, как гражданская ответственность, духовность, культура, способность к успешной социализации и адаптации в обществе. Конечно, в таких условиях деятельность учителя сопровождается педагогическими победами и неудачами, наработкой положительного и отрицательного опыта. Об одном таком отрицательном явлении в школьной жизни и хотелось бы поговорить.

Каждому учителю-предметнику знакома проблема списывания домашних работ. Но можно ли однозначно и искренне утверждать, что списывать нехорошо? Если спросить об этом у нас, учителей, то, конечно, большинство будет возмущаться, когда речь зайдёт о несамостоятельном выполнении заданий. Вслух мы дружно твердим о лени и нежелании детей учиться и порицаем тех, кто пользуется чужими тетрадями. Однако, не будем лукавить, мы не всегда говорим то, что думаем. Статус учителя обязывает нас быть «правильными». На самом деле, мы если не восхитимся ловкости, то оценим по достоинству «мастерство» ученика списывать, или с сожалением покачаем головой над чьей-то работой из-за того, что ученик не смог толком списать. В глубине души мы, учителя, понимаем, что списывание – это если не один из способов получения знаний, то хотя бы способ положительной оценки. Как же нам относиться к уловкам и хитростям тех, кто списывает? Поощрять ли списывание у детей, закрывать ли глаза на это ради выставления удовлетворительных оценок или заставить ученика задуматься о таких ценностях, как честность, порядочность, достоинство? Думается, такой негативный психологический опыт от поиска ответов на эти противоречивые вопросы был у каждого из нас.

Надо признать, что против списывания, к сожалению, мы, учителя, бессильны. Мы видим, что объём информации, который получают ученики, так велик, что у них нет времени его должным образом обработать. Поэтому что-то ученик делает сам (чаще всего то, что легко даётся, нравится или нужно для будущих экзаменов), а что-то списывает. И в данном контексте нам следует выступать в роли воспитателя, а не учителя. Мы должны с пониманием относиться к нашим ученикам. Поэтому положительным опытом можно назвать получение от списывания максимальной пользы, которая не ограничивалась бы хорошей

оценкой в дневнике. Слепое копирование текста (не вдумываясь, не размышляя) деструктивно, порождает лень и привычку к иждивению. Но если ученик видоизменяет, переделывает, трансформирует текст и исправляет ошибки, то вряд ли какой-то учитель осудит такое списывание.

Причины списывания у школьников разные: кто-то не в состоянии самостоятельно выполнить работу, кто-то боится осуждения учителя, кто-то наказания от родителей за плохую оценку, кто-то не хочет выделяться из класса, выполняя домашние задания, и тем самым сохраняет хорошие отношения с одноклассниками и т.д. Но ни одна из них не является оправданием. Списывание – отрицательное явление в школе, и надо признать, у нас, учителей, нет возможности искоренить его.

Лавируя между двумя ролями – учитель и воспитатель - нам каждый раз придётся испытывать противоречивые чувства, если мы столкнёмся с фактом списывания.

Teemakohast kirjandust

Haridus- ja Teadusministeerium riikliku programm "Eesti ühiskonna väärtusarendus: 2009-2013". http://www.eetika.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=1179765/Eesti+%FChiskonna+v%E4%E4rtusarendus+2009-2013.pdf (viimati vaadatud 8.02.2013)

Põhikooli ainekavade väärtusalane analüüs. 2009. Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus ja TÜ haridusuuringute ja õppekavaarenduse keskus. (viimati vaadatud 8.02.2013)

- Metoodiline juhend väärtusalaseks tööks. http://www.eetika.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=1179737/Metoodiline+juhend+v%E4%E4rtusalaseks+t%F6%F6ks.pdf
- Juhend väärtusalaseks tööks eesti ja vene keele ning kirjanduse ainekavadega. http://www.eetika.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=1179738/Juhend+vrtusalaseks+tooks+eesti+ja+vene+keele+ning+kirjanduse+ainekavadega.pdf
- Juhend väärtusalaseks tööks kehalise kasvatuse ainekavaga. http://www.eetika.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=1179739/Juhend+vrtusalaseks+tooks+kehalise+kasvatuse+ainekavaga.pdf
- Juhend väärtusalaseks tööks kunstiainete ainekavadega. http://www.eetika.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=1179740/Juhend+vrtusalaseks+tooks+kunstiainete+ainekavadega.pdf
- Juhend väärtusalaseks tööks loodusainete ainekavadega. http://www.eetika.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=1179741/Juhend+vrtusalaseks+tooks+loodusainete+ainekavadega.pdf
- Juhend väärtusalaseks tööks matemaatika ainekavaga. http://www.eetika.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=1179742/Juhend+vrtusalaseks+tooks+matemaatika+ainekavaga.pdf
- Juhend väärtusalaseks tööks sotsiaalainete ainekavadega. http://www.eetika.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=1179743/Juhend+vrtusalaseks+tooks+sotsiaalainete+ainekavadega.pdf
- Juhend väärtusalaseks tööks tehnoloogia loodusainete ainekavadega. http://www.eetika.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=1179744/Juhend+vrtusalaseks+tooks+tehnoloogia+ainekavadega.pdf
- Juhend väärtusalaseks tööks loodusainete ainekavadega. http://www.eetika.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=1179745/Juhend+vrtusalaseks+tooks+v66rkeelte+ainekavadega.pdf

Rannikmäe, Miia; Teller, Margit 2006 *Põhjendamisoskusest keskkonnaalaste otsuste tegemisel*. - Avatud kool ja tõhus õppimine. 2006 Tartu: Tartu Ülikool, Õpetajate seminar, alus- ja alghariduse õppetool.

Reldov, Mare 2006. *Aabits uurimisobjektina: väärtusorientatsioonid 1990. aastate eesti aabitsates*. -Avatud kool ja tõhus õppimine. 2006 Tartu: Tartu Ülikool, Õpetajate seminar, alus- ja alghariduse õppetool.

Vseviov, David 2009. *Aja vaimud.* Kirjutisi 1996-2009. Tallinn: Valgus

Tartu Ülikooli eetikakeskus soovitab järgmisi …

Raamatuid ja kogumikke:

Aavik, T. ... jt. *Eetikakoodeksite käsiraamat.* Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus; Tartu Ülikooli eetikakeskus, 2007

Aristoteles. *Nikomachose eetika.* Tartu: Ilmamaa, 1996.

Cicero, M. T. *Kohustustest.* Tõlkija I. Vene. Tartu: Ilmamaa, 2007

Freymann, W. *Filosoofia peaküsimusi.* Tartu: Noor-Eesti, 1939.

Kajak, A. *Religioon ja moraal.* Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1961.

Kołakowski, L. *Miniloengud maksiprobleemidest.* Tõlkija H.Lindepuu. Laiuse: Hendrik Lindepuu Kirjastus, 2007.

Koppel, E. (koost.) *Olla või omada?: väärtuskonverentsi kogumik.* Tallinn: Eesti Noorteühenduste Liit; 2004.

Laanemäe, A. *Eetika alused.* Tallinn: Tallinna Tehnikaülikooli Kirjastus, 2000.

Laanemäe, A. *Insenerieetika.* Tallinn, Tallinna Tehnikaülikooli Kirjastus, 2003.

Lipping, J. (koost.) *Kaasaegne poliitiline filosoofia: valik esseid.* Tartu: EÜS Veljesto kirjastus, 2002.

Loone, E.; Mätlik, T.; Parve, V. *Konflikt, konsensus, moraal.* Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2000.

Macfarlane, A. *Kirjad Lilyle maailmaasjadest.* Tõlkija T. Kanarbik. Tallinn: Ersen, 2005

Matjus, Ü. *Kõrb kasvab.* Tartu: Ilmamaa, 2003.

Meos, I. *Valimik teemasid eetikast.* Tallinn: Haridustöötajate Koolituskeskus, 1995.

Moor, A. *Dialoog surmaga - seosed uskumuste, suhtumiste ja moraali vahel.* Tartu: Elmatar, 2003.

Noormägi, J. (koost.) *Sissejuhatus eetikasse: tabelid.* Tartu, 2001.

Paul, T. *Pastišš & popurrii: ilmavaatlusi.* Tallinn: Oomen, 2007

Paul, T. *Kirik keset küla.* Tartu: Ilmamaa, 2003.

Pojman, L. *Eetika. Õiget ja väära avastamas.* Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2005.

Salumaa, E. *Evangeelse eetika alused.* Tallinn: EELK Usuteaduse Instituut, 2003.

Schweitzer, A. *Kultuur ja eetika.* Tallinn: Eesti Raamat, 1984.

Stanislavski, K. *Eetika.* Tallinn: Eesti Teatriliit, 2005.

Sutrop, M.; Simm, K. *Eetika: interdistiplinaarsed lähenemised: Tartu Ülikooli eetikakeskus 2001-2006 = Ethics: interdisciplinary approaches: Tartu University, Centre for Ethics 2001-2006.* Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, Tartu Ülikooli eetikakeskus, 2006

Taylor, C. *Autentsuse eetika.* Tallinn: Hortus Litterarum, 2000.

Tuulik, M. *Eetika ja kõlblusõpetuse küsimusi.* Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikool, 1992.

Tuulik, M. *Eetika ja moraal: kõik algab meist endist.* Tallinn: Ilo, 2002.

Tuulik, M. *Eetika. Moraal. Kõlblus.* Tallinn: Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus, 1997.

Võsu, R. *Evangeelne eetika.* Tallinn: Logos, 1996.

Weber, M. *Protestantlik eetika ja kapitalismi vaim: protestantlikud sektid ja kapitalismi vaim.* Tõlkija J. Isotamm. Tallinn: Varrak, 2007

"Ühiskond, kirik ja religioonisotsioloogilised uuringud": konverentsi materjale. Tartu, 2001.

Artikleid:

Airaksinen, T. Mis on praktiline eetika? - *Akadeemia*, 1993, nr 12, lk 2591-2603.

Laanemäe, A. Eetika ja poliitika - *Halduskultuur 2000,* Tallinn, 2001, lk 86-92.

Levinas, E. Eetika ja vaim - *Vikerkaar,* 2002, nr 8-9, lk 143-149.

Lill, A. Eetika või moraal: inimloomuse täiustest ja pahedest antiikaja pilgu läbi - *Akadeemia*, 1997, nr 3, lk 503-532.

Meel, M. Kas on vaja eetikakoodeksit? - *Ärieetika olemusest ja arengust Eestis*, Tallinn, 1999, lk 65-68.

Meel, M. Kas üks jalg on moraalsem kui teine?: uuendusliku ettevõtte moraalipoliitikast - *Akadeemia*, 1999, nr 5, lk 899-915.

Männiste I.; Pilli, E. Dialoogiline eetika haridusprotsessis - *Kasvatus ja aated: artiklite kogumik.* Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus 2001, lk 132-140.

Remmel, M. Suhtlemiseetikast - *Akadeemia*, 2000, nr 5, lk 958-973, nr 6, lk 1297-1310.

Remmel, M. Kõlbelistest ja usulistest otsingutest postmoderniseeruvas Eestis - *Usuteaduslik Ajakiri,* 2002, nr 1, lk 111-137.

Sermat, V. Moraalne madalseis meil ja mujal - *Akadeemia,* 2000, nr 1, lk 101-113.

Sutrop, M. Geneetikast eetikani : mida me suudame ja mida me tohime? - *Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat*, Tartu, 2004, 2002, lk 22-41.

Sutrop, M. Hea elu, moraal ja sotsiaalne õiglus: Aristotelesest tänapäevani - *Akadeemia*, 2000, nr 8, lk 1638-1666.

Sutrop, M. Valgustuse moraali- ja poliitikafilosoofid inimloomusest- *Vikerkaar*, 1999, nr 11-12, lk 119-130.

Tuulik, M. Eetika ja ärieetika - *Ärieetika olemusest ja arengust Eestis*, Tallinn, 1999, lk 69-72.

Williams, B. Sokratese küsimus - *Akadeemia*, 2000, nr 5, lk 974-996.

Väitekirju:

Pevkur, A. *Väärtuspluralism ja meditsiinieetika.* Magistritöö, juhendaja T. Hallap, Tartu Ülikool, filosoofia osakond, 2002.

Põldsam, A. *Bahja ibn Paquda eetika antiiksel ja judaistlikul taustaks: magistritöö.* Juhendaja K. Kasemaa. Tartu: Tartu ülikool, usuteaduskond, 2006

Saluveer, M. *Usalduse olemus ja ühiskondlik tähtsus.* Magistritöö, juhendaja M. Sutrop, Tartu Ülikool, filosoofia osakond, 2003.

Tolmats, S. *Eetika ja kõlblusõpetus kui õppeained Eesti Vabariigi üldhariduskoolides.* Magistritöö, juhendaja M.Tuulik, Tallinna Pedagoogikaülikool, kasvatusfilosoodia osakond, 1996.